

Núm. 14 - Gener - Febrer - Març 1993

Miramar

VALLDEMOSSA

BANCA MARCH

C/ Chopin, 3
Telèfon 61 23 77
VALLEMOSSA

LLIBRES I IMPRESSOS

Carrer de Can Troncoso, 3 - Tel. 71 26 60
07001 PALMA DE MALLORCA

Edicions Cort

**CALLEJERO
DE
PALMA**

UN INSTRUMENT NECESSARI

Carrer Can Troncoso, 3
Tel. 71 27 80 — Fax 72 00 36
07001 PALMA DE MALLORCA

COORDINACIÓ

Antònia Serrano i Darder
 EQUIP DE REDACCIÓ
 Antònia Maria Calafat i Rivas
 Margalida Calafat i Torres
 Nicolau S. Cañellas i Serrano
 Rafael Estaràs i Estaràs
 Miquel Joan i Salvà
 Catalina Julià i Noguera
 Jaume Moià i Villalonga
 Joan Carles Palos i Nadal
 Benigne Palos i Vadell
 Miquel Ripoll i Rul-lan
 Antònia Serrano i Darder
 Matilde Serrano i Darder
 Pere Bru Serrano i Darder
 Sebastià Trias i Mercant

INFORMACIÓ ESPORTIVA

Bartomeu Torres i Morell
 Lluís Oliver Barceló

INFORMACIÓ MUSICAL

Jaume Capllonch
 María José Mas

Ramon Andreu

PASSATEMPS

Bernadí Estaràs, «Gotzo»

DIBUIX I FOTOGRAFIA

Concepció Bauçà de Mirabò

Toni Gelabert i Serrano

Joana Lladó i Vila

Josep Lladó i Vila

Miquel Massutí Pascual

Antoni Muntaner i Bujosa

Josep Antoni Serrano i Darder

Pre Bru Serrano i Torres

Joan Tortella i Araque

ASSESSORAMENT LINGÜÍSTIC

Antònia Maria Calafat i Rivas

Catalina Julià i Noguera

COL-LABORACIONS

Antoni Balaguer i Vaquer

María Dolors Estrades i Calafat

Jaume Miró-Granada Gelabert

MAQUETACIÓ

Documenta Balear, SA

IMPRESSIÓ

Impremta Politècnica

DIPÒSIT LEGAL

PM 761-1989

EDITORIAL	4
INVESTIGACIÓ	
Orígens i escuts dels llinatges de Valldemossa: Joan, Juan	5
MALALTIES I REMEIS	
Furóncol	6
Imatges d'Antany	6
LA VILA	
Brindis en el dinar de Josep Coll Bardolet amb motiu del seu vuitantè aniversari	7
Ajuntament	8
Església	8
Notícies	9
Bústia	11
Valldemossa a Coll Bardolet	12
Cròniques de na Dolores	14
VENTS	
Consideracions sobre el temps i el clima en relació amb Valldemossa i el seu terme municipal. IV	18
INUNDACIONS	
Reconstrucció d'una inundació a la Valldemossa del segle XVIII	20
MARXA JOVE !!	
Racó del jovent	22
ESPORTS	23
COL-LABORACIONS	
El pòrtic de Valldemossa	24
CULTURA	
Cursos de català	26
Llibres i revistes	26
La veu dels nostres poetes i glosadors	27
Notícies	28
ESCOLA	
Nadal a l'escola Nicolau Calafat de Valldemossa	30
Felicitations nadalenques	31
Concurs de Betlems de l'OCB a Valldemossa	31
ENTRETENIMENTS	
Gloses de presentació	33
Com els nostres padrins entretenien els seus néts	34

Els articles publicats a la revista expressen únicament l'opinió dels seus autors

La Revista *Miramar* és una revista trimestral. Tanca l'edició per als diferents números que edita durant l'any el darrer dia dels mesos següents: febrer, maig, agost i novembre. Passat aquest termini, les col·laboracions o fotografies seran per al proper número. Gràcies.

AGRAÏMENT: L'OCB agraeix profundament a l'artista pintor Josep Coll i Bardolet l'obsequi que ens ha fet de les portades de la Revista *Miramar*, les quals reproduïxen un oli realitzat per ell mateix amb gran encert.

Editorial conjunta de l'Associació de la Premsa Forana de Mallorca

NO VOLEM LA MACROPRESÓ A MALLORCA

El pla directori de construcció de centres penitenciaris del Ministeri de Justícia de l'Estat preveu la construcció d'una macropresó a Mallorca. La ubicació d'aquesta presó encara és una incògnita, malgrat que ja s'hagin apuntat algunes possibilitats a la zona del raiguer i a Palma.

La macropresó és una ciutat presó, ja que és el conjunt de catorze minipresons de seixanta-vuit presos -envoltades de parets de quatre metres d'altura-, a més de tot un conjunt de serveis -minihospital, edifici cultural, edificis de serveis, piscina coberta, polisportiu cobert, etc.-, al qual calen unes quaranta hectàrees de terreny pla i sense cotes a prop, amb una necessitat d'aigua de trenta-sis tones/hora. Tindrà una cabuda de nou-cents cinquanta reclusos, la qual cosa contradiu la Llei general penitenciària (1979) i recomanacions del Consell d'Europa, que xifren la cabuda màxima en tres-cents cinquanta.

La construcció d'aquesta ciutat presó a la vora de qualsevol poble mallorquí suposa un greu impacte ambiental degut a l'elevat nombre d'hectàrees en zona plana que necessita, a la torre de vigilància de quaranta metres; impacte econòmic, destrucció de zones de conreus i influència sobre altres sectors; impacte social, degut a la possible instal·lació d'uns

sis-cents funcionaris -amb les seves famílies- al mateix poble, que en capgirarien la vida quotidiana i que aquest no podria assimilar, de manera que es crearia una situació de conflicte. Impacte social que no es produeix en una ciutat.

La ciutat presó tindrà molts més serveis que qualsevol poble de la part forana mallorquina, i això no és just.

La presó de Palma -ara en diuen Centre Penitenciari- té uns sis-cents vint-i-cinc reclusos, quan la seva cabuda és sols de quatre-cents. Possiblement ha quedat petita, però al mateix temps està saturada de presos preventius -en espera de judici-. S'ha de crear una solució que pot radicar en l'ampliació de l'actual -hi ha terrenys suficients als seus voltants prevists d'ús penitenciari al Pla General d'Ordenació Urbanística de Palma-, l'agilització dels processos judicials, la reforma de penes i condemnes.

L'actual presó està a una zona de desenvolupament urbanístic per a habitatges, la requalificació de zona de serveis penitenciaris a zona urbanitzable dispararia el valor econòmic dels terrenys. Ens trobam davant una nova operació especulativa? Què hi ha al capdavant del Pla directori?

Els experts en presons i els juristes opinen que la presó és una escola de delinqüents i destrossa la persona que no

ho és, que la macropresó sols és rendible econòmicament, que no va totalment encaminada a la reinserció del delinqüent i en detriment de l'atenció al reclus i que calen solucions més humanitzades i penes alternatives com: arrestament de cap de setmana, règim obert, pisos d'acollida, treballs útils a la comunitat i de rescament a les víctimes del delictes.

És evident que la macropresó no és una necessitat social, que no és una solució. Però cal trobar una solució a l'augment de la delinqüència, realitzada per persones amb serioses dificultats personals i socials, en una societat cada cop més competitiva i insolidària. Cal anar al bessó del problema d'evitar l'aparició de delinqüents: campanyes de prevenció, ajuts a famílies problemàtiques -amb membres presos-, de promoció socio-laboral de joves amb dificultats, reinserció del reclus, reforma del codi penal -canvi cap a penes comunitàries-, agilització dels processos judicials -és a dir, dotar l'Administració de justícia dels recursos que necessita-. La solució de macropresó és la més fàcil i la que permet més guanys econòmics, però està buida de contingut humà, buida i enfora del problema que pretén solventar.

I és ben clar i evident, no volem la macropresó a Mallorca.

RESTAURANT ES PORT

ESPECIALITATS
Peix, marisc i paella

Telèf. 61 25 41 PORT DE VALLDEMOSSA
(Mallorca)

Orígens i escuts dels llinatges de Valldemossa

JOAN, JUAN

És un llinatge patronímic procedent del nom propi Joan, derivat de Johannes, referit principalment a sant Joan Baptista. En hebreu vol dir: Déu dona gràcia. També té les formes Juany, Jovany o Jubany i derivats com Joano o composts com Joan Miquel.

Un dels primers llinatges que coneixem a Mallorca: es remunta a l'any 1229, en què dintre l'exèrcit del Rei Jaume I hi figurava Cosme Joan, a qui correspongueren en el repartiment dues jovades de l'alqueria Punxuat, al terme de Montuïri. També tenim notícies de mestre Joan, notari i escrivà del comte Nunyo Sanç, que com a tal autoritzà una donació als cistercencs de Mallorca l'any 1239.

La presència d'aquest llinatge a Valldemossa es remunta a l'any 1285, en què Ramon Joan va retre homenatge al Rei Alfons d'Aragó, com a diputat per la vila de Valldemossa, i l'any 1343 Pere Joan, en repre-

sentació de la mateixa vila, va retre fidelitat i obediència al Rei Pere IV.

Porteriorment, Gori Joan lluità amb totes les seves forces contra els turcs aquell memorable 1 d'octubre de l'any 1552, en què foren derrotats al pas del Moro a les ordres del capità Gual des Mur. Cal destacar que al segle XVI Joan era un llinatge molt abundant a Valldemossa.

La *Gran Enciclopèdia de Mallorca* diu textualment: «Ja en el segle IX tenim a l'industrial Vicenç Joan Rosselló (En Ribes). Nascut a Valldemossa a l'any 1811, d'origen humil, de jove es traslladà a Palma, on inicialment treballà com a forner a la Calatrava. Més tard fou empleat al taller de l'industrial Ribes, al carrer dels Oms, i es casà amb la seva única filla. Així n'esdevengué hereu i més tard propietari. Avit amplia el negoci mitjantçant l'absorció de petits tallers i l'organització d'una potent xarxa de mercaders que controlaven l'interior de l'illa. Instal·là nous tallers al

Escut: Una espiga de blat amb les fulles i arrels, sostinguda per dos lleons; tot d'or en camp blau.

carrer de la Ferreria, a la Soledat, on es confeccionaven mantes, Esporles, Son Sardina, Establiments i Sa Vileta. Mecanitzà les fàbriques i els productes foren exportats a la Península, Europa i Amèrica. D'altra banda, assolí una gran popularitat per causa de la seva actuació humanitària durant l'epidèmia de còlera de 1865 i pel seu fracassat projecte per proveir d'aigua a Palma. El 1905 fou proclamat fill il·lustre de Palma».

Miquel Ripoll Rul·lan

BAR S'OLIVERA

AVINGUDA ARXIDUC LLUÍS SALVADOR

TELÈFON 61 25 77

VALLDEMOSSA

FURÓNCOL

- Furóncol

Inflamació circumscrita de la pell, la seu de la qual és l'aparell piloso-sebaci.

Us oferim una sèrie de receptes emprades per guarir els furóncols. Formen part de la medicina popular, no de la científica, per la qual cosa us aconsellem que no els empreu per guarir-vos.

Les receptes són preparades amb ingredients que es tenen a l'abast de la mà, tan diversos com arròs, argila, vegetals i excrements, animal o humà.

- Cataplasma d'arròs (*Oryza sativa*) bullit amb llard (greix tret per fusió del sagí del porc) i safrà (*Crocus sativus*).

- Es fan rebentar amb argila vermella (silicat alumímic potàssic) ben deixatada amb aigua i oli.

- La cabeça d'assussena, cuita i aixafada, és una bona cataplasma madurativa dels grans, especialment dels furóncols.

- El decuit de llinosa o llavor del lli (*Linium usitatissimum*) -un grapatet en un litre d'aigua-. Es fa bullir 10 o 15 minuts.

- Cataplasmes de pomes podrides (*Malus domestica*).

- És creença vulgar que les buïnes de bou negre tenen la virtut de fer rebentar furóncols.

- Cataplasmes de colomassa (excrement de colom) amb llavors de créixens (*Nasturtium officinalis*).

- Excrements propis barrejats amb cendra posats entre dos draps de fil.

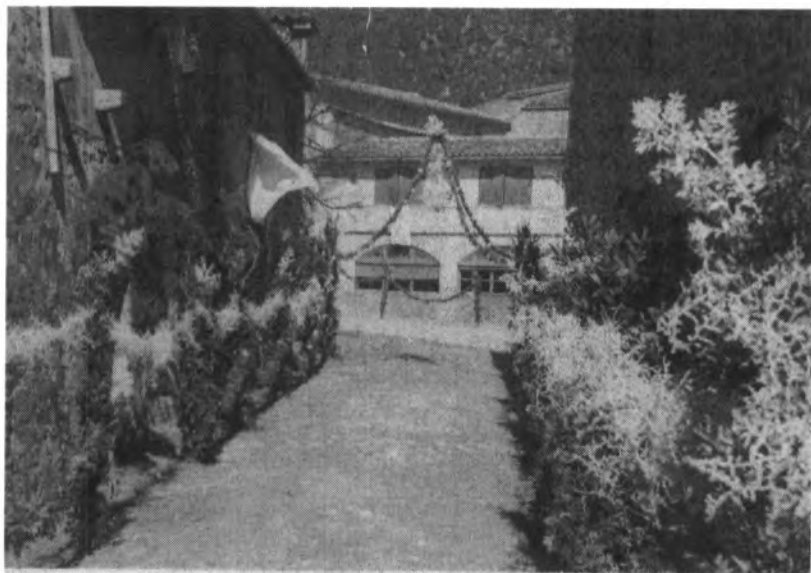
- Per guarir els furóncols del testicle, anomenats colló boig, s'apliquen cataplasmes ben calentes fetes amb buïna de vaca, fregida amb xuclamel, roselles (*Papaver rhoeas*) i camamil·la (*Matricari chamomilla*).

Les plantes anomenades xuclamel tenen certa dolçor i són de diferents espècies: *Mellitits melissophylum* (melissa borda). *Lonicera caorifolium* (rotaboc). *Hyosciamus albus* (jusquiam). *Alyssum maritimum* (créixens).

Fonts: Amades. Antoni M. Alcover. Palou i Ferrer

Matilde Serrano i Darder

IMATGES D'ANTANY

L'any 1955, sis anys després que ens visitàs la Mare de Déu de Lluc, va visitar el nostre poble la Mare de Déu de Fàtima, tot el poble engalanat la va rebre. Així estava d'adornat el carrer de Jovellanos. Fotografia cedida per Catalina Gelabert

En la passejada que va fer per la nostra vila fou escortada per Sebastià Morey Gelabert, Margalida Ripoll Rullan i Juanita Morey Esteve, que representaven els tres pastorets que reberen la gràcia de veure la Mare de Déu. Fotografia cedida per Catalina Gelabert

BRINDIS EN EL DINAR DE JOSEP COLL BARDOLET AMB MOTIU DEL SEU VUITANTÈ ANIVERSARI

Fotografia de Beatrice Goecker

En nom del grup de l'Obra Cultural Belear a Valldemossa, de l'equip de redacció de la revista *Miramar* i en nom propi vull felicitar Josep Coll Bardolet en el seu vuitantè aniversari.

No hem acudit avui aquí per parlar de l'obra de Josep Coll Bardolet. Això ho fan els crítics d'art en altres circumstàncies. Som un grup d'amics de Coll Bardolet que volem dinar amb ell i alçar la copa en un brindis d'homenatge i de gratitud. La revista *Miramar* i el grup valldemossí de l'Obra Cultural Balear li han d'agrair moltes coses.

L'any 1867, ara fa cent vint-i-cinc anys, va arribar a les nostres illes l'arxiduc Lluís Salvador. De la seva estada tenim una sèrie de llibres sobre les Balears i sobre Mallorca, que estimam amb orgull. Tot i això, aquesta no era la intenció primària de l'Arxiduc. A la primera plana de la seva obra balear escriu:

«Amb freqüència m'he confiat més al llapis de dibuix que a la ploma

i (...) he tractat de representar el paisatge d'aquestes illes, la vida domèstica i els vestits i costums dels seus moradors».

Setanta-dos anys després, en 1939, arriba també a Mallorca Josep Coll Bardolet, i crec que amb la mateixa dèria: pintar el paisatge, la vida quotidiana i els costums de la nostra illa. Els més de cinquanta anys entre nosaltres ho han confirmat. Es va comprometre amb els mateixos amors pictòrics de l'Arxiduc: Pintar el paisatge muntanyenc, perquè Coll és home de muntanya; pintar la vida pagesa, perquè la genealogia de Coll Bardolet arrela en la ruralia catalana.

Però Coll Bardolet ha introduït dos nous elements en aquells amors: el color -Coll és un cavaller de la llum- i el moviment -Coll Bardolet és el geni que ha sabut copsar, sense ofegar-la, la ingravidesa fugissera de la dansa.

Coll Bardolet descobrí la dansa de les Illes i, arravatat pel seu moviment, prova i aconsegueix passar

al paper i a la tela el secret dels passos i les arrels dels gestos del copeo i de la mateixa, del bolero i del parado i, fins i tot, dels ancentralss cossiers.

Rams de flors i paisatges són una orgia de colors, una esclator de la llum a les teles de Josep Coll Bardolet. Són la simfonia cromàtica de la Mediterrània. Els seus quadres són una partitura de colors; de color de blat, de palla i de llimona; de cendra i d'olivera; blau del cel i blau de mar, i rosa; color de magrana, de taronja i de roella; color de fang i color de soca; blanc de test, blanc de neu i blanc d'escuma.

Els quadres de Coll Bardolet són una lliçó sentida de la quotidianitat, una quotidianitat enlairada per les seves mans a la categoria estètica de l'art. Vetllades de festa, mercats i feines rurals; collidores d'oliva i pageses que broden; tot el folklore pagès de la nostra ruralia tan oblidat i tan perseguit, sobretot a l'època en què Coll començava a pintar.

Per tot això, mentre alçam la copa, vos vull fer l'ofrena d'un ramell de flors silvestres collides pels camp de Valldemossa: molts d'anys i moltes gràcies, Josep Coll Bardolet, pel lliri blanc d'aquest món, tan nostre, que vos ens heu ajudat a redescobrir.

Felicitats i gràcies, gran mestre, pel gínjol blau d'haver-nos conservat l'ànima viva del folklore mallorquí, d'allò que és més genuí de la nostra terra.

Salut i gràcies, incansable trescador de la nostra ruralia, per la gínesta de les vostres obres que vessen reconeixença per la Natura.

Gràcies, bon amic, per la murta amb la qual la revista *Miramar* teixeix la seva garlanda.

Valldemossa, 7 de novembre de 1992

Sebastià Trias Mercant

AJUNTAMENT

Valdemossa compta amb un percentatge de casaments molt alt. El que passa és que no tots els casaments que s'efectuen aquí són entre valldemossins o residents. Seguint el nostre costum, sols publicam els noms dels qui d'alguna manera estan relacionats amb la vila.

BODES

Civils: 38

DEFUNCIONS

Jaume Calafat Fiol, 05-XI-92

Jaume Bosch Coll (l'ermità Josep), 13-XI-92

Maria Mateu Mas, 30-XII-92

Rafael Tomàs Cerdà, 20-XII-92*

* Era l'home més vell del poble. Al moment de la seva mort tenia 96 anys.

NAIXEMENTS

Ana Sánchez Gayoso, filla d'Agustín i Maria del Pilar - 12-IX-1992.

Julia María Frau Arteche, filla de Tomeu i Maria Julia - 31-X-1992.

Ana María Mas Calafell, filla de Sebastià Gabriel i Ana Maria - 31-XI-92.

Alejandro Piqueras Sastre, fill de Francisco i Lúdia - 5-XII-1992.

María del Pilar Morey Pons, filla de Miquel i Catalina Thomàs - 22-XII-1992.

Aina Torres Capó, filla de Bernat i Aina Maria - 29-XII-1992.

ESGLÉSIA

BODES

Religioses: 12

Pedro Alorda Boscana i Merle Lareina Kleinglass, 20-IX-1992.

Víctor López Sardina i Maria del

Carme Mas Mas, 10-X-1992.

Nicolau Sebastià Cañellas Serrano i Antònia Maria Calafat Rivas, 7-XI-1992.

BAPTISMES

Maria Victòria Ripoll Arbós ha estat batiada a la parròquia de Sant Bartomeu el dia 20 de setembre. És una nina preciosa, simpàtica i eixerida, com podeu veure a la fotografia. Els seus pares, Maria Antònia i Joan Mateu n'estan ben alabats.

Aquesta preciosa nina és Georgina Alemany Rios, filla de Sebastià i Lluïsa.

BODES RELIGIOSES

El dia 20 de setembre, Merle Keinglass i Pedro Alorda uniren les seves vides en una emotiva cerimònia efectuada als jardins de la casa dels pares del nuvi. Després, els novells esposos, els familiars i els convidats soparen i ballaren a la possessió de Son Termes. Per a aquest esdeveniment es desplaçaren des d'Escòcia els pares i la germana de Merle, a més de molts de parents i amics.

Victor López Sardina i Maria del Carme Mas Mas s'uniren en matrimoni el dia 10 d'octubre a l'església parroquial de Sant Bartomeu. Els nuvis han fet el viatge de noces pel nord d'Espanya, i han visitat la família del nuvi al Ferrol (la Corunya).

Antònia Maria Calafat i Rivas i Nicolau S. Cañellas Serrano es varen casar el dia 7 de novembre a la Cartoixa. A la cerimònia, presidida per Llorenç Lladó, hi participaren els familiars i els amics dels nuvis amb

lectures, ofrenes, càntics... Més tard soparen tots a la Sala Magna del Palau de Congressos, on després del pastís de noces es llegiren dos poemes, un de l'exprofessor d'Antònia M., Joan Alegret, i l'altre, de l'oncle de Nicolau, Pere Bru Serrano Darder, i l'«Auca de les noces d'Antònia i Nicolau», que havien confeccionat la mare, la germana, el cunyat i un cosí del nuvi. Els nuvis són membres de l'equip de redacció d'aquesta revista. L'endemà partiren de viatge de noces a Mèxic.

NOTICIES

Lluita contra el Càncer

Any rera any, la junta valldemossina de la Lluita contra el Càncer organitza un sopar benèfic amb una rifa i una subhasta incloses, per tal de recaptar fons per a aquesta causa. A la fotografia podem veure un moment del sorteig.

María Valquiria Ortuño

L'Associació Cultural de Sords va convocar el concurs de cartells del XII Festival Nacional de Folklore de Sords. Es presentaren deu cartells que foren jutjats per tres persones expertes en el món publicitari. Després de deliberar atorgaren el premi al cartell presentat per María Valquiria Ortuño. Aquest ha estat el cartell anunciador del XII Festival Nacional de Folklore de Sords, que ha tingut lloc el dia 10 d'octubre, al col·legi La Salle de Palma.

Canvi d'imatge

El Consell Insular de Mallorca ha modernitzat l'escut institucional, el canvi s'ha centrat en l'estilització de les línies de l'escut tradicional.

Valldemossins a Praga

La primera setmana de novembre un grup de valldemossins capitanejats per Antònia Drastrup ha viatjat a Praga. Aquestes dues fotografies d'Antònia Bestard ens mostren unes quantes viatgeres.

Colcada de la Beata a Palma

Un any més ha tingut lloc a Palma la Cavalcada de la Beata. Organitzada pel Consell Insular, ha comptat amb la participació de tota la part forana de Mallorca. Valldemossa ha participat amb una bella carrossa. Cal dir que aquest any s'ha restaurat, per a l'ocasió, un antic estendard de la Beata que porta a Matgineta. Ho han fet Marina Burwitz, Catita Estaràs, Dolores Estrades i Catalina Colom.

Coll Bardolet

El pintor Josep Coll Bardolet ha exposat a la ciutat de Manresa part de la seva obra. La mostra ha tingut lloc dels dies 9 al 31 d'octubre, a la sala La Plana de l'Om, de la fundació Caixa de Manresa.

**AUTOCARS
UNIBUS**

- Autocars de gran confort
- Aire acondicionat
- Totes les capacitats

Gremi de Fusters, 11. Edifici Urbis
Tels. 29 07 35 - 75 41 36
Fax 20 41 58 - Tlx. 69100
07009 Palma de Mallorca

Fotografia de Catita Estaràs

Fotografia Levante

BÚSTIA

La mare abadessa del monestir de Sant Daniel de Girona va rebre la revista Miramar i ens ho conta amb una lletres d'elogi i una poesia:

«Hem rebut Miramar, li agraeixo. És una revista molt simpàtica, té una frescor especial. I la portada? doncs que mirant-la em va sortir una pintura poètica!...»

MIRAMAR

A J. Coll Bardolet.

Foc de palmeres,
verd lluminós.
La mar tranquil·la
de to blavós
gronxa les barques,
(impuls suau).
La mar s'enfila,
canvia el blau,
queda argentada,
s'enfila amunt,
i a l'horitzó
abraça els núvols.
Quina claror!

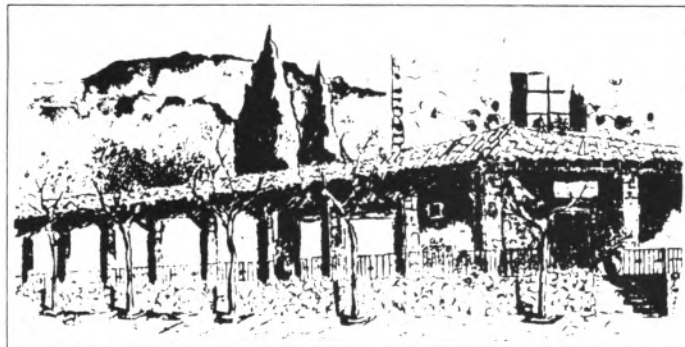
M. Caterina Torra

Nou prevere

La revista Miramar i l'Obra Cultural Balear a Valldemossa han rebut sengles invitacions per a l'ordenació i missa nova d'Antoni Mercant Morey, que tindran lloc els dies 6 i 10 de gener a la parròquia de Santa Catalina Thomàs de Palma i a la parròquia de Sant Bartomeu de Valldemossa respectivament.

El CIM i la Premsa Forana

EL Consell Insular de Mallorca va convidar la revista Miramar a una recepció nadalenca que oferí a la premsa el dia 23 de desembre.

CAFETERIA ROMANÍ

TELÈFON 61 61 73
VALLDEMOSSA - MALLORCA

VALLDEMOSSA A COLL BARDOLET

UNA FLOR PER A UN PINTOR

Superant totes les previsions d'assistència, col·laboració, participació i organització, el poble de Valldemossa va oferir un magnífic ram de flors al seu veí Josep Coll Bardolet, en el seu vuitantè aniversari. És difícil explicar la il·lusió amb la qual va treballar tot l'extens equip organitzador en estreta col·laboració amb les associacions i entitats valldemossines.

A la nostra crida no hi manca ningú, fins i tot de fora de Valldemossa ens arribaren poesies, danses, dibuixos i flors per a aquest dia.

Ràdio Mallorca, la televisió d'Inca, Antena 3TV, Última Hora, Diario de Mallorca, El dia 16, etc, se'n feren ressò.

La Sala d'Exposicions Sa Costa i la Sala Capitular de Cartoixa serviren de marc a les obres del concurs: Una flor per a un pintor. Gràcies a la generositat de Josep Coll Bardolet s'establiren vint-i-cinc premis, tots amb la mateixa categoria. Us oferim la llista dels diferents jurats i premiats. El jurat de poesia i glosa compost per Antònia Prats, Catalina Julià i Xesca Cañellas va premiar:

POESIA

«Poncella», autor: Pere Bru Serrano Darder

«Valldemossa abans de les muntanyes», autor: Maties Morey

«Mostarda», autora: Mercè Hernández Bordoy

GLOSA

«Illa d'Or», autora: Dolors Estrades Calafat

«El primer vers», autora: Isabel Serrano Darder

«Torrent de Pareis», autor: Bernadí Estaràs

El jurat compost per Antoni Muntaner i Benigne Palos va premiar:

FOTOGRAFIA

«Rododendron», autor: Josep Antoni Serrano i Darder

«Tardor i flors (escala)», autor: Josep Cañellas Riera

«Arrels (Neu)», autor: Miquel Ripoll Rul·lan

«Arrels (Poal aram i Flors)», autor: Miquel Ripoll Rul·lan

«Llum (Campanar i flors)», autor: Josep Lladó Vila

«Kashmir», autora: Beatrice Goecker de Serrano

El jurat compost per Nils Burwitz, Toni Mas i Bernat Retüll va premiar:

DIBUIX

«Flor del Paradís», autora: Concepció Bauzà de Mirabò

«Una flor d'antany», autor: Antoni Alabarta Morey

«Tres ratlles d'una coneguda rondalla», autor: Pere Bru Serrano Torres

«La Primavera», autor: Toni Gelabert Serrano

El jurat compost per Francisca Nadal, Marina Burwitz i Maria Josep Calafat ha premiat deu dibuixos de les diferents etapes:

DIBUIX INFANTIL

«Flors grosses», autora: Blanca López

«Molts de rams de flors», autora: Margalida Reinés

«Gira-sols al sol», autor: Josep Angel Jiménez

«Flors taronges», autor: Pere Joan Plomer

«Nenúfar», autora: Jessica Calafat

«Flor del dia», autor: Miquel Morell

Membres del Parado de Valldemossa i del Cofre Antic d'Inca esperen junts el moment d'actuar. Fotografia de Beatrice Goecker.

Els Valldemossa i Parado. Fotografia de Beatrice Goecker.

Un aspecte de la festa. El grup de teatre Joves de Valldemossa en plena actuació. Fotografia de Beatrice Goecker.

Coll Bardolet envoltat d'amics a la plaça de la Cartoixa. Fotografia de Beatrice Goecker

«Tres flors en un mateix ram», autora: Mary Lambourne

«Ziga-zaga», autor: Maria del Mar Morey

«Estepa blanca», autor: Pere Vila Fiol

«Cacatua», autor: Simon Kewelah

«Vidalba», autora: Nadala

Hi participaren, fora de concurs, dues escoles: el col·legi Ponent, d'Inca i el col·legi Santa Maria de Palma, i nombroses persones que volgueren fer arribar el seu homenatge al nostre pintor.

Nils Burwitz ve fer un oli que servirà com a coberta per enquadrar les obres participants.

El dia 8 de novembre fou una jornada esplèndida de tardor lluminosa. Després de dinar tothom tenia una cita a la plaça de

la Cartoixa. Després dels afanys de molta gent la festa començava. Coll Bardolet, envoltat del poble, d'amics i personalitats culturals i polítiques, sense cap mena de protocol, rebia flors i més flors, que belles pagesetes (les membres més joves del grup de teatre Joves de Valldemossa) recollien de les mans del pintor, per formar rams i centres. A l'escenari, Xesca Cañellas, com a membre de l'OCB, va presentar l'acte i les diverses intervencions que us contam tot seguit.

El grup de teatre Joves de Valldemossa, dirigit per Maria Teresa Ripoll, va escenificar amb molta gràcia la biografia de Josep Coll Bardolet, entre quadre i quadre, la flauta de Tomeu Estaràs sonava

harmoniosa.

El glosador Pere Gil oferí una flor en forma de glosa.

El grup Revetla d'Inca, dirigit per Jaume Serra Beltran, ens va oferir els seus balls, després d'haver efectuat una ofrena floral a Coll Bardolet.

Pere Bru Serrano Darder, poeta i glosador molt guardonat i membre de l'equip de Miramar, li oferí un bell poema.

Un altre grup d'Inca, Cofre Antic, que dirigeix Joana Mestra, i per al qual Miquel Canyelles fa la part musical, volgué dansar per al nostre pintor.

Maria del Carme Crespo, poetessa, a més d'un poema, oferí a Josep Coll Bardolet una garlanda de flors.

El Parado de Valldemossa, que fundà Bartomeu Estaràs i ara dirigeix el seu fill Tomeu, va oferir la puresa de les seves danses que conserven l'esperit de l'avior valldemossina.

No podia mancar una actuació, la d'Els Valldemossa. Amics de sempre del pintor que fou hoste de l'hotel de l'Artista al principi de la seva estada a Valldemossa, el qual no sols els veié créixer en alçada sinó també musicalment -Coll Bardolet regalà a Tomeu la primera flauta.

El batlle de Valldemossa lliurà a Coll Bardolet una placa en nom del poble.

L'Associació de Joves de Valldemossa, a més de diferents obsequis, va fer un parlament. Us n'ofereim la notícia més detallada a la secció de MARXA JOVE, racó del jovent.

Miquel Ripoll, en nom de l'Obra Cultural Balear a Valldemossa i del seus socis i Antònia Serrano en nom de la revista Miramar i dels seus socis lliuraren una placa commemorativa amb una rosa d'argent.

Arribà el moment del lliurament dels premis del concurs Una flor per a un pintor. Cosa que feu personalmet l'homenatjat.

Acabat l'acte, les felicitacions es succeïen sense parar, les flors omplien l'escenari i la plaça de Cartoixa havia estat un jardí no tan sols de flors sinó també de música, paraules, danses, amistat, somriure i sobretot de col·laboració.

Era el moment de visitar les exposicions i de berenar tots junts a Los Tilos, esplèndidament convidats per Josep Coll Bardolet. El pintor, envoltat de nombrosos amics que encara no l'havien pogut saludar, va visitar les exposicions acompanyat d'Antònia Serrano, coordinadora de l'esforç de tot un poble.

L'Obra Cultural Balear vol agrair públicament a tots els qui ajudaren, sigui quin sigui l'ajut material o moral que aportassin, a aconseguir que quasi mil persones demostrassin el seu afecte a Coll i Bardolet aquest dia.

La Revetla d'Inca dansant en honor de Coll Bardolet. Fotografia de Beatrice Goecker

Cròniques de na Dolores

SA NOSTRA VA D'EXCURSIÓ

Dia 6 d'octubre Sa Nostra ens va dur d'excursió. Aquest fou l'itinerari: sortida de Valldemossa a les 9.30 h cap a Sa Canova, on ens esperava un berenar de coca amb trempó i vi. Visitarem els hivernacles on ens va cridar l'atenció el planter de gerberes de tots els colors.

La propera aturada fou al mirador del Colomer, a la carretera del port de Pollença a Formentor. D'allà baixarem amb l'autocar cap a un restaurant del Port a dinar. A les 16 h visitarem el convent dels dominics, on vérem el claustre i un museu de pintura. Altra volta a l'autocar, i cap a ca nostra manca gent.

VIATGE A CATALUNYA NORD

Organitzat per l'OCB a Valldemossa férem un esplèndid viatge a la Catalunya Nord. Us en faré un resum.

Sortírem de Valldemossa amb un autocar d'Unibús a les 21.30 h del dia 9 d'octubre cinquanta-quatre persones dispostes a pasar-ho bé i a aprendre

Un grup d'excursionistes al mirador del Colomer. Fotografia de Dolores Estrades

alguna cosa més de la nostra història. Embarcàrem al Ciutat de Sevilla cap a Barcelona, on arribàrem el matí després d'una vetllada molt divertida: Uns mirant la televisió, unes altres lligant, d'altres jugant a cartes i la resta dormint a plaer, ja que la mar era com un mirall.

Ens acomodàrem en un autocar i per la ronda nova que té sis carrils partírem cap a Andorra. Passàrem per la comarca del Vallès Occidental, per Tarrassa i Sabadell. Deixàrem a l'esquerra les esquerpes muntanyes de Montserrat. Entre elles, Sant Jeroni, de 1.300 m d'alçada.

Primera estació, a les 10.40 h a El León, on berenàrem i estiràrem les cames. Passàrem per Sallent, on hi ha mines de sal potàssica, i pel poble de Balsarei, famós per la festa amb cavalls que fan dintre el seu castell; per Berga, conegut per la festa de la Patum; pel túnel del Cadí; per damunt el riu Llobregat; per Gironella, on vérem les colònies que fa anys es feren per als treballadors; per Guardiola, que té una central tèrmica, lignit i pedreres de ciment.

Passat el túnel de l'Anou, a la vora del camí vérem els primers venedors d'esclata-sangs - rovellons els diuen a Catalunya-, que no deixàrem de veure quasi fins Andorra. En haver creuat el túnel de Guardiola de Berguedà vérem el parc natural de Cadí de Moixeró. Arribats a la Cerdanya ens va acompanyar el riu Segre durant molt de temps. Després passàrem per la Seu d'Urgell, trobàrem el Valira, que creua Andorra. A les 14 h l'autocar ens va deixar davant l'hotel Sant Julià, que és preciós, amb vistes al riu, on dinàrem. Sant Julià és la primera parròquia que es troba en arribar a Andorra, així que

PANADERIA
Y
PASTELERIA

Carrer de la Rosa, 4
Via Blanquerna, 15
VALLDEMOSSA

PER A GATONS I COQUES FINES
NO HI HA COM
CA'N MOLINAS

Tel. 61 21 56
Tel. 61 22 47

Capella del Rei, palau dels reis de Mallorca a Perpinyà. Fotografia de Josep Lladó.

l'horabaixa l'autocar ens va dur a Andorra la Vella. Un grup va anar de botigues i l'altre grup va fer una interessant visita als poblets més elevats. Sopàrem a l'hotel i passàrem una bona vetllada a la sala de festes de l'hotel. Algunes jugaren

a cartes fins que els apagaren el llum. Teníem un bon veïnat: el supermercat Mamut, que obri a les 6 h, fet que aprofitàrem per fer les darreres compres i, a més, a bon preu.

Sortírem cap a la Seu d'Urgell, passàrem per Puigcerdà i la primera aturada fou a l'enclau de Llívia, petita ciutat catalana en territori francès. Fundada pels romans amb el nom de Julia Livica. En el segle VIII fou capital de la Cerdanya. Té una farmàcia del segle XVIII. Tinguérem la gran alegria de trobar allà a una valldemossina, Antònia Terrassa, i la seva filla Isabel, les quals viuen a Burg Madam. Antònia està casada amb un nebot de Francisca Morey, Jacques Morey, també tenen un fill, Daniel, els quals ens esperaven a la frontera per saludar-nos.

Entràrem a l'Estat francès i ens aturàrem per fer mercat a Mont Louis, un poblet que és una fortalesa del segle XIV. Després de la Cerdanya arribàrem al Conflent; passàrem per Fontpedrouse, poblet que està damunt un puig de 237 m; Thuest, amb aigües termals; Olette; Joncet; Sardinà i Vernet les Bains, on dinàrem

Sant Joan Baptista a la catedral de Perpinyà.

i beguérem amb porró.

Visitàrem Vilafranca de Conflent, un poblet envoltat de murades, tot de cases de pedra, esglésies molt ben conservades, carrers per a vianants i unes botigues precioses.

En Pedro és bon cuiner,
això li ve per avior.
Aquesta és una lliçó
i l'heu d'aprendre bé,
no hi ha recepta millor:
BON REBOST I MOLT D'AMOR.

Restaurant
Can Pedro

Per als millors paladars!

Avinguda Lluís Salvador
Tel. 61 21 70
VALLDEMOSSA

El 856, Clotàric, senyor de Turinyà, va fer el monestir de Xalade. El 878 fou arrassat pel riu, els frares cercaren un lloc més adient per edificar-lo de nou i així escolliren el lloc on avui està Sant Miquel de Cuixà. L'abat Oliva va fer l'església nova, de marbre rosa, que es troba en gran quantitat per aquells paratges. El claustre està reconstruït amb els capitells antics dels quals en manca la meitat, perquè foren venuts a George B. Bernan, el qual els va dur al Museu Metropolità de Nova York. La cripta romànica d'aquest monestir, datada del 1108, anomenada del Pesebre, serví d'inspiració a Pau Casals per a l'obra del mateix nom. Està en perfecte estat de conservació perquè a causa d'un esbri fou omplida d'enderrocs i es descobrí el 1927 amb motiu d'una restauració. Tenen cura de Sant Miquel de Cuixà els monjos de Montserrat.

Arribarem a Perpinyà a les 19.30 h i ens allotjarem a l'hotel Ibis. Després de sopar férem una volta per conèixer la ciutat de nit.

Al dia següent vingué una guia local que ens va mostrar l'antiga capital del regne de Mallorca. Començarem pel Castellet, antiga fortalesa amb una porta d'entrada a Perpinyà convertida en Museu Català d'Arts i Tradicions Populars. Després vérem la casa Julia, una mansió del segle XIV de 1.500 metres quadrats. Vistàrem l'Ajuntament (s. XIV), la Diputació (s. XV), la Llotja (s. XVI) i la catedral de Sant Joan Bautista (s. XV) la imatge del qual té com a fons la senyera. Aquesta catedral fou edificada damunt el

cementiri d'una església romànica del segle XI.

Tot seguit anarem al palau dels reis de Mallorca construït el segle XIII per Jaume I. Està situat damunt un turó, envoltat de murades i un ampli jardí. En aquests moments està en fase de restauració. Té dues capelles: la superior és la del rei i la inferior, la de la reina; a més té una cripta. El palau fou una caserna el temps de la Segona Guerra Mundial.

L'horabaixa partírem cap a Barcelona, això sí, fent abans una petita aturada en un hipermercat que hi havia a la sortida de Perpinyà.

Arribarem a Barcelona i ens embarcàrem al vaixell de la Transmediterrànea i després d'una excel·lent travessia trobàrem l'autocar al moll, que ens va portar sans i estalvis a Valldemossa, on acabarem aquest viatge instructiu, divertit i ben organitzat.

CENTENARI DE LA FUNDACIÓ DE LA CONGREGACIÓ DE LA PURESA DE MARIA SANTÍSSIMA

Per celebrar el primer centenari de la congregació de la Puresa que va fundar Madre Alberta Jiménez tingué lloc el dia 15 d'octubre a la basílica de Sant Francesc una missa solemne presidida pel bisbe de Mallorca, Teodor Ubeda, i concelebrada per vint capellans. A l'homilia es va

explicar com es troba el procés de beatificació de la fundadora. Un grup d'antigues alumnes valldemossines hi assistírem.

LES VERGES

Com és tradicional, l'Obra Cultural Balear a Valldemossa va organitzar una bunyolada. Per començar a entrar en gana vérem el vídeo del viatge a Perpinyà, obra de Jaume Moià. Tot seguit passàrem a degustar els bunyols, les coques i els pastissos que entre tots havíem aportat. Tot això mullat amb mel de les caseres de Miquel Ripoll i Jaume Vila i regat amb vinet, cava i refrescs. La festa va durar fins a les deu.

VUITANTÈ ANIVERSARI DE JOSEP COLL BARDOLET

Dia 7 de novembre, data del seu vuitantè aniversari, Josep Coll Bardolet va voler obsequiar els seus amics amb un concert i un dinar.

L'església de Santa Eulàlia de Palma fou el marc elegit per fer el concert, el qual va començar amb l'actuació dels Blauets de Lluc, que, dirigits pel pare Jaume Palou, ens feren gaudir amb la interpretació de la Sibil·la, l'Anunci de l'Angel i el Sermó de la Calenda, fet pel blauet més petit.

Tot seguit la professora Aloysia Assembaum, directora del Winterthur Konservatorium (Suïssa), va interpretar a l'orgue obres de Joh. Seb. Bach, Anna

Fotografia de Miquel Ripoll

A la sortida del concert, Josep Coll Bardolet acompanyat pels seus familiars i amics. Fotografia d'Antonio Ruano.

Bon di Venezia i Guillem Fiol.

Després ens traslladarem a l'hotel Son Vida, on fórem rebuts per una parella de xeremiers. Després d'haver fet l'apetitiu a la terrassa, passarem a la Rotonda, on Xesca Cañellas ens va donar la benvinguda i va presentar Montserrat Prat i Frigola i Pilarín Bayés, autores del text i dibuixos, respectivament, del llibre *Petita Història de Coll Bardolet*, patrocinat per la Caixa de Girona. Ambdues aprofitaren l'avinentsa per presentar-lo als convidats.

Després d'un exquisit àpat hi hagué uns quants discursos. Parlaren entre d'altres: Sebastià Trias Mercant, Teodor Ubeda, Antoni Garcia-Ruiz, Pere Brossa, Javier Manera, Dimitri Weiss, Esteve Bardolet, Gabriel Janer Manila... Josep Coll Bardolet va agrair a tots que l'haguessin acompanyat en aquesta ocasió.

MISSA DE RÈQUIEM

Després de 69 anys de vida eremítica va morir, el dia 13 de novembre, a l'ermita de la Santíssima Trinitat de Valldemossa, l'ermità Josep. Fou enterrat al cementiri de la mateixa ermita en una emotiva cerimònia. La missa de *requiem*, concelebrada per deu capellans, tingué lloc el dia 14 de novembre a la parròquia de Sant Bartomeu de Valldemossa.

CONCERT DE MÚSICA CORAL A LA PARRÒQUIA DE SANT BARTOMEU

El diumenge dia 29 de novembre, després de la missa de les onze a l'església de Sant Bartomeu, dues corals donaren un concert. Va començar la coral d'A-

renys de Mar, La Vela. Els més petits cantaren «El Tarongeret», «La gata i el belitre». Els grans ens oferiren «Violes desembrals», «Vora mar» i música popular catalana. Tot seguit va actuar l'Escola de Música del Magisteri. Cantaren diverses cançons: «Bosc endins» (segle XVIII), «Oh! dolces campanes» (Holanda, popular), «El llenyataire» (Tirolesa, popular).

Després es juntaren les dues corals i interpretaren tres cançons més tots plegats. Totes les cançons que cantaren eren en català.

Dolors Estrades Calafat

Marquès de Vivot
Telèfon 61 25 42
VALLDEMOSSA

Consideracions sobre el temps i el clima en relació amb Valldemossa i el seu terme municipal. IV

Tramuntana (N)

Quan l'aire procedeix del punt nord de la rosa dels vents, entre el NNW i el NNE, en desembocar al golf de Lleó s'obri com un ventall i abasta les Balears, especialment i molt directament l'illa de Menorca i rep aleshores el nom de tramuntana, que és el mateix que el *mistral* del sud de França, però no el nostre mestral, del qual ja hem parlat.

La situació meteorològica més corrent en aquest cas és la que mostra la figura 1. L'anticicló atlàntic té el centre molt al nord, a l'oest de les illes Britàniques, al mateix temps que una borrasca (un centre de baixes pressions) entra a Europa més o menys pel nord d'Alemanya. Així, les isòbares (línies d'igual pressió atmosfèrica) es col·loquen de nord a sud i canalitzen un flux d'aire, que ve de la mar del Nord o de zones marítimes de prop del pol i irromp cap al sud, a la Mediterrània occidental. Sobre aquest corrent d'aire generalment fred i de vegades molt fred, tenen un paper important les serralades dels Alps i dels

Pirineus, que l'obliguen a distorsionar-se parcialment, i formar remolints de gran extensió que es tradueixen en l'aparició d'una borrasca amb centre al golf de Gènova. Aquest fenomen té lloc bastants vegades al llarg de l'any, per la qual cosa aquest golf és considerat com el niu de borrasques més important de la Mediterrània i un dels més importants del planeta i condiona en gran manera el temps meteorològic d'aquesta part del Mare Nostrum. Però d'aquest assumpte, no en parlarem ara.

Cada hivern aquesta invasió d'aire fred denominat «polar marítim» o en alguna ocasió «àrtic marítim», si prové d'una zona propera al cercle polar Àrtic, sol presentar-se de dos a

quatre pics, no sol faltar al febrer. És un aire fred i bastant humit que, tot i que se seca amb el camí que fa per Europa, es torna a carregar d'humitat en contacte amb la mar Mediterrània, la temperatura superficial de la qual és

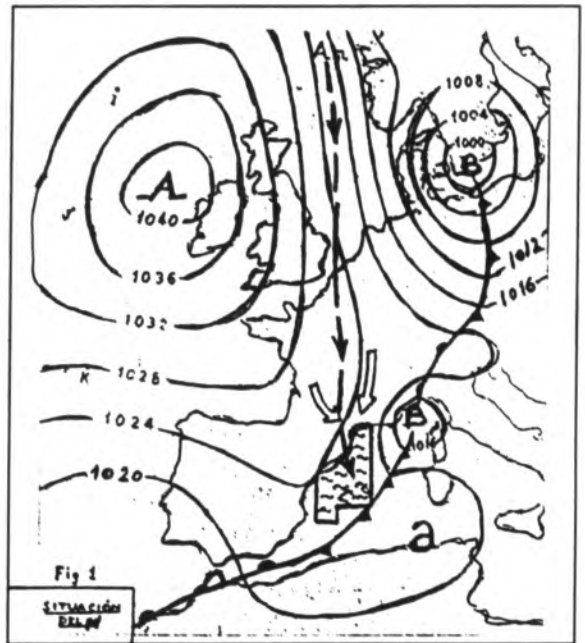

Fig. 1. Nord-Tramuntana.

Abans de pujar a Cartoixa,
en s'hivern quan ja fa fred
o s'estiu, en fer calor,
si ho voleu dolcet-dolcet:
pastissos de lo millor,
PASTISSERIA SA CARTOIXA.

FORN I PASTISSERIA «SA CARTOIXA»

Via Blanquerna, 1
Tel. 61 25 20
VALLDEMOSA

PLECS DE CULTURA POPULAR

III

L'EMIGRACIÓ

Fotografia arxiu de Catita Estaràs.

AMB EL SUPORT DEL
CONSELL INSULAR
DE MALLORCA

COL·LABOREN:

Concepció Bauzà de Mirabò; Joana Maria Bestard; Toni Boscana; Joan Buades; Antònia Maria Calafat; Felio Calafat; Josep Cañellas; Xesca Cañellas; Toni Colom Colom; Antònia Darder Boscana; Catita Estaràs; Joanaina Estaràs; Malen Estaràs; Núria Estaràs King; Rosa Estaràs; Catalina Ferrà; Dante Iocco; Jaume Juan Mas; Catalina Julià; Francisca Morey; Jaume Mulet, Maria Antònia Nicolau; Cata Pons; Francisca Pons Mayol; Margalida Ripoll; Pedro Ripoll; Sebastià Serra; Antònia Serrano; Josep Antoni Serrano; Matilde Serrano; Pere Bru Serrano Torres; Josep Terrassa; Gabriel Torres; Jaume Vila, Jaume Vila i Magdalena Vila.

PRESENTACIÓ

La importància que tingué l'emigració per a Mallorca es reflecteix en la gran quantitat de persones que partiren fora del nostre país. Els valldemossins no foren aliens a aquest fet. França i sobretot l'Uruguai foren dues de les destinacions que escolliren a l'hora d'emigrar. Feim un poc la història d'aquest moviment i les seves repercussions. Foren famílies senceres les que partiren i allà tingueren una vida social important. El moviment associacionista a l'Uruguai ens mostra com els valldemossins hi tingueren una alta participació.

Tenim tetimonis diversos, que ens han contat les seves vivències o els seus punts de vista. Creim que són vàlids, sincers i vius, malgrat, en alguns casos, el temps transcorregut.

La situació actual dels emigrants de Buenos Aires; notícies d'actualitat i comentaris de llibres editats el 1992 relacionats amb el tema que ens ocupa; la cultura popular i l'emigració han tingut cabuda a aquest monogràfic.

Una altra mena d'emigració és la dels valldemossins que anaren a cercar noves pesqueres i s'establiren a diversos indrets de Mallorca i Menorca. Per això parlam dels que colonitzaren Cala Ratjada, tema interessant en el qual, si és possible, aprofundirem en una altra ocasió.

Estan en boca de tothom temes com la xenofòbia i el racisme. Els emigrants valldemossins a l'Uruguai ens parlen d'un país democràtic que els obri els braços. Cercaven feina, havien deixat els pares i els germans i en alguns casos la promesa o l'esposa. Trobaren feina però també un país que els acollí.

Els que poden viuen entre dues pàtries i viatgen sovint al seu país o al país que els acollí i els acceptà. Els «americans» valldemossins es reuneixen a sa Marina cada any i celebren la Independència de l'Uruguai alegres i emocionats.

¿Què hauria passat si a més del trauma que comporta la separació, el canvi de treball, de costums... haguessin trobat la barrera de la xenofòbia i el racisme?

La revista *Miramar* ofereix les seves pàgines perquè puguin servir de nexa d'unió entre els valldemossins -i els seus descendents- que viuen lluny de la pàtria i els que estam vivint a la vila de Valldemossa.

* * *

CARACTERÍSTIQUES DE L'EMIGRACIÓ MALLORQUINA

En primer lloc hem de remarcar la importància del tema a l'hora de conèixer i analitzar la història de Mallorca.

Tractam un tema trascendent, amb una gran incidència en la vida quotidiana: en els aspectes econòmics i socials i en els aspectes culturals i polítics.

Els anys en què l'emigració tingué més incidència van des dels anys vuitanta del segle passat fins a la Primera Guerra Mundial.

Després de l'enfrontament militar, aquest fenomen torna a agafar força, si bé no tanta, fins a la crisi econòmica dels anys trenta.

Amb la Guerra Civil de l'Estat espanyol es produirà un corrent migratori minoritari, però important, protagonitzat pels exilats per motius polítics. Acabada la guerra, si bé amb més dificultats administratives i burocràtiques, es reanuden les relacions migratòries fins als anys seixanta.

Aquests períodes que hem sintetitzat són molt generals i hem d'assenyalar especificitats d'acord amb les característiques econòmiques, socials i polítics dels països on s'emigra.

Exemples de conjuntures desfavorables específiques són les crisis i l'agitació social de l'Argentina de finals de segle, els cops d'estat a països com l'Uruguai, la revolució cubana, alguns dels ciclons tropicals, sobretot a Puerto Rico i la crisi econòmica i política a partir dels anys seixanta.

Exemples de conjuntures favorables són les polítiques poblacionistes i de captació d'emigrants dels anys vuitanta del segle passat, com l'argentina, la dominació colonial a Cuba i Puerto Rico fins el 1898 i el 1899, la situació econòmica i social de l'Uruguai i Veneçuela els anys quaranta i cinquanta.

Pel que fa a l'emigració cap a Europa, la conjuntura més favorable és la de després de la superació dels efectes de la Segona Guerra Mundial i del gran creixement econòmic de l'Europa occidental, si bé des de començaments de segle coneixem un interessant corrent emigratori cap a França.

Al segle passat el lloc amb més atracció per als emigrants mallorquins va esser Algèria

A partir de diverses fonts estadístiques es calcula que els darrers deu anys del segle passat, emigraren de les Illes

1957. La Granja Domínguez. Fotografia arxiu Jaume i Malen Vila.

Balears entre vint-i-cinc i trenta mil persones.

La població de les Balears l'any 1900 era de 311.649 persones, de les quals 248.259 eren mallorquines, 37.576 eren de Menorca, 23.556, eivissenques i 2.258 de Formentera.

El saldo negatiu més fort per a la població de les Balears és el que correspon al període que va entre 1887 i 1897.

Entre 1891 i 1895 emigren cap a Algèria 239 persones, cap a Cuba, 1.445; a Puerto Rico, 646; a l'Argentina, 261; a Brasil, 85; a l'Uruguai, 65; i a Mèxic, 40. Hem d'assenyalar la coincidència d'aquestes dates amb la crisi argentina.

Els saldos negatius continuaren fins als anys trenta. Després de la Guerra Civil continuaren essent negatius fins entorn dels anys seixanta, que passaren a ésser positius.

Representa un fet singular l'arribada d'immigrants de diverses nacionalitats i regions de l'Estat espanyol quan encara emigraven els mallorquins

Els països d'emigració habituals dels mallorquins, com ja hem dit abans, són diversos i obeeixen en general a les circumstàncies favorables i a les relacions humanes i personals.

De fet, és molt freqüent que un grup de persones del mateix poble emigrin en cadena a un mateix país, i moltes de vegades a una mateixa localitat.

En aquest sentit, són molts els exemples a destacar.

Els valldemossins a l'Uruguai. Els sollerics a França i a Puerto Rico, els andritxols a Cuba. Els felanitxers, pollencins, manacorins, alaroners, serverins, llucmajorers i binissalemers a l'Argentina. Els inquers i algaidins a Veneçuela. Els artanencs a Puerto Rico. Un grup de taujans, a les mines dels Estats Units

Encara que aquests són els fluxos més representatius, trobam persones de diferents pobles de Mallorca a gairabé tots els països.

A més dels esmentats, convé que indiquem la importància de l'emigració a Xile i Brasil.

Hem de remarcar l'especificitat de l'emigració a aquelles terres que eren colònies de l'Estat espanyol, Cuba i Puerto Rico, fins el 1898 i el 1899.

De fet, el govern de l'Estat espanyol facilità l'emigració cap a aquestes destinacions durant els darrers vint anys del segle passat, fins a la independència de Cuba i el canvi de dominació en mans dels Estats Units de Puerto Rico.

Així i tot, l'emigració cap a aquests dos països no s'interromp amb aquests canvis administratius.

Les causes de l'emigració són de tipus social i econòmic.

Un glosat de Joan Aguiló Serena publicat l'any 1889 reflecteix en part la situació social de l'illa

Mallorca desgraciada
heu es y sempre heu será,
perqu'alguns seños qu'hey há
només mos cerquen llevá

sa pell que Deu mos ha dada,
y ni ha una grapada
ben dignes de criticá,
perque no volan doná
feyne en es trabayadós,
jsabeu qu'es de llastimós
s'homo havé de dejuná,
y si es que vulgui menjá
haversen d'aná á cercá
feine á terreno estranjé,
y una casa que té
haverle d'abandoná!!...

...Y alerta tal vegada
qu'aixó no mos duga roña
perque ja's una vergoña
tanta de jent emigrada.

Un altre glosat, andònim i de la mateixa època, d'una manera incisiva planteja:

Mallorquins desgraciats
en aque hem d'arribá
haver de desempará
á sa terra ahon som nats
que som nodrits y criats
per nostros antecesós,
y per no protejirmos
no porem viurermoshi
y per fors ha hem de fojé
d'un punt tant deliciós.

És evident que s'aixequen algunes veus crítiques respecte a la problemàtica que genera l'emigració: Des de qui planteja la necessitat de canvis a la política econòmica i social per evitar l'emigració fins qui veu que el fenomen no és negatiu, que significa una sortida, pràcticament l'única, però que cal racionalitzar la manera en què es desenvolupa.

Sobretot comencen a sorgir plantejaments respecte a les dificultats de fer fortuna.

Destacam en aquest sentit reflexions publicades tan a publicacions de caire local com de caire general de Mallorca.

Així i tot, a la segona dècada del present segle, plantejaments que provenen dels moviments progressistes de l'època continuen observant que la manca de reformes econòmiques i socials fa necessària l'emigració per millorar les condicions de la població.

Els resultats de les distintes emigracions són molt diversos. Des de fortunes fins a casos de tornar repatriats.

Moltes persones no tornaren mai més, i tenim constància de casos de pobresa notables.

El que és evident és la importància dels diners que enviaren cap a Mallorca o de les inversions que realitzaren els emigrants que tornaren. És indubtable el paper per al desenvolupament econòmic de Mallorca en aquest segle.

Respecte a les activitats que desenvoluparen la diversitat és la característica. Podem plantejar diverses característiques relacionades amb el lloc de procedència, el

lloc de destinació, les professions anteriors i les èpoques.

No sempre, ni a prop fer-hi, es desenvolupa la mateixa activitat professional que es feia abans de partir.

Al terreny de la pagesia trobam molt de mallorquins a tots els països. Destaquen els mallorquins dedicats al cultiu del cafè i del sucre, i també els carboners

Forners, sabaters, fusters, canissers... sastres, botiguers, propietaris de cafès, pensions, fondes, cases de diversió... eren professions molt freqüents.

Destacam els nombrosos dependents de cases comercials i treballadors de serveis en general, com ara els transports.

Algunes curiositats són els pescadors d'esponja a Cuba, andritxols quasi tots.

Casos específics són els capellans, els frares i les monjes espargits per molts de països

Molts eren els que aconseguiren ascendir a la posició d'encarregats de negocis o establir-se pel seu compte, com a fruit d'un gran esforç.

Els fills dels emigrants en ocasions continuaren la tasca dels pares, però amb freqüència optaren per les pro-

fessions liberals i per mantenir les propietats agràries i urbanes en el casos en què havia estat possible.

La vida associativa va ésser prou importat. S'organitzaren nombroses associacions de mallorquins o de gent de les Balears, a l'Argentina, Cuba i Uruguai des del començament de segle, i recentment a Puerto Rico.

Les activitats de les associacions van des de trobades festives i gastronòmiques, passant per algunes activitats culturals i instructives, fins a socors mutus, amb especial interès pel tema sanitari.

Hem de destacar l'important esforç realitzat a les quinze publicacions periòdiques (encara que amb irregularitats) editades pels emigrants que coneixem impreses a l'Argentina, Cuba i l'Uruguai Des de 1904 (la primera) fins a l'actualitat.

La conservació de la nostra llengua per part dels emigrants és notable per a la primera generació, i amb dificultats per als descendents. El record i la devoció cap a Mallorca de tots ells és una constant.

===== *Sebastià Serra Busquets*

VALLDEMOSSINS QUE EMIGRAREN A FRANÇA I ELS SEUS DESCENDENTS

França fou el destí de molts dels valldemossins que emigraren durant els segles XIX i XX, fins a la Guerra Civil espanyola. Hem intentat fer un poc d'història, esbrinar qui se'n anà, quina fou la seva destinació i què s'ha fet d'aquestes persones que emigraren i dels seus descendents. L'estudi no és exhaustiu, ni complet. La manca d'arxius on es puguin consultar dades més aclaridores que la memòria dels familiars -a vegades ja llunyans- dels valldemossins que emigraren, ha fet la tasca més difícil. Les històries que ens han referit estan plenes d'anècdotes, en contem algunes que reflecteixen un poc les viscissituds que passaren els que partiren a cercar fortuna. Hem seguit un ordre cronològic o per famílies, segons hem trobat més escaient. Per manca de documentació, les dates que us oferim són, en alguns casos, aproximades.

- Els «Raïos» eren tres germans: Jaume, Tomeu i Toni Calafat Vila, que emigraren a finals del segle passat a Perigüeu i Liburnia. Jaume es va casar amb Aina «Cegues» i morí allà, una néta seva, Jacqueline, ve amb certa freqüència. Tomeu s'endugué els pares a França, els quals hi visqueren un seguit d'anys.

- Catalina Calafat, de can Manf, era casada amb un de can Baduia. A principi del segle XX emigraren a París, on muntaren un restaurant. Tingueren quatre fills. Passat molts d'anys una filla seva, Maria Teresa, vingué a Valldemossa. Portava unes fotografies i demanava per la família Calafat (llinatge molt corrent aquí) després de diverses visites va arribar a casa de Magdalena Calafat, «Manineta», la qual ignorava que eren cosines. Maria Teresa se'n dugué una bosseta de terra del cementiri valldemossí per dipositar a la tomba

dels seus pares. Vingué moltes vegades mentre tingué cosins vius.

- Sebastià Ripoll Ripoll, de Cas Bufarito, emigrà a Marsella i allà es va casar amb una francesa i tingué dos fills. El fill major va morir atropellat per un tren el mateix dia que havia acabat la carrera de capità de barco. L'altre fill vivia a Tolosa i es va fer càrrec del negoci de fruita del seu pare. Sebastià va quedar vidu i la seva germana, Catalina, va anar a viure amb ells.

Catalina va tornar feta una francesa a Valldemossa i aquí va morir fadrina.

- Josep Colom, conco de Vicenç Colom de Son Mas, es va casar amb Aina «Pintada», tia de Joan-Antoni. Emigraren a Marsella, on muntaren un restaurant. No tingueren descendència.

- A principis de segle Pere Bernat, de cas Caminer, casat amb Maria Vila, de Can Seco, emigraren a França. No

tingueren fills. Quan es jubilaren vingueren a viure a Valldemossa i passaren els seus darrers dies a Dalt Son Lliure.

- Joan Pons, de cas Cavallet, partí a França l'any 1892, treballà al negoci de fruites d'una família de Fornalutx a Canes. Es va casar prop dels quaranta anys amb una filla de la casa. A l'hivern treballava a França i als estius venia i conrava Cas Cavallet. Varen tenir tres fills. Un d'ells, Pere Jaume Pons Mayol, de Cas Cavallet, va partir l'any 1932 amb la seva dona, Francisca Calafat Morey, de Can Matgí. Va fer feina en un magatzem de fruites d'una germana de la seva mare, fins que s'establí per

Jacqueline, néta de Jaume «Raio», i Michel Moreaud. Fotografia arxiu de Catalina Ferrà.

compte seu. Viu a Morteau, prop de la frontera Suïssa, té dues filles: Margalida i Francisca. Pere-Jaume i Francisca vénen cada estiu a passar una temporada amb la família.

A finals del segle XIX i dins el segle XX la família Calafat, de Can Flor, tenien una botiga de queviures, amb carniceria, estanc i fonda, a més d'un negoci de metro i carbó, la qual cosa no va evitar que tres fills, Joan, Perico i Feliu, i una filla, Francisca, emigrassin a França.

- El primer que partí fou Joan, que treballava fent escorça pel Puig Major. Un dia quan tenia quinze anys va deixar les eines i va dir als seus companys que se n'anava a córrer món. I així ho va fer, sense acomiadar-se de ca seva, va partir des de Sóller amb un vaixell que el portà a Marsella. Després de la Segona Guerra Mundial va perdre el contacte amb la família.

- Perico Calafat, de Can Flor, havia estudiat el batxiller a Palma i va muntar un magatzem de vins a Sette, al qual entraven els vaixells i els trens per fer la càrrega i la descàrrega de la mercaderia. Molts dels valldemossins que emigraren a França ho feren gràcies al seu ajut. Ell muntava negocis i enviava a demanar familiars o païsans seus per fer-hi feina. No tingué descendència. Era un gran entès en micologia.

- Feliu Calafat, de Can Flor, va emigrar per primera vegada a finals del segle XIX, als dotze anys. Va anar de Sóller a Marsella amb un vaixell, a causa del mal temps estaren dos dies per fer la travessia. Per aquest motiu, al matí, quan va arribar, ningú no l'esperava. Va sortir del moll i veié moltes caixes de taronges, s'acostà i va sentir parlar mallorquí als comerciants. Va demanar si coneixerien en Joan Calafat, de Valldemossa, i li digueren que cada dia passava per allà, però el capvespre. El germà el va llogar amb un forner solleric, carregat d'infants. Després de treballar de forner quatre anys sense cobrar mai, un matí va trobar la clau a la porta i la casa buida. Va demanar diners per al passatge i tornà a Valldemossa. Va anar a Sóller un munt de vegades per veure si cobraria i el seu antic patró li va dir: - No et puc pagar, l'única cosa que tinc són fills, si en vols un...

Més tard, i fins als trenta tres anys, en què es va casar amb Coloma «des Cantó», va portar els negocis de seu pare a Valldemossa. El mateix dia del casament, Feliu, Coloma i Maria (germana de Coloma) partiren cap a Sette. Després de treballar un temps en el negoci del germà, Feliu s'establí per compte seu a Verdun. Va comprar un

petit cafè i més endavant va canviar-lo per un cafè molt més gran, a la plaça Chevere, que es deia Marabú. En aquesta ciutat hi residiren fins el 1934, fins que a causa del reuma que patia Feliu tornaren a Valldemossa. Tingueren una filla, Francisca, i tres fills, Pierre, Fèlix i Jano. Els majors nasqueren a Valldemossa perquè així Coloma estava atesa per la seva família. A causa d'un mal part i del temps que es torbà en arribar l'especialista que venia de Palma amb un carretó, nasqué un fill mort, i Coloma quasi es morí; Feliu va decidir que si tenien més fills naixerien a Verdun.

Sebastià Ripoll, de cas Bufarito, i la seva esposa. Fotografia arxiu de Margalida Ripoll.

Francisca està casada amb un emigrant solleric, Onofre Bauzà, no tenen descendència. Viuen a Lille, França, i passen temporades a Valldemossa.

Pierre va tornar a França (Cambrai). Es va casar amb Christiane Blas. Viuen a Verdun i tingueren dos fills, Agnès i Jean-Felix, que viu a Luxemburg. Fins a la seva mort passava els estius a Valldemossa. La seva esposa i els seus fills vénen amb freqüència a passar temporades a Valldemossa.

Dues parelles de nuvis -Francisca Pons Mayol i Domingo «Xim» i Pere Jaume Sales, «Quintet» i Francisca «Serraneta»-, acompanyats pel capellà Guillem Flol, «Serrà», visitaren Pere Jaume Pons i es feren aquesta fotografia amb la família. Fotografia arxiu de Francisca Pons Mayol.

Amb motiu de les festes de Morteau es feien carrosses. Un any enviaren a demanar vestits de pagesos i s'endlumenjaren així. Pere Jaume Pons mena la somereta. Fotografia arxiu de Francisca Pons Mayol.

Fèlix, entre altres coses, fou el fundador de l'Aliança Francesa, es va casar a Mallorca amb Maria Cañameras, que va morir de sobte deixant-li sis infants: Felio, Coloma, Quica, Elena, Maria Jesús i Mar. Tots viuen a Palma. N'hi ha de casades i amb fills.

Jano està casat amb Malenita Frau i tenen cinc fills: Felio Antonio, casat amb Reyes, viu a Barcelona. Antonio Miguel, és geòleg i va anar no fa molt de temps al Pol Sud amb la missió espanyola. Juan José ha acabat els estudis de manescal fa poc. La filla, Maria del Pilar, una vegada finalitzats els seus estudis, treballa a Barcelona, i el petit, Pedro Luís, encara estudia. Tots passen temporades al Camp d'en Boscana, a Valldemossa.

- Macià Darder, de Can Doi, es va casar amb Francisca Calafat, de Can Flor, i varen emigrar devers el 1904. Al principi treballava amb el seu cunyat a Sette. Més envant va viure a Nancy, on tenia negocis de fruites, licors i espècies. Varen tenir cinc fills: Antònia, que es va casar a França amb un solleric, Onofre Bauçà, vivien a Cambrai on hi tenen fills i néts, a més, tenen una filla monja a Lissieux; Maties, els dos fills del qual viuen a Perigieu i estiuegen a sa Colònia de Campos; Fany, que es va

casar amb Andreu Bestard -de pare santamarier i de mare valldemossina-, tingueren una filla: Joana Maria, professora d'EGB, i un nét, Andreu, que viuen a Santa Maria del Camí i estiuegen a Valldemossa; Pedro, que no tingué descendència, i Jeanette, l'única filla que va néixer a Mallorca el temps de la Primera Guerra Mundial. Jeanette és casada amb l'apotecari Miquel Picornell, tenen llar a Valldemossa i a Madrid. Varen tenir nou fills, dels quals en viuen set: Miquel, que és enginyer de canals i ports, és el qui

s'assembla més als padrins: ha exercit la seva professió a l'Aràbia Saudita, va fer el doctorat a la Universitat de Brian i actualment és catedràtic de la Universitat del Paso a Estats Units; Inés, Juan, Dolores, Carlos i Mercedes viuen a Madrid i Francisca a Palma.

- Sebastià Darder, de Can Doi, era el meu padrí matern. Ell s'havia examinat a Cartagena i era patró de cabotage. Amb el vaixell La Virgen del Carmen, propietat del patró «Codony», de Sóller, feia viatges de taronges cap a França i el Nord d'À-

Un grup de valldemossins residents a França, majoritàriament de Can Flor i Can Doi es reuniren a Valldemossa l'any 1918. Fotografia arxiu d'Antònia Darder Boscana.

frica. A cada viatge portava presents a la seva estimada, Tonina Boscana, de Can Gotzo: una vaixela, un joc de cafè o de te... També havia comprat un solar al carrer Uetam, número 4 i estava fent una casa, tot per preparar una llar per al futur. A Tonina no li agradava gens la professió del seu promès, perquè ella deia: «La mar fa forat i tapa». Ja casats, va engrescar-lo i emigraren a Nancy l'any 1910. Muntaren juntament amb el seu germa Macià una botiga de fruites, licors i especies: Au Jardin de Madrid. Allà estant, va néixer la meva mare, Antoinette. Nou mesos més tard, als trenta anys, moria el seu pare, Sebastià Darder, d'una angina de pit. Els mateixos dies es perdé La Virgen del Carmen amb tota la tripulació.

La filla de Sebastià i Tonina, Antoinette Darder, es va casar a Valldemossa amb Sebastià Serrano i té set fills: Josep Antoni, Matilde, Antònia, Isabel, Maria del Pilar, Sebastià i Pere Bru. Tots són casats i li han donat devuit néts i una besneta. Vuit membres d'aquesta nombrosa descendència

col·laboren d'alguna manera a la revista Miramar. Tots viuen a Mallorca, excepte el primogènit, Josep Antoni Serrano, casat amb Beatrice Goecker, alemanya. Són propietaris d'una agència de viatges, Athena Reisen, amb seu a Hamburg, Alemanya. Tenen casa a Valldemossa i vénen molt sovint.

- Antoni Darder, de Can Doi, era el germà petit i va emigrar a França per treballar amb Macià. Després d'uns anys tornà a Valldemossa i es va casar amb Aina Torres, de Cas Secretari. Tingueren dues filles, una de les quals morí al poc temps de néixer. L'altra és Antònia Darder, vídua de Ferrer, professora parvulista. Passat un temps, Antoni partí aquesta vegada cap als Estats Units. Va treballar a Nova York devers quinze anys i tornà a Mallorca.

- Miquel Boscana, de Can Gotzo, va anar a Nancy per ajudar la seva germana, Tonina, quan va quedar vídua l'any 1912. Deprés va treballar amb Feliu Calafat. Va estar allà devers quatre anys fins que va haver de tornar per fer el servei militar.

- Antoni Boscana, de Can Gotzo, partí l'any 1920, va treballar dos anys a Marsella amb Josep Colom. Després d'haver fet el servei militar a Espanya emigrà de nou, aquesta vegada cap a Amèrica.

- Vicenç Colom Capllonch, des Cafè, ve a estar a França devers quatre anys, tornà a Mallorca per fer el servei.

- Rafael i Pau Estaràs, de can Joanot: són dos germans que emigraren en 1910. Rafael Estaràs es casà amb una francesa i no tingué descendència. El seu germà, Pau Estaràs, morí fadrí a Palma.

- L'any 1912 arribà a Nancy Feliu Vila, de Ca na Bet, que es va casar amb una polonesa, tingueren tres fills que viuen a França.

- Tomeu Colom Coll, «Toronto», emigrà a L'Havre en 1915, es casà amb una francesa i no tingueren fills.

- Tomàs Fiol, de Can Cotó, va muntar un restaurant a Lyon. Vingué per casar-se amb Francisca Vila, «Doieta» i tornaren a partir. Vingueren

jubilats a Valldemossa, on moriren. Tingueren una filla, Margarita, casada allà, té dos fills: Mireille i Roland i tres néts. Tota la família passa les vacances a Valldemossa.

- Joan Fiol, de Can Cotó, i la seva esposa, Joanaina Trias, residiren un parell d'anys a Lyon. Tingueren dues filles: Margalida, casada amb Sebastià Amer, i Maria; dos néts: Sebastià i Joan, i tres besnéts. Tots viuen a Valldemossa.

Dos de Can Batlet emigraren a França:

- Jaume Mas, de Can Batlet, va partir quan tenia tretze anys amb Macià Darder. Va arribar a Nancy l'any 1912, el mateix dia que moria el meu padrí, Sebastià Darder. El seu primer treball fou fer de tet a ma mare. Més tard feia feina en un restaurant a Donbale. Arran d'un greu accident que patiren els seus patrons, va passar a explotar el negoci pel seu compte. Era casat amb una francesa. No tingué fills, morta la seva esposa, va viure els seus darrers anys a casa de la seva germana, Francisca. Per cert, que quan Francisca Mas i Pere Juan es varen casar, el 1933, feren el

Cambrà, 27-XII-1953. Feliu Calafat, de Can Flor, la seva esposa, Coloma, els seus fill, Pierre, nora, Christiane i dos néts. Fotografia arxíu de Catalina Ferrà.

Sebastià Darder, de Can Doi, al vaixell La Virgen del Carmen. Fotografia arxíu d'Antònia Darder Boscana.

viatge de noces a França, i varen passar tres mesos a Donabal amb el seu germà.

- Pedro Mas, de Can Batlet, partí a França reclamat pel seu germà, Jaume, i morí allà als disset anys.

- Devers el 1916 va partir Bartomeu Mas Esteva. Va treballar amb Jaume Mas, de Can Batlet, a Donbale i quan va tornar es va casar amb Maria Salas. Regentaren el bar Los Tilos de Valldemossa. Els seus fills Sebastià i Joan són casats i tenen fills. Viuen a Palma. Sebastià i la seva família vénen molt a Valldemossa.

- Empleat de Jaume Mas fou també Gillem Cabot, «Berrions», vidu d'Antònia Vila, està casat amb una mallorquina i té dos fills. Viu a Palma.

A partir de l'any 1912 de la família de Can Lero emigraren quatre germans: Rafael, Gabriel, Perico i Joan Torres Calafat.

- Perico tenia un cafè a 18 km de Dombale. Era casat amb Catalina Ferrà, «Gurietes». Va quedar vidu i es va casar amb una francesa, Sussana, tingueren un fill, Jean Pierre, casat amb una francesa d'ascendència mallorquina. Viuen a Perpinyà i vénen cada estiu amb la família.

- El 1932, Gabriel va anar a passar tres mesos de vacances amb el germà Perico i es va quedar a treballar al cafè. Passat el temps, Gabriel posà un cafè a Donbale i es va casar a França amb Maria Miró, de pares mallorquins. Té dos fills: Juan Francisco i Margarita, casats a Valldemossa, i tres néts.

- Rafael Torres, de Can Lero, va morir fadrí molt jove.

Joan també va passar tres mesos amb el germà Perico, però no li va agradar i tornà.

Tambè emigraren a França tres germans des Tancats.

- Joan Colom Ripoll, casat amb Margalida Homar Coll, tingueren dues filles: Guiguita, casada amb el propietari de Transports Ochogavia, viu a Palma i tenen tres fills, i Aina, que viu a Metz és casada amb Marino, un alemany d'ascendència italiana. Tenen dues filles que solen venir per les

Miquel Boscana, «Gotzo» i Francisca Calafat, de Can Flor, davant la botiga a Nancy. Fotografia arxiu d'Antònia Darder Boscana.

vacances a Mallorca.

- L'any 1909 va partir Sebastià Calafat, de Cas Bessó. El 1913 vingué a Valldemossa i es va casar amb la seva promesa, Maria Colom, des Tancats. Tingueren un parell de fills i una filla, Mary, que va estudiar a la Puresa a Valldemossa. La seva descendència viu a França.

- Pere Colom Ripoll, el qual ja no tingué cap contacte amb la família.

- Miquel Colom Colom, des Tancats, és nebot dels anteriors i va partir molt jove i fou repatriat. Al poc temps el reclamaren des d'allà i pogué emigrar de nou. Es va casar a França, viuen a Castres, tenen una filla, dos

néts i ara ja esperen el primer besnét.

- Bartomeu Fiol, «Guarín», va emigrar a França a principi dels anys vint. Es va casar amb una francesa, tingué una filla, Simone, i un fill, Michel, el qual fou dissenyador d'una fàbrica de sedes a Lyon fins que es va jubilar.

- També emigrà a França Bartomeu Colom, de s'Hort de Son Brondo, la seva esposa era francesa, no tingueren descendència i va morir a Valldemossa.

- Jaume Mas, de Can Flor, nebot de Perico Calafat, de Can Flor, va partir devers el 1927. Fou l'hereu del conco Perico. Va morir fadrí. El seu nebot,

Bar de Gabriel Torres, «Lero», abans d'una reforma. Fotografia arxiu de Gabriel Torres.

Maties Darder Mas, de Can Flor, va partir per treballar amb ell. Actualment resideix a Nancy i passa les vacances a sa Marina de Valldemossa.

- L'any 1924, als quinze anys, Miquel Morey Ferrà, des Camp, va emigrar contractat per uns sollerics. Vingué a Mallorca a fer el servei militar. Tornà a França i es va casar amb una francesa, tingueren dues filles. Morí allà fa uns setze anys.

Dos germans i una germana de Can Verindos emigraren devers els anys trenta:

- Antoni Morey, de Can Verindos, casat amb Catalina Estradas, «Peluda». Tingueren tres filles: Fanfasa, Aina i Tuanó. Quan tornaren de França partiren a Montevideo. És el matrimoni valldemossí

que duu més anys casats. Viuen a Valldemossa, tenen néts i besnéts. Un nét seu, Antoni Mercant, ha estat ordenat sacerdot el 6 de gener del 1993.

- Jaume Morey, de Can Verindos, i la seva esposa, Margalida Esteva, «Bosqueta», i els seus fills Toni, Francisca i Joan emigraren a Castres l'any 1932. Tenien un negoci de fruita primerenca que havien comprat a Francesc Vidal, «Fulla». Cada any passaven el mes d'agost a Valldemossa. L'any 1964 tornaren definitivament el matrimoni i la filla, Francisca, que viu a la casa pairal a Valldemossa. Joan va morir fadrí a Castres. Toni es va casar amb una francesa i tingueren un fill, Jacques, casat amb una valldemossina, Antònia Terrassa. Viuen a Burgmadam i tenen un fill i una filla. Vénen cada estiu tant els pares com els fills.

- Francesc Vidal Vives, «Fulla», i la seva esposa, Antònia de Can Verindos, emigraren a França i s'establiren a Castres. Quan vengueren el negoci al seu germà i cunyat, Jaume Morey, vingueren cap a Valldemossa. No sabien en què invertir els doblers que varen fer a França: dubtaven entre

Fruites Morey a Castres. Francisca Morey i el seu pare, Jaume de Can Verindos. Fotografia arxíu de Francisca Morey.

comprar Son Ferrandell, el palau del rei Sanç o Son Oliver; finalment compraren aquesta possessió de Santa Maria, de la qual foren propietaris una vintena d'anys. Després la vengueren i feren vivendes per llogar al carrer Pilar Muntaner de Valldemossa. Visqueren a la seva casa del carrer Blanquerna, on és avui la pastisseria Can Molinas, fins que moriren sense descendència.

- Els anys vint emigrà a Castres Joan Deyà, «Carabassa». És fadrí i fa un any que ha tornat. Viu a Palma.

- Antoni Mas, de Can Micaloto, va anar a Nancy l'any 1950. Estava de cambrer al bar de Gabriel Torres, «Lero». La seva estada fou de dos anys i un mes.

De les informacions rebudes hem extret aquestes conclusions:

- L'emigració a França fou bastant nombrosa a finals del segle XIX i principis del XX, fins a l'any 1934.

- Famílies senceres emigraren, i en bastants de casos els germans del consort també ho feien, d'aquesta manera, les famílies dels emigrants a França estaven entrelaçades.

- La vida dels joves emigrants era molt dura. Mentre aprenien el francès treballaven sense quasi remuneració, sols per la manutenció. Més endavant, es posaven a treballar cobrant.

- Els valldemossins que s'establiren pel seu compte solien tenir bars, restaurants i majorment negocis relacionats amb la fruita.

- Molts dels fills i dels néts dels emigrants a França tenen estudis superiors o universitaris.

- Alguns dels fills dels emigrants que viuen a l'illa, malgrat que parlen el mallorquí, són coneguts pel seu nom francès.

- També veim com alguns néts d'aquests emigrants han trescat per nous camins. Així ho han fet, entre altres, Pere Jaume Pons Mayol de cas Cavallet, Antonio Miguel Calafat Frau, Miquel Picornell Darder i Josep Antoni Serrano Darder ¿Són ells hereus de l'esperit o la inquietud que va impulsar els seus avis a partir cap a terres llunyanes cercant una nova manera de viure? Tal vegada sí. Per això, com les aus migratòries han volat cap a altres horitzonts on han fet el seu cau -això sí, sense oblidar les seves arrels- aquests descendents dels valldemossins que un dia emprengueren el camí de l'emigració cap a França.

Agraïment:

Volem agrair la informació rebuda de tots i cadascun dels nombrosos valldemossins relacionats amb l'emigració a França que hem consultat.

Antònia Serrano i Darder

TALLER D'HISTÒRIA O LA RECONSTRUCCIÓ DE L'EMIGRACIÓ A L'URUGUAI CASA PER CASA

Agraïments:

- Catalina Ferrà
- Toni Colom Homar
- Catalina Homar Coll
- Tomàs Torres Morey
- Toni Boscana Estaràs
- Francisca Colom Colom
- Antònia Darder

Els valldemossins que tenim meys de cinquanta anys perdem de cada dia la idea de la importància que tingué l'emigració (a l'Uruguai, a França..) des de mitjants del segle passat fins fa trenta anys. Els més majors visqueren uns moments on era habitual anar-se'n, tenir-hi germans, amics, parents..., una època en què el poder econòmic dels indians repercutia en la construcció de noves cases, en l'elecció de parella per al matrimoni, en forma d'herència providencial sobre modestes economies, i en molts altres factors propis d'una societat d'emigrants com era aquesta.

L'emigració era una constant, una porta oberta, un moviment del qual es coneixia el dia a dia d'anades, vengudes, misèries, fortunes..., un motiu de notícia en boca de qualsevol, el desig i el temor de moltes cases. Cada valldemossí en coneixia molts de casos, i si havia partit,

coneixia l'altra cara de la moneda: els que ja s'havien instal·lat allà i aquella manera de viure tan diferent. Avui en dia aquesta percepció de l'emigració només la tenen els homes i les dones que han tombat els seixanta i la resta hem passat a tenir una petita idea individual, fraccionada, feta sobre un concho, els padrins, alguns cosins, unes rendes..., que ja no és una idea capaç de reflectir el fet que històricament ha estat l'emigració des de Valldemossa.

Davant això podríem optar per deixar que l'oblit donàs la raó als que es pensen descobrir la pólvora cada matí, i quedar en la nostra ignorància casolana i familiar sobre aquest moviment social. Però, vet aquí, que justament des de la revista *Miramar* feim el contrari, i en concret des d'aquest article posam un gra d'arena per tornar a prendre el pols a una aventura de més de cent anys en la qual han participat alguns centenars de valldemosins i valldemossines. En les retxes que llegirem a continuació, i en futures ocasions, hem volgut contar, casa per casa, com va ser que se n'anaren, qui partí, quins quedaren allà o quins tornaren, quins vincles familiars tramaren, a quines dates ens referim, etc., tot i que sabem que aquest intent «enciclopèdic» pot quedar en allò que diu que «qui molt abraça poc estreny». És per això que

us volem avisar que la informació que personalment aport a aquest suplement no és sinó una primera informació, mesella d'incerteses, que per arribar a bon port precisarà de la col·laboració dels que en cada cas coneixen les coses com foren, o al manco n'han sentit parlar de prop. Us presentam, aleshores, un llistat d'unes setanta cases (i entenem per cases els grups familiars que queden identificats amb un determinat malnom) que, ara per ara i a través de moltes converses, han aparegut com a cases d'on sortiren valldemossins i valldemossines cap a l'Uruguai. Sebem cert que en poden quedar moltes defora que s'hi han d'incloure. En aquest llistat hi trobareu molts interrogants i errors, que ara mateix podeu corregir

Rafel Torres i Maria Estaràs de can Joanot. Fotografia arxiu de Catalina Ferrà.

Francisca Ripoll, madò «Calafata», amb els seus fills Joan i Francisca. Fotografia arxiu de Catalina Ferrà.

contactant amb l'autor de l'article o la gent de la revista. Es tracta, aleshores, d'un punt de partida sobre el qual qualsevol pot aportar la seva col·laboració, i com a objectiu tendria poder presentar a cada número ordinari de la revista la informació ordenada del que fou l'emigració a cada casa de les que tenim i de les que tendrem constància. A més del llistat, us presentam el que sabem de l'emigració a algunes cases antigues de la vila com és ara als Tancats, a Can Bardí, al Cós, a Can Calamandre, a cals Ferrà o al forn de Can Canyes, triats sense massa motiu entre la llarga llista que tenim. Iniciam aleshores un taller entre tots obert als que hi vulguin participar aportant informació o treballant sobre aquesta informació per depurar-la, i seria molt interessant que els païsans que són a l'Uruguai també ens fessin arribar la seva informació sobre la colònia actual i la seva memòria. Aquest taller que gratarà en el records dels majors, també aprofitarà les dades que puguin arribar i que siguin d'interès (llistats consulars, de passaports, etc.), per aproximar-nos amb més exactitud a la gent que emigrà i a la col·lectivitat que allà constituïren.

Si en alguns dies de converses hem arreplegat unes setanta grans famílies, més de dos-cents valldemossins que partiren, i sabem que molts més de cent descendents d'aquells

quedaren allà, en alguns mesos, què no arribaríem a saber?

MAL NOM	PNA	DPI*	T	Q	DT	DQ	F	N*
Calamandres	8	1865	aprox.	-	5?	1?	-	3?
Falivó	3	1883	aprox.	3	-	-	-	-
Gotzo-Tenrals	1	1885	aprox.	-	1	-	1	?
de Can Jano (Parrins)	1	1890	aprox.	1	-	-	-	-
Raïssa	3	1890	aprox.	-	3	?	?	?
des Cós	9	1890	aprox.	2	7	1	12?	?
Parrintos	1	1890	aprox.	1	-	-	-	-
Can Pep Xim (vell)	4	1895	aprox.	2	2	-	3?	?
Xumbos	9	1900	aprox.	-	9	-	15?	?
Ca l'Amo en Bernat	4	1900	aprox.	1	2	2	-	-
Can Joanot	1	1904	aprox.	-	1	-	2	2
Cavallers	2	1910		-	2	-	-	-
Torontos	2	1910		-	2	-	2	?
Can Salvà-Poquenca	5	1910	aprox.	?	?	?	?	?
Galletes	3	1912		1	-	-	-	-
Cas Gallet	2	1914	aprox.	1	1	3	1	?
de sa Majorala	1	1915		-	1	?	?	?
Son Matge	2	1915	aprox.	1	1	2	2	?
Quens	5	1915	aprox.	2	3	1	4	?
Pepes	4	1916	aprox.	1	3	-	2	?
Sords	2	1916	aprox.	-	2	-	1	?
de ca n'Agustí	2	1917		-	2	?	?	?
Cas Quint (Quintets)	2	1917		?	?	?	?	?
Vicaris	4	1917	aprox.	-	4	0	?	?
Baduies	2	1917	aprox.	1	1	?	2	?
Ramellets	4	1917		1	2	-	2	?
Peluts	7+3	1918	aprox.	2?+3	5?	-	8	?
Frases	8	1920	aprox.	5?	4	6	?	?
Galls	2	1920	aprox.	1	1?	1	?	?
Morenos	3	1920	aprox.	-	3	-	1	?
Ramellets (cosins)	2	1920	aprox.	2	-	1?	?	?
des Tancats	3	1920	aprox.	1	2	2	5?	1
Verindos	2/5	1920	aprox.	4?	1?	-	?	?
Capones	1	1920		1	-	-	-	-
Xatos	4	1920	aprox.	-	4	-	4?	?
Bufons	4	1920	aprox.	4	-	4	-	-
Pelats	2	1922		2	1	1	-	-
Bieletes	2	1923		2	-	1	-	-
Placetes	3	1924	aprox.	-	3	-	3	2?
Tipatge	2	1924	aprox.	?	?	?	?	?
Caleves (Can Caleu)	2	1924	aprox.	?	?	?	3?	?
Burineta	2	1925	aprox.	-	2	-	5?	?
Cira	1	1925	aprox.	-	1	-	1	?
Parraguetes	4	1926		2?	2?	3	?	?
Peretes-de sa Torre	3	1927	aprox.	2	1	3	-	-
Miqueloto	2	1928		1	1	1	2	?
de sa Vinya	3	1928	aprox.	?	?	?	?	?
Grasset	2	1929	aprox.					
de sa Coma	1	1929	aprox.	-	1	-	2?	?
de cas Pagès	2	fi 20	aprox.	1	1	2?	?	?
Cavalletes	2	fi 20	aprox.	1	?	2?	?	?
Ramis	3	fi 20	aprox.	1?	2?	-	3	?
des Celler	6	fi 20	aprox.	3?	3?	6?	-	-
Gotzos	2	fi 20	aprox.	2	-	1	-	-
Saletes	4	fi 20	aprox.	1	3	-	?	?
Pipina	2	fi 20	aprox.	1	1	1	-	-

de can Pacs	1	fi 20 aprox.	1	-	-	-	-
Gorders	2	1930 aprox.	-	2	-	6?	?
Fustet	2/4	1930 aprox.	-	2/4?	-	4?	?
Mecos	1	1931 aprox.	-	1	-	2	6?
Banyeta	1	1931 aprox.	-	1	-	1?	?
de can Peu Bou	3	1932	3	-	2	?	?
Can Ros	1	1933	-	1	?	1	3
Can Bardí-can Biel	1	1933	-	1	-	2	6
Recs	1	1933	?	?	?	?	?
de can Lladonet	1	1934	1	-	-	-	-
Barreres	2	1934	1	1	-	1	?
de can Molines	2	1935 aprox.	-	2	-	-	-
de can Boscana	1	1936	-	-	-	-	-
de cas Broquet	2	fi 30 aprox.	-	2	-	-	-
Fulles	2	1945 aprox.	-	2	0	7	7
Xucleta-Son Salvat	1	1949	-	1	-	2	?
Cutxos	2	1949	2	-	2	4	-
Forn de can Canyes	2	1951	1	1	1	1	?

Total 204

* Abreviatures: PNA= Parteixen nats aquí.

D1ªP= Data primera partida.

T= Tornen.

Q= Queden.

DT= Descendents tornen.

DQ= Descendents queden

F= Fills.

N= Néts.

COMENTARI CASA PER CASA

Cas Calamandre

Del primer que tenim noves és de Rafael Torres (Valldemossa, nat el 1843), que degué anar a l'Uruguai devers 1860-70. A l'any 1877 tornà amb alguns doblers fets i es casà als trenta-quatre anys amb Francisca Ripoll Calafat. De casats partiren a Montevideo, on Rafael tenia un forn amb un altre soci valldemossí (?). Devers 1884 (?) tornaren (el seu fill Joan tenia dos anys i la filla, Francisca, quatre), posaren la casa on viu la seva néta, Catalina Ferrà, i Rafael, deixant la família, se'n tornà. Francisca Ripoll i els fills provaren d'anar a Montevideo devers el 1891, però hagueren de quedar a Barcelona per problemes burocràtics. Es tornaren a reunir mesos després amb Rafael a Valldemossa. Diuen que, molesta per tant de tragí, Francisca Ripoll, madò «Calafata», renyà l'estàtua de Colom a Barcelona, donant-li la culpa de la seva pelegrinació.

A finals del segle XIX, pare i fill (Joan) tornaren a Montevideo, on aquest assumiria el maneig del forn familiar. Tal volta Rafael tornà al poc temps, ja definitivament, mentre que Joan hi treballà alguns anys i tornà als primers anys del segle per casar-se amb Maria Estaràs, de Can Joanot, amb qui partí a l'Uruguai i tengueren Rafel i Maria Rosa Torres Estaràs (fadrina). El fill es casà allà amb una uruguaiana, amb qui ha tengut dos nins i una nina. No tornaren a Valldemossa.

Rafel Torres Torres tenia una germana que vivia a l'Uruguai (molt probablement casada amb un valldemossí) de la qual no sabem res pus.

Un germà de Rafel Torres Torres, en Domingo «Calamandre» (que no anà a Amèrica), fou el pare de quatre emigrants i padrí d'un altre:

- Tomeu Torres devers els anys vint ja hi era, casat amb Tonina Pons, «Frare». No tingueren descendència i ella tornà vídua aquí, on morí.

- Toni Torres partí a principi dels vint i devers el 1934/35? tornà i es casà amb Catalina de cas Broquet, amb qui partí a l'Uruguai. No tornaren.

- Domingo Torres devia partir devers els anys vint i quedà fadrí.

- Rafael Torres partí a l'Uruguai devers l'any 1925 ja casat amb Pixedis Morell (Pereta o de Sa Torre), allà tengueren la seva filla, Margarita, casada amb Francisco Morell, «Placeta».

- Jaume Mercant Torres, fill de Francina «Calamandre» i d'un «Caló», partí en acabar el servici militar devers el 1936. Es casà amb Margarita Colom, des Cafè, el 1952 (?). Fixaren a Montevideo la residència, han vengut algunes vegades a Valldemossa, tenen una filla, un nét i una néta. És nét de Domingo Calamandre.

D'esquerra a dreta: Joanaina «Quens», Bàrbara «Xumba», el sen Pep «Xumbo», Catalina de ca n'Agustí i Joanaina «Peladeta». Fotografia arxíu de Joanaina Estaràs.

Des Tancats

Als «Tancats», l'emigració els dugué a França (Joan, Maria i Pere) i a l'Uruguai (Josep). Aleshores, de Josep Colom Ripoll «Joselito», nat devers l'any 1908, sabem que partí ja dins els anys vint, amb tres companys més de colla (Bruno Moreno, Vicenç de sa Majorala i Toni Frare), que s'autodenominaren «els més guapos del poble». Allà treballà per compte d'altres com a forner. Es casà amb una uruguaiana, amb qui tingué tres fills: Miquel, que regia una llenyeteria devers els seixanta, Jordi, que era tallador de joies i es desplaçà sovint a Nord-Amèrica i Aina. Són casats i desconeixem si tenen descendència.

Dos nebots d'aquest, els bessons Gabriel i Toni Colom Homar, fills d'en Toni Colom Ripoll i de n'Aina Homar, «Bardina», anaren a l'Uruguai. Toni partí l'any 1949 reclamat pel seu conco, Jordí Lladó des Cós, per fer feina al forn d'aquell. L'any 1953 tornà per casar-se amb Maria Arques, de Palma. L'any 1954 tornaren els dos a l'Uruguai, on tingueren els fills Toni i Emfilio. L'any 1968 tornaren per residir a Palma.

Biel partí l'any 1951, recomanat per Joan «Vicari», i es casà amb la descendent d'andritxols Cata Coll, amb qui tingué una filla, Ana Luz (casada i amb un infant). Va estar quasi quaranta anys sense venir i els darrers estius ha vingut de vacances.

De can Bardí

Catalina Homar Coll, filla de l'amo en Biel (del cafè de can Biel), es casà per poders l'any 1933 amb Jordi Lladó, des Cós. Tengueren dos fills: Toni i Margarita, que han tingut descendència. Ha passat alguns mesos aquí l'any 1992.

Can Ferrà

El pare de Catalina Ferrà, Tomàs Ferrà Rullan (Valldemossa, nat el 1860), partí als setze anys de criat a Barcelona, d'on passà a l'Uruguai (1880, aproximadament). Va treballar-hi trenta anys i tornà devers l'any 1910. Arribà a Valldemossa amb un lloro i un harmòni. Es casà l'any 1911, als cinquanta-un anys, amb Francisca Torres Ripoll (de can Rafel «Calamandre»). No tornà a l'Uruguai. Sembla que de referències ja coneixia la núvia, que havia nascut feia trenta-dos anys a l'Uruguai. Visqueren, com la seva única filla, Catalina, a la casa del carrer del Rei Sanç.

Des forn de Can Canyes

Tomàs Torres Morey partí l'any 1951, quan ja era casat amb Catalina Torres, «Quens». El matrimoni s'establí al balneari de La Paloma on Tomàs féu de forner. Tengueren una filla (Francisca). Tota la família tornà l'any 1971. El motiu de la partida a l'Uruguai fou que la germana de Catalina, Paula Torres, estava casada amb un des Cós, que allà tenia alguns forns.

El germà de Tomàs, Joan, partí fadrí l'any 1953. Allà

es casà amb la seva al·lota, Catalina Estrades Morell, que vivia a l'Uruguai des de 1933 amb la seva família i en una visita a Valldemossa conegué Joan Torres. Tenen un fill, Tomàs. Viuen a l'Uruguai, però Joan i Catalina solen venir cada any de vacances.

Des Cós

Els vells des Cós eren Antoni Lladó i Margalida Juan. Tingueren tres fills i una filla:

Biel, el major, degué anar a l'Uruguai devers 1890/1895. El 1903 es casà aquí amb Miquela Torres de Son Matge. Aquí tingueren cinc fills i en 1911, Miquela fou reclamada pel seu home des de l'Uruguai. Allà hi tingueren el fill petit, Sebastià. Devers l'any 1920 havien tornat definitivament i ens han indicat que amb el capital estalviat Biel participà en l'adquisició de Son Matge. Els seus fills Jordi (el major) i Sebastià, devers 1916, ja eren a l'Uruguai, on fixaren la seva residència i el treball.

Jordi, conegut per «Jordiet», sembla que a la dècada de 1890 podia ja ser a Montevideo, on treballà fins devers l'any 1910. Llavors vingué i es casà amb Joanaina Lladó, de ca na Bet. No tornà a Amèrica i comprà el cafè de ca na Garrida (que llavors s'obriria al carrer Uetam per posar-hi la botiga de can Jordiet).

Joan hi havia estat en un període semblant al de Jordi. Es casà amb Tonina «Parrintos» o de can Mariano, amb qui tingué quatre descendents. D'aquests, els dos mascles foren emigrants:

- Jordi partí el primer, sense haver fet el servei militar, devers 1927(?). Establí allà, es casà amb Perla A. amb qui tingué Perla i Rosa, amb tres néts. Fou un membre destacat del moviment associatiu mallorquí.

- Tomeu partí després de Jordi sense haver fet el servei i allà es casà amb Adela C., amb qui tenen tres fills i cinc néts.

Margalida es casà amb en Toni «Jeroni», picapedrer d'ofici, i tingueren tres fills que emigraren:

- Jordi, que era el segon, fou el primer a partir als deu anys (1922), per evitar el servei militar. Va ser en Jaume de n'Agustí qui el reclamà per treballar al forn «Nueva del Centro». Tendria després el «Miramar» i altres. El 1930 aprofità l'amnistia per als desertors i vingué sis mesos a veure els vells i l'al·lota amb qui es cartejava i amb qui es casà per poders l'any 1933, na Catalina Homar Coll. Tingueren dos fills, Toni i Margalida, amb sis néts.

- Macià va anar a l'Uruguai l'any 1924, amb vint-i quatre anys. Es dedicà al treball del forn. Es casà per poders amb Paula Torres Morey, «Quens», amb qui tingueren dos fills, Toni i Tomeu, amb sis néts.

- Toni, el petit, nascut el 1907, partí dins els anys vint i es casà allà amb l'uruguaiana Carmen G., tingueren dos fills Toni i Margalida, que resideixen a Madrid.

=====
Toni Colom Colom

EL CREIXEMENT URBÀ DE VALLDEMOSSA I L'EMIGRACIÓ

Fins a la II Guerra Mundial els emigrants valldemossins a Sudamèrica pogueren gaudir d'una situació econòmica i social molt millor de la que els podien oferir aquí. És cert que la crisi mundial de 1930 els va afectar força, ja que vivien a països d'economies dependents basades en l'exportació, i la depressió econòmica suposà també un retrocés en l'estabilitat política que havia caracteritzat els anys anteriors. Però també és cert que la situació a Europa era igualment delicada i que, més a més, a Espanya l'any 1936 esclatà la Guerra Civil. Ara bé, quan ja als anys cinquanta aquí es començava a superar la postguerra, la situació a Latinoamèrica no havia millorat gens. A l'Uruguai, concretament -principal punt d'atracció dels emigrants de Valldemossa- i coincidint amb el final de la II Guerra Mundial, les exportacions ramaderes disminuïren notablement, però fou a partir de 1954 quan la caiguda del preu de la llana, el sucre i la carn marcà l'inici d'una forta crisi.

Immersos en aquest context molts d'emigrants consideraren que els objectius que s'havien proposat, o bé ja s'havien aconseguit, o bé ja no s'aconseguïrien mai i havia arribat, per tant, l'hora de tornar. La majoria ho feien amb una «fortuna» més o menys considerable i un cop aquí la primera inversió passà obligadament per la construcció o reforma d'un habitatge. Aquesta necessitat s'explica pel fet que molts d'ells quan havien partit eren joves que només disposaven de la casa pairal, o perquè simplement

s'havien després de la casa que tenien.

La millor situació econòmica que es vivia a Espanya, i de la qual us hem parlat, aviat es reflectí en els pobles i les ciutats de tot arreu que començaven a experimentar un important expandiment urbanístic. Valldemossa no en fou una excepció. Mentre que a la dècada dels trenta més enllà de l'actual Avinguda de Palma no hi havia més que la fàbrica d'electricitat (actualment Can Pedro) i dos o tres habitatges aïllats més, a partir dels cinquanta el ritme d'edificacions primer a la zona d'es Cós, després a Sant Vicenç Ferrer i finalment a Son Gual, era imparable. De fet, en aquesta època els valldemossins mateixos ja parlen de l'eixample (de «s'ensanxe») per referir-se a aquests indrets.

L'arquitecte Gabriel Alomar -autor del Pla d'eixample de Palma- va fer el primer Plan general i parcial de ordenación de Valldemossa, que s'aprovà definitivament l'any 1961, i en aquest pla, a l'apartat d'antecedents, diu textualment:

«...la població consta de una parte antigua (...) totalmente irregular (...) y de un ensanche ya iniciado con bastantes edificaciones construidas sobre un trazado aceptable, sin estado oficial(...)».

Fou precisament en aquest eixample, i en concret en es Cós, on la majoria d'emigrants que tornaren compraren els bocins de terra necessaris per fer construir les seves residències, mentre que altres anaven ocupant solars interiors que havien romàs buits a carrers relativament recents,

com era el cas de Blanquerna, o a carrers quasi nous, com el de Francesc Frau, que abans s'anomenà de can Gelabert.

D'aquesta manera, la tornada dels emigrants va contribuir a l'engrandiment de Valldemossa, que va veure com s'anaven incorporant noves construccions. Però no sols noves construccions, sinó contruccions tipogràficament diferents a les del casc antic; cosa d'altra banda lògica, ja que evidentment les necessitats i les possibilitats que havien duit a edificar les cases de tipologia popular dos-cents o tres-cents anys enrra no eren en absolut les mateixes d'aquell moment. Així i tot, hi havia el perill que l'estil arquitectònic escollit, o les pretensions dels promotors fossin inadequats per mantenir el tipisme d'un poble de muntanya, però afortunadament en la majoria dels casos el sentit comú s'imposà.

Coll Bardolet ens va relatar un fet molt significatiu vers aquest triomf del sentit comú, que hem cregut oportú relatar aquí, ja que denota la preocupació i la sensibilitat de totes les persones que hi prengueren part, tot tenint en compte que en aquell temps el municipi no disposava de cap normativa urbanística concreta.

Ens contà que Xesc Manitos, un mestre d'obres que tothom recorda per la seva preocupació per l'estètica del poble, el va anar a veure un tant alarmat perquè Bartomeu Pons li havia encomanat una obra que a ell li pareixia inadequada, ja que es pretenia dur a terme un projecte duit de l'Uruguai, còpia d'una vil·la d'allà. Coll Bardolet, verificant la preocupació d'en Manitos, va parlar amb el batle, Lluís Cilimingras, al qual semblà adequat reencaminar aquell projecte. Llavors, el pintor va convocar al seu estudi el promotor, Bartomeu Pons -que era, a més, amic seu- i Tomàs Lladó, secretari de l'Ajuntament; discutiren el projecte i es va decidir que Coll Bardolet parlaria amb l'arquitecte Alomar perquè els orientàs. Dit i fet, l'endemà el promotor i ell mateix es veren amb n'Alomar al bar Formentor de Palma i el projecte inicial -amb l'acceptació decidida del propietari- es va reencaminar, procurant fer una casa més adaptada a la tipologia local.

A continuació us parlarem d'alguns detalls d'aquesta i d'altres cases vinculades a les inversions dels emigrants a

Valldemossa. Finalment us oferirem una relació, no exhaustiva, de la resta de cases d'aquest col·lectiu.

Adreça: Pça. Bartomeu Estaràs, 2 A

Any construcció: 1953/55

Promotor: Bartomeu Pons

Arquitecte: Ferragut

Mestre d'obres: Pedro Fiol Lladó

Propietari actual: Catalina Pons

Adreça: Pça. Bartomeu Estaràs, 2

Any construcció: 1953/55

Promotor: Bartomeu Pons

Arquitecte: Ferragut

Mestre d'obres: Xesc Manitos

Propietari actual: Antoni Morey

Bartomeu Pons féu edificar dins un solar del que havia estat l'hort de can Bonsons. Abans de començar, però, hagué de cedir a l'Ajuntament una sèrie de metres per fer la plaça que avui rep el nom de Bartomeu Estaràs. Per a tot això s'hagué d'esbucar la paret d'esquena d'ase que tancava l'hort i de la qual actualment resta el segment que va des del vial dels jardins de Cartoixa fins a Son Bauçà. També es va haver d'esbucar un porxo que hi havia dins l'hort enfront de

l'hotel de l'Artista, que era utilitzat pels ermitans per deixar-hi el carro quan baixaven a la vila.

Encara que es tracta de dos habitatges diferents en la distribució interior, en realitat formen part d'un mateix projecte que el promotor va dur de l'Uruguai i del qual ja us hem relatat una anècdota referida a l'aspecte extern.

Malgrat que la modificació del projecte original va substituir els totxos vists de la façana per cobriment de pedra, no podem dir que el resultat fos comparable als paredats antics mallorquins. Això es deu a l'ús d'una pedra de majors mides i que està treballada donant-li més relleu, la qual cosa li confereix l'aspecte d'encoixinat que la identifica.

S'utilitzaren materials de qualitat (la pedra procedeix de la pedrera de Son Maixella) i tant la feina del fuster, Jaume Mora, com la del ferrer, Miquel Pastor, presenta uns acabats molt bons.

Adreça: Pilar Montaner, 4

Any construcció: 1958

Promotor: Maria Fiol Estaràs/Bartomeu Juan Fiol

Mestre d'obres: Manitos

Propietari actual: Maria Fiol Estaràs

Dins un solar comprat el 1957 i on ja hi havia una casa edificada pel senyor de Can Pujó, se n'edificà al costat una altra que fa cantonada amb el carrer de la Venerable Son Aina Maria.

S'utilitzà per a la construcció d'aquest xalet de planta baixa pedra de Son Maixella, aquest cop d'una tonalitat rogenca que li confereix un encant especial. La resta de materials emprats: teula àrab, persiana mallorquina, ferro forjat, etc. juntament amb els acabats i el volum de la pròpia edificació feren dir a Manitos que era una de cases més ben fetes del poble i el batle, Lluís Cilimingras, va dir als propietaris que l'Ajuntament hauria de saber compensar tots aquells que es fessin les cases amb tan bon gust i que respectassin l'entorn.

Adreça: Carrer de Francesc Frau, 6

Any construcció: 1937

Promotor: Pedro Estaràs

Mestre d'obres: Sebastià Gasparó

Propietari actual: Catalina Estaràs

Sebastià Gasparó, padrí de l'actual propietària, començà aquesta casa devers l'any 1937. Quan només se n'havia aixecat el buc, les obres s'aturaren i no es reemprengueren fins l'any 1955.

Es tracta d'una casa unifamiliar, aïllada, certament singular pel que fa al revestiment de la façana per al que s'utilitzaren truquets de Sa Marina disposats en plafons rectangulars.

Fou una de les primeres edificacions del carrer de Francesc Frau, que aleshores

sols era un carreró vorejat per un torrentó. El carrer no es va arreglar i eixampliar fins el 1967.

Adreça: Carrer de la Rosa, 12

Any construcció: 1930

Promotor: Maties Gelabert/Aina Estrades

Mestre d'obres: Pedro Fiol

Propietari actual: Josep Mercant Darder

A la cantonada amb Francesc Frau s'edificà aquest habitatge unifamiliar aïllat, que per les seves característiques arquitectòniques podríem dir que es tracta d'una vil·la. Construït sobre un marge, necessita nou escalons per salvar el desnivell que el separa del carrer.

Consideram que aquesta és l'edificació més vinculada amb Sudamèrica, no sols pel que fa a la procedència del capital de la inversió (50.000 pts.) sinó també per la procedència del projecte, que es va dur expressament des de l'Uruguai. Lògicament aquest és el motiu que explica que sigui una casa ben diferent a la resta de construccions del poble. Consta de planta baixa i primer pis i té, a més, en un tercer nivell, una torreta quadrada coberta, com la resta de la casa, de teula vermella.

Adreça: Uetam,4

Any construcció: 1909

Promotor: Sebastià Darder Cruellas

Mestre d'obres: Sebastià Coler

Propietari actual: Antònia Darder Boscana

És una casa entre mitjaneres d'arquitectura popular, amb planta baixa i dos pisos, que pel seu tractament arquitectònic i ornamental harmonitza perfectament amb la resta de cases d'aquest carrer, comparable amb els més bells de Sóller. No ens estranya per això saber que el promotor va

disposar d'uns plànols de Sóller, que va fer servir per a la seva construcció. Així mateix, si us fixau amb la façana del número 6, veureu que és quasi idèntica, això es deu al fet que era la casa de Sebastià Coler i la construí al mateix temps que l'anterior.

Adreça: Plaça de Ramon Llull

Any reforma: 1967

Promotor: Maria Fiol Estaràs/Bartomeu Juan Fiol

Mestre d'obres: Joan Lladó

Propietari actual: Maria Fiol Estaràs

Aquesta construcció s'ajusta al pendent que hi ha entre el carrer de Jovellanos i la plaça de Cartoixa, per la qual cosa disposa d'un petit local als baixos. A l'habitatge, que consta de primer i segon pis i porxo, s'hi accedeix per l'escalonada de la placeta.

El més característic d'aquesta casa és el tractament que es va donar a la façana utilitzant pedretes angulars inserides dins un revestiment de ciment. Maria Fiol ens

explicà que quan la casa ja estava quasi enllestida el batle de la vila, Lluís Cilimíngas, considerà que la façana s'havia de cobrir amb pedra, però com que els propietaris no hi estaven disposats, argumentaren que no hi havia necessitat, ja que les cases que l'envoltaven, l'apotecaria i can Biel, només estaven revocades. Llavors el mestre d'obres trobà la solució: es faria el mateix que hi havia a la pròpia casa del batle, Son Moragues, referirien la paret i hi inseririen pedretes que, a més, era un recurs molt emprat dins l'arquitectura popular mallorquina. Llavors Lluís Cilimíngas no s'hi va poder oposar.

Agraïm la col·laboració de: Josep Coll Bardolet, Catalina Estaràs, Maria Fiol, Antònia Darder, Josep Mercant, Catalina Pons, Lluís Cilimíngas, Maria del Pilar Cañellas, Jaume Miró-Granada i l'Oficina d'Informació Urbanística del Col·legi d'Arquitectes.

=====
Maria Antònia Nicolau

ADREÇA	PROMOTOR	OBRA(1) ANY	MESTRE D'OBRES	PROPIETARI ACT.
de la Rosa,12	Maties Gelabert «Frisa»	ON 1930	Perico Fiol «Barbut»	Josep Mercant
de la Rosa,15	Toni Fiol	R ?	?	Toni Fiol
Fsc. Frau,6	Pedro Estaràs	ON 1937/55	Sebastià «Gasparó»	Catalina Estaràs
Uetam,4	Sebastià Darder	ON 1909	Sebastià «Coler»	Antònia Darder
B.Estaràs,2	Bmeu. Pons	ON 1953	Xesc «Manitos»	Antoni Morey
B.Estaràs,2-A	Bmeu. Pons	ON 1953	Perico Fiol «Barbut»	Catalina Pons
B.Estaràs,4	Jaume Rullan	ON 195?	?	Hereus J.Rullan
Blanquerna,4	Pierre Calafat	ON ?	?	Cristian Calafat
Blanquerna,5	Biel Mercant	R ?	?	Catalina Mercant
Blanquerna,9	Pere Joan Juan	ON ?	?	Pere Joan Juan
Blanquerna,1	Tomeu Estradas	R 1916	«Manitos»	Matias Estradas
P.Cartoixa,22	Tomeu Estradas	R 1916	«Manitos»	Matias Estradas
P.Cartoixa,22-1	Tomeu Estradas	R 1916	«Manitos»	Antònia Drastrup
P.Cartoixa,2	Macià Darder	R 1914	?	Antònia Boscana
P.Cartoixa,2-1r	Macià Darder	R 1914	?	Jeanete Darder
P.Ramon Llull,2	Bmeu. Juan/Maria Fiol	R 1967	Joan Lladó	Maria Fiol
P.Ramon Llull*	Pau Colom	ON 1910	?	Mateu Colom
S.Russinyol,3	Mateu «Pepa»	ON 1954	Toni «Recó»	Jaume i Malen Vila
Vell,20	Mateu «Pepa»	R 1950	Fco. Arbós/Toni «Recó»	Antoni Mas Esteva
Avda.Palma,5	Antoni Boscana	ON 1967	Joan Lladó	Antoni Boscana
Arx.L.Salvador	Bmeu. Colom	ON ?	?	Pep Ribas
Arx.L.Salvador	Marg. Vila/Maties Pons	ON ?	?	Margalida Vila
Arx.L.Salvador,21	Toni Estrades/Mag.Estaràs	ON ?	?	Toni Estrades/Mag.Estaràs
Rector Mir	Pere Rullan/Catal. Ripoll	ON ?	?	Pedro Rullan/Catalina Ripoll
Arx.L.Salvador	Francesc Vidal Vives	ON 1934-1956	«Manitos»	Diversos (2)
Pilar Montaner, 1, 2, 3	Francesc Vidal Vives	ON 1934-1956	«Manitos»	Diversos (2)
Rector Joan Mir, 1	Francesc Vidal Vives	ON 1934-1956	«Manitos»	Diversos (2)
Pilar Montaner	Madam Morey	ON ?	?	Hereus Toni Pons
Pilar Montaner	Raf. Terrassa/Fca.Ripoll	ON ?	?	Fca. Ripoll
Pilar Montaner,4	Bmeu. Juan/Maria Fiol	ON 1958	?	Maria Fiol
Vble.Aina Maria	Gabriel Torres	ON 1976	Jaume Juan	Joan Fiol Gabriel Torres.

1. ON = Obra nova. R = Reforma.

2. Fou construït en dues fases, 1934 i 1956, sobre un solar de 639,85 m² que el promotor va adquirir de Lluís Antoni Vives el 25 de gener de 1933. És un edifici que consta de sis habitatges en planta baixa i quatre cotxeries i cinc habitatges en planta alta. Els feren per llogar-los. Avui pertanyen a diversos propietaris.

* Apotecaria.

ELS VALLDEMOSSINS I LA VIDA ASSOCIATIVA BALEAR A L'URUGUAI

En aquest breu treball intentarem amb la informació i la documentació de què disposem establir una aproximació a la vinculació que existí entre alguns valldemossins i les institucions de caràcter associatiu creades per emigrants balears a la República Oriental de l'Uruguai.

L'associacionisme constitueix, generalment, un dels aspectes que comporta l'emigració. Les col·lectivitats d'emigrants impulsades pel desig de fomentar les relacions entre ells, pel record de la seva terra d'origen o per la necessitat d'ajudar-se, creen entitats de caràcter social, cultural i recreatiu on desenvolupaven activitats relacionades amb els objectius fundacionals. En el cas de l'associacionisme balear a l'Uruguai en el segle XIX, coneixem per referències del periodista i escriptor mallorquí Joan Torrendell (1), la presència d'una societat de socors mutus i d'un Centre Balear, encara que, ara com ara, no en posseïm cap altra informació. Pel que fa al segle XX, tenim al nostre

abast una documentació (2) que ens permet, a grans trets, conèixer la trajectòria del moviment associatiu balear a l'Estat Oriental, el qual integra les institucions següents: El Centre Balear, el Círculo Democrático Balear i l'Agrupació Catalano-Mallorquina.

A les tres entitats, localitzades a Montevideo, hi ha constància de la presència de valldemossins, com a socis, com a directius o com a participants actius a les activitats lúdiques i culturals organitzades per les diferents agrupacions.

El Centre Balear fou creat el 29 d'octubre de 1919, i establí el local social en un pis del carrer Buenos Aires núm. 610, des d'on es traslladaren posteriorment al núm. 856 del carrer Colònia. Fomentava conferències, festivals artístics, balls i representacions teatrals a càrrec del grup del Centre. L'any 1923 inicia la publicació de la revista *Baleares*, de la qual només coneixem el núm. 3, corresponent al mes d'octubre de l'esmentat any. Dins el contingut trobam

Obra: *El peor de la escuela*. Quadre escènic del Círculo Democrático Balear, devers 1946. D'esquerra a dreta: Eduardo Quintana, Norma Belsito, Juan A. Domínguez, German Gibert, ANTONI CALAFAT, Hugo Menéndez, Juan Cabrera, Virginia Ameller, Atlántida Dalmedo, Dante Iocco, Elsa ?, Américo Iocco, Julio Tolve i Carlos Cópola. Fotografia cedida per Dante Iocco

PANADERIA "LA URUGUAYA"

De Matías Lladó

Pan Francés todos los días a la hora 19

Gran especialidad: GALLETA DE SEMOLA, elaborada con manteca, malta y leche. — Es un producto que honra la industria nacional

GUANA 2064

Teléfono: 4-21-32

Panadería "Fraternidad"

de Jorge Lladó

Especialidad en Pan blanco, Masas y Bizcochos

MIGUELETE 1615

TELEFONO: 42313

Propagandes aparegudes als programes d'activitats mensuals del Círculo Democrático Balear de Montevideo. Fan referència a dos negocis de valldemossins, els germans Lladó.

un apartat anomenat «De las Islas», que ofereix notícies diverses de distintes localitats de les Balears, entre elles Valldemossa, i es refereix a la festa de la Beata amb les línies següents:

«El 24 de agosto se celebró en esta pintoresca villa la típica fiesta anual. En el programa hábilmente confeccionado había conciertos populares por la banda de la Protectora de Palma, carreras de hombres y niños, función popular por la compañía mallorquina que dirige el inteligente actor don Francisco Fuster, bailes al estilo regional, piñatas, fuegos artificiales.

En la casa consistorial fue colocada la bandera mallorquina que fue saludada entusiastamente. La cabalgata de la Beata fue paseada por la pintoresca villa.»

Així mateix, la revista dona a conèixer als seus lectors una llista, corresponent al mes de setembre, amb els nous associats del Centre Balear, on figuren dos valldemossins, Joan i Miquel Estaràs.

Per raons desconegudes, el Centre Balear de Montevideo va desaparèixer als darrers anys de la dècada dels vint.

La segona etapa del moviment associatiu balear a

l'Uruguai comença l'any 1938, i concretament el mes de setembre, quan, a partir d'un Comitè de Ayuda Balear que es dedicava a recaptar fons, roba i aliments per a la República espanyola, es va crear el Círculo Democrático Balear.

El primer president d'aquesta associació fou Jaume Montserrat Porcel. S'instal·laren provisionalment al local que posseïa el Casal Català al carrer 18 de Julio núm. 876. Fins a la desaparició del Círculo, l'any 1972, es contemplan tres localitzacions diferents: la primera, des de l'any 1941 fins al 1943, al carrer Andes núm. 1318, des de 1943 fins al mes d'agost de 1947, i, des d'aquesta data fins al 1973, ocuparen una planta baixa i un pis del carrer Colonia núm. 1326.

El local social situat al carrer 18 de Julio núm. 1318 fou, sens dubte, el de millor localització i bellesa de tots els que posseïren. El seu lloguer coincideix amb l'afiliació al Círculo d'un nombrós contingent de valldemossins de notable poder adquisitiu, alguns dels quals ocuparen càrrecs a les diferents comissions que dirigien l'entitat. Així, a la directiva de 1943, trobam com a *protesorero* Antoni Pons Torres.

A la comissió encarregada d'organitzar les festes del carnaval de 1945 ocupaven el càrrec de tesorero i vocal, respectivament, Jaume Morell i Gabriel Mercant.

Encara és més manifesta la presència de valldemossins a les comissions que dirigien la institució durant el període 1945-46. El secretari de la directiva era Jaume Morell i el tesorero, Bartomeu Gelabert, mentre que Antoni Pons Torres, Antoni Morell i Bru Gelabert actuaven de vocals. El ja esmentat Jaume Morell també desenvolupava la funció de tesorero de la comissió de festes, la qual, a causa de la magnitud dels actes recreatius que organitzaven, tenia una gran importància. Miquel Estaràs, antic soci del Centre Balear, figurava com un dels tres membres de l'anomenada comissió fiscal.

Al període 1946-47, Bartomeu Gelabert repeteix el càrrec de tesorero de la comissió directiva, el *protesorero* és Guillem Fiol, Bru Gelabert es manté com a vocal i s'incorpora com a tal Gabriel Mercant. A la comissió de festes continua de tesorero Jaume Morell.

A partir de 1948, la manca de documentació ja no ens permet seguir la vinculació dels valldemossins amb les comissions del Círculo, encara que sembla que a finals dels quaranta hi hagué dissensions entre els associats que provocaren la sortida d'alguns valldemossins. Als programes d'activitats mensuals de 1954-55, no en detectam la presència.

El darrer president de la institució fou, no obstant, el valldemossí Jordi Lladó Lladó, que ocupà el càrrec des de finals dels anys cinquanta fins al tancament del Círculo, l'any 1973. Jordi Lladó va néixer a Valldemossa l'any 1909, on feia d'agricultor abans d'emigrar cap a l'Uruguai amb altres sis valldemossins l'any 1927. Començà com a repartidor de pa i més endavant es convertí en propietari del forn Fraternidad, entre Magallanes i Caboto. Fou també soci fundador de la

PROGRAMA JUNIO 1955

SABADO 4 — Hora 21 y 30: FUNCION CINEMATOGRAFICA.
Reserve su silla con anticipación, dirigirse en nuestra sede social al Sr. Guillermo Serra.

Hora 24 y 15: BAILE SOCIAL AMENIZADO DISCOTECA.

La Señorita que en este baile presente mayor cantidad de nuevos socios será obsequiada con un regio Premio.

DOMINGO 12 — Hora 13 y 15: ALMUERZO DE CAMADERIA EN HOMENAJE A LAS NUEVAS COMISIONES DIRECTIVA, DE DAMAS Y FIESTAS. Solicite su ticket en la cantina de nuestro Club al precio de \$ 5.00 c/uno.

SABADO 18 — Hora 21 y 30:

Una Cándida Paloma

Pieza cómica en tres actos, el primero en 2 cuadros, original de Insausti y Malfatti.

Reparto
(Por orden de aparición)

Sofía	Rosita Lladó
Indalecio	Américo Iocco
Doña Paz	Gladys Ostuni
Don Carlos	Dante Iocco
Maria Celia	Atlántida Dalmedo
Meneca	Raquel Fernández
Chichita	Margot Arnould
Poroto	José Luis Alvarez
Fernando	Leonel Dalmedo
Sullivan	Hugo Vial
Elena	Elsa Fernández
Ferruccio	Juan A. Domínguez

Apuntador: David Waldenegro.
Escenografía: Guillermo Serra.

DIRECCION: DANTE IOCCO

Hora 24 y 15: BAILE SOCIAL AMENIZADO CON DISCOTECA

GRAN VELADA

TEATRAL Y BAILABLE HORA 21

INVITACION

PROGRAMA

El Conjunto Artístico de nuestra querida Institución, con la dirección de los Sres. EDUARDO QUINTANA y DANTE IOCCO, llevará a escena la obra de alta y palpitante comicidad:

"Tan Chiquitita y Quiere Casarse"

de ALBERTO NAVION

Reparto por Orden de Aparición:

<i>Tte Miranda</i>	Sr. Antonio Calafat
<i>Conscripto González</i>	Sr. Américo Iocco
<i>Margarita</i>	Srta. Atlántida Dalmedo
<i>Cnel. Flores</i>	Sr. Germán Gilbert
<i>Tobías</i>	Sr. Juan A. Domínguez
<i>Ceferino</i>	Sr. Eduardo Quintana
<i>Tte. Fernández</i>	Sr. Ismael Santiesteban
<i>Rosalía</i>	Srta. Nelly Robredo
<i>Catalina</i>	Srta. Sonia Pons
<i>Remigia</i>	Srta. Gloria Mancione

Regiseur: Sr. Oribe Dutra

Decorados: Sr. Hugo Menéndez

COMIENZA A LAS 21 Horas EN PUNTO

AV. 18 DE JULIO 1318 TELEFONO: 9.21.67

DICIEMBRE DE 1944

Escut i capçalera d'un programa d'activitats mensuals del Círculo.

El grup va esser dirigit inicialment per Eduard Quintana i des de finals dels quaranta, per Dante Iocco. Escenificaren nombroses obres teatrals, sempre en castellà. En aquest quadre escènic actuaren persones d'origen valldemossí com Antoni Calafat i Rosita Lladó. El primer el trobam en els papers protagonistes d'algunes obres com *Llegan parientes de España* i *Como las mariposas*, escenificades l'any 1946, i trobam Rosita, igualment en els papers principals de *Tres maridos, mucho amor y nada más* i *El peor de la escuela*, representades l'any 1955. Al marge d'aquest grup, també n'existí un d'infantil que realitzà una sèrie de representacions en els anys quaranta, i hi actuaren les nines Margalida Morell i Catalina Mercant.

Així mateix, dins la infraestructura necessària per al muntatge de les obres teatrals també consta com a electircista (juliol de 1945, a *Bebucha se casa*) el que aleshores desenvolupava el càrrec de vocal a la directiva del Círculo, Bru Gelabert.

El Círculo Democrático Balear de Montevideo va desaparèixer l'any 1973 con a conseqüència de les defuncions dels membres més antics, de la desaparició de la immigració balear i de la pèrdua del local social. Els seus

fàbrica de super-gas Acodike Super-gas, SA. Actualment encara viu entre Montevideo, Piriápolis i Valldemossa.

El Círculo, al llarg de la seva trajectòria, va esser una entitat que es caracteritzà per desenvolupar una intensa tasca cultural, social i recreativa. El millor exponent cultural de l'associació fou, sens dubte, el grup teatral. El grup estava compost per afeccionats d'acendència balear i per un significatiu contingent de no balears vinculats a la colònia per parentiu o relacions d'amistat que indica l'elevat grau d'integració que aconseguí el Círculo dins la societat montevidiana, aspecte que constituïa una de les seves aspiracions fundacionals.

béns mobles foren subhastats l'esmentat any i els beneficis cedits al Hogar Español de Ancianos de Montevideo.

L'any 1954, la vida associativa dels balears a l'Uruguai incorpora una nova entitat, l'Agrupació Catalano-Mallorquina. Impulsada per catalans i pel capellà manacorí Pere Adrover Rosselló, cercarà a través de manifestacions religioses, artístiques i culturals fomentar les relacions entre els «espanyols de parla catalana i els seus descendents establerts a l'Uruguai» (3). Declara les Mares de Déu de Montserrat i Lluc com a patrones del'Agrupació i entorn de les seves festivitats organitzen cerimònies religioses i actes recreatius i culturals al desaparegut hotel Nogaró o a les dependències del Colegio del Sagrado Corazón, entre altres llocs.

L'any 1956, consta com a *protesorero* de l'Agrupació el valldemossí Feliu Calafat i a les pàgines del número 1 de la revista *Germanor*, publicada per la institució, trobam a la secció «Nacimientos», la notícia següent referent al seu matrimoni:

«Nacimientos. Nuestro buen amigo D. Felio Calafat, protesorero de l'Agrupació, ha visto aumentado su hogar con el nacimiento de una hermosa niña en cuyo bautismo, administrado en la Parroquia del Reducto por el Padre Adrover, se le impuso por nombre Cecilia. Felicitamos a los esposos Calafat-Pondeilek.»

A la mateixa revista consta la llista dels, aleshores, tres-cents divuit associats de l'entitat, amb la presència de persones i famlies amb llinatges clarament d'ascendència valldemossina com ara: Feliu Calafat, Bartomeu, Jaume i Joan Mas Estrades, Miquel Mercant, Joana Mercant i fills,

Macià Gelabert Mas i els germans Lladó Torres.

Amb el trasllat del Pare Adrover a la barriada montevideana de la Barra, l'Agrupació va perdre el seu principal promotor i encara que se'n fa càrrec el pare català Isidre Grilfus, es limitarà de cada vegada més a les celebracions litúrgiques, fins a finals dels seixanta, en què sembla que va deixar d'existir.

En definitiva, en aquest article hem pogut comprovar la relació, especialment en un període concret, que es va donar entre alguns membres de la col·lectivitat valldemossina de l'Uruguai i les tres institucions associatives que han existit al llarg del nostre segle, malgrat la manca de més documentació al respecte que per ara ens dificulta aprofundir en el tema.

Joan Buades Crespí

NOTES

1. TORRENDELL, Joan. Cartas Americanas. «Mallorca en el Uruguay. Montevideo, 25 de Febrero de 1890». *La Almudaina*, 5 d'abril de 1890.
2. La documentació esmentada consisteix bàsicament en:
 - Fonts orals.
 - *Baleares*, núm. 3. Publicació mensual del Centre Balear de Montevideo.
 - Programes d'activitats mensuals del Círculo Democràtic Balear de Montevideo de 1939 a 1948 i 1954 a 1955.
 - *Germanor*, núm. 1. Publicació quinzenal del 15 d'agost de 1956 de l'Agrupació Catalano-Mallorquina.
3. Estatuts de l'Agrupació Catalano-Mallorquina. Capítol I. Montevideo, 1957.

Jordi Lladó Lladó,
la seva dona Perla i
la seva filla Rosita
Lladó a la seva casa
de Montevideo.
Octubre de 1991.
Fotografia de Joan
Buades

ELS VALLEDEMOSSENS I LA COLONITZACIÓ DE CALA RAJADA

Fins a mitjan segle XIX cala Rajada no fou més que un accident geogràfic de la costa gabellina; una caleta on alguns dels mariners locals varaven el seu llaüt; un indret on ocasionalment feia aturada, en la seva ruta marítima, qualche vaixell nacional o corsari.

Devers l'any 1858, després d'un seguit de desgràcies: les sequeres de 1847 i 1850, la pesta de 1820 i el devastador huracà de 1852, la situació econòmica i social del municipi començà a desenvolupar-se de manera favorable. Aleshores els avenços tècnics impulsaven la navegació marítima, el comerç i les comunicacions; l'any 1861 entrava en funcionament el far, l'any 1871 un cable telegràfic, que des de la platja de Son Moll s'endinsava dins la mar, enllaçava Mallorca i Menorca; les petites possessions començaven a establir-se. Tot un conjunt de circumstàncies feren possible qua la nostra marina es poblàs de llauradors i mariners. Aquest impuls colonitzador de la pagesia local comptà amb la col·laboració d'uns companys que arribaren per mar: els pescadors valldemossins.

L'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg ens explica bastant detalladament la vida aventurera d'aquests mariners valldemossins. «Des de molt antic, els mariners de Valldemossa viuen en grups d'uns trenta homes, a dos llocs de la costa brava: el Port i s'Estaca; viuen dins pobres barraques, mentre que les dones queden a la vila. Tan sols els dissabtes capvespre pugen els difícils costers per passar els diumenges amb la família i després tornar, si fa bon temps, a les barraques el diumenge capvespre o el dilluns en sortir la primera claror.

Quasi tots, quan ha passat l'hivern, es dirigeixen cap a la zona de Llevant, principalment a les badies de Pollença i Alcúdia. A les cales solitàries d'aquestes badies aixecaran unes pobres barraques on duren una vida lliure i feliç. Generalment formen una flotilla de cinc-sis llaüts; tots els dies un d'ells duu el peix a vendre a Alcúdia, des d'on és enviat a Palma.

Després dels llargs mesos d'estiu, tots aquells mariners tornen a les seves bases valldemossines per celebrar tots junts i amb les seves famlies la gran festa de Valldemossa, la Mare de Déu d'Agost».

Aquests mariners valldemossins serien els primers pobladors d'algunes de les casetes de la nostra costa. Però, quan començaren a venir? Segons les llistes del cens de població, els primers mariners valldemossins que quedaren

a residir permanentment a Capdepera foren: n'Antoni Mercant Vila, l'any 1862, tenia vint anys; en Joan Calafat Mercant, l'any 1867, tenia vint-i-quatre anys; na Francisca Torres Torres i el seu espòs; en Joan Mercant Homar; en Miquel Esteva Morey. Aquest goteig immigratori, encara que poc nombrós, s'allargà durant vint-i-cinc anys, entre 1860 i 1885.

No foren únicament raons de tipus econòmic les que motivaren que aquells joves mariners quedassin a viure a Capdepera. Quan canviaren la seva llar ja feia temps que venien a pescar de temporada a la nostra costa. Durant aquests períodes aprofitarien els dies festius o de mal temps per pujar fins al poble i relacionar-se amb el jovent gabellí. Entre els mariners que he esmentat abans just hi havia un jove matrimoni valldemossí; tots els altres eren fadrinets d'una vintena d'anys que quedaren a viure definitivament a Capdepera després de formar una llar amb una al·lota gabellina.

Fins a la dècada situada entre 1880 i 1890 no apareixen els primers intents de viure permanentment a la vorera de mar i de la mar. Si els mariners vivien a Capdepera era perquè encara no es podia viure únicament de la mar; necessitaven a més a més de vendre els ranxos de peix, fer jornals al camp o la construcció.

Per aquells anys els pescadors valldemossins també es dedicaven a pescar corall, una activitat llavors molt rendible econòmicament. L'Arxiduc també ens assabenta que entre sis i nou llaüts es dedicaven a la pesca del corall. Durant la temporada cada llaüt recollia, per terme mig, uns 40.700 grams. Com que el que interessa del corall, l'esquelet calcari, no hi havia problemes per conservar-lo, a finals de temporada el duien al *puesto* d'Alcúdia, llavors era embarcat al vaixell que feia de correu entre Maó, Alcúdia i Barcelona. Després era enviat a París, Génova, Liorna, Nàpols, etc., on el treballaven.

En aquells moments ja hi havia un altre producte de la mar que tenia una fàcil sortida al mercat exterior i era molt rendible econòmicament, era la llagosta. Segons l'amo en Joan Coll, «aquesta pesca es feia tot l'any, amb veda i sense veda». Aquest crustaci té l'avantatge que es pot conservar viu dins viviers durant molt de temps. Quan ho consideraven oportú, duien a vendre la llagosta a Alcúdia, des d'on era exportada a Barcelona.

Si llavors la vida dels mariners locals era ben difícil,

encara ho devia esser més per a aquells joves immigrants que es trobaven sense recursos ni cap ajuda familiar.

Anys enrere em contava na Francisca Mercant Morey que el seu pare, en Joan Mercant Homar, fou un d'aquells mariners que venien a fer la temporada de pesca a cala Rajada. Un estiu congué na Francisca Morey Torres, una gabellina filla de valldemossins que anys després seria la seva esposa. Quan en Joan comunicà als seus pares que quedava a viure a Capdepera per casar-se amb na Francisca, el desheretaren.

Als conflictes econòmics s'afegiren els de caire familiar i els religiosos. Aquestes dificultats provocaren que alguna família d'origen valldemossí es decantàs per la religió evangèlica, vulgarment coneguda com a protestant.

Aquelles primeres cases que els mariners es construïren a cala Rajada eren molt petites, senzilles i pobres. La manca de recursos econòmics feia que a l'hora de comprar un solar per construir-hi una casa s'ajuntassin dues famílies per repartir-se les feines i les despeses; una vegada acabat l'edifici, posaven una paret mitjanera.

Entre aquells mariners hi havia una gran col·laboració a tots els nivells. Tant el llaüts que es dedicaven a la pesca del corall com els que es dedicaven a la llagosta necessitaven tres o quatre mariners de tripulació, per tant, aquella gent havia de treballar i viure solidàriament.

=====
Josep Terrassa

UN APICULTOR VALLEMOSSÍ A L'URUGUAI

Gràcies a la informació que ens ha facilitat Magdalena Vila Vila podem manifestar que el valldemossí Josep Ripoll, de can Poquenca, propietari de l'apiari Las Margaritas, ha contribuït al desenvolupament de l'apicultura a l'Uruguai.

En una entrevista que li feren al diari *El Dia*, de Montevideo, de data 23 de juny de 1974, el qualifiquen com «El optimista de la apicultura», però Josep Ripoll feia les seves prediccions amb coneixement de les possibilitats reals d'expansió de l'activitat apícola a l'Uruguai, apostant per la modernització de les caseres i la introducció de tècniques modernes.

Passar d'una apicultura rudimentària o primitiva a una de moderna vol dir passar de treballar amb bocs d'abelles de bresques fixes a treballar amb caseres de bresques mòbils. Això significa no només més rendibilitat amb producció de la mel -perquè les bresques no s'han de rompre per recol·lectar la mel- sinó que també permet aplicar coneixements per a la selecció i la cria de reines, treballar dintre de la cambra de la cria, provocar l'eixemada artificial..., en resum, una millor manipulació per obtenir uns rendiments més alts i ampliar el ventall de productes apícoles per oferir al mercat. No només es comercialitza la mel, sinó també la cera, el pol·len, la gelea reial, el pròpolis i el verí per a usos farmacèutics.

Per donar a entendre la importància d'aquest fet direm que moltes plantacions usen les abelles per pol·linitzar camps de gira-sol, fruiters i altres conreus, per això lloguen les caseres als apicultors. Es dona el cas que la mel d'ametller a causa de l'amarg sabor que fa no es pot aprofitar, als

=====
Els germans Pedro i Josep Ripoll. Fotografia arxiu de Pedro Ripoll

Estats Units, on l'ús de caseres per a la pol·linització és freqüent, amb només tres milions de caseres, es calculen en sis billons de dòlars els beneficis obtinguts per increment de collites per l'acció de la pol·linització de les abelles.

En certa manera, s'han acomplert les expectatives de futur de Josep Ripoll i l'apicultura a l'Uruguai ha aconseguit altes cotes de professionalització i actualment la major part dels apicultors tenen més de cent o dues-centes caseres i fan d'aquesta activitat la seva forma de vida malgrat els pocs ajuts estatals de què disposen. Això demostra la clarividència que tenia aquest valldemossí apicultor afincat a l'Uruguai.

=====
Jaume Vila Mulet

ASPECTES DE LA VIDA MALLORQUINA DES DE FINALS DEL SEGLE XIX FINS ALS NOSTRES DIES

L'evolució econòmica de les Balears des de 1882 fins als nostres dies es pot dividir en dos períodes: el que arriba fins el 1951 i el que segueix el 1951.

Primer període

Forma part del procés de ruptura de l'Autarquia insular iniciada en 1835, després de l'expropiació de Mendizábal.

A partir de llavors, hi ha una certa obertura de mercat i també canvis importants en el sistema dels cultius tradicionals. Apareix la indústria (pell i calçat) i la consegüent exportació a França i a Amèrica del Sud.

L'**obrerisme** es vinculà a la indústria i a l'exportació i fou un fenomen essencialment urbà. Amb el fracàs de la Primera República, les classes dirigents de l'illa (aristocràcia terratinent i clergat) donaren suport a la Restauració Borbònica, recuperant així part del seu prestigi.

El **caciquisme** a les Balears tendria durant aquella època la seva màxima expressió en el camp i afectà tant els pagesos que eren jornalers com els que eren petits propietaris.

Sols podien votar els homes majors de 30 anys i que tinguessin alguna propietat. Pobles sencers votaven el que ordenava el senyor del lloc. Això va originar el descontentament i les frustracions entre la població, igual que el **cunerisme**, imposat per Madrid.

Els **cuneros** eren diputats, generalment castellans, designats a dit pel Ministeri de Governació.

Per poder subsistir durant aquest període, sorgiren una sèrie d'activitats, com ara:

a) L'emigració.

b) El contraban.

a) **L'emigració.** Des del 1876 fins al 1900, tingué lloc la fase d'emigració minoritària. Des de 1900 fins a 1930, l'emigració fou massiva, encara que fou menor durant la Primera Guerra Mundial i durant la crisi del capitalisme que culminà, en 1929, amb la caiguda de la borsa a Wall Street. Molts d'emigrants tornaren, voluntàriament, en 1931, en instaurar-se la Segona República.

Després de la Guerra Civil espanyola, hi hagué un augment de l'emigració que durà fins 1960. Alemanya fou la meta elegida per molts d'emigrants durant aquest darrer període.

Els emigrants eren homes joves de classe mitjana, que quan tornaven compraven propietats, muntaven negocis, invertien, etc.

b) **El contraban.** Era una activitat paral·lela que permetia millorar el nivell de vida de la gent que l'exercia, ja que en una nit solien guanyar el mateix que durant tres dies de dur treball.

Era una professió arriscada que sembla que s'inicià a principis de segle, si bé no hi ha arxius que puguin corroborar aquesta afirmació. Augmentà durant ambdues guerres mundials, la Guerra espanyola i la postguerra. Durant aquest últim període el contraban estigué associat a l'estraperlo.

Segon període

Que anomenarem pre-capitalista. És el que començà el 1951 i fou conseqüència de l'expansió de les activitats turístiques i la integració en el sistema capitalista d'Europa occidental.

Aquest període està caracteritzat per un considerable augment de la riquesa i de la població i per una destrucció, cada vegada més accelerada, dels espais ecològics de l'illa, atesa la manca de planificació i l'afany de lucre que han presidit l'especulació del sòl i que han ocasionat una degradació progressiva del medi natural.

A partir de 1960 no hi ha una emigració massiva de personal no qualificat, que és absorbit pel sector turístic i pel de la construcció, durant els mesos punta.

Tot això ocasiona desequilibris socials que s'aguditzen quan el turisme comença a fallar, ja que, en ser la principal font d'ingressos de l'illa, també comencen a fallar sectors tan importants com el de la construcció i el de les indústries relacionades amb el turisme: souvenirs, fusta, pells, etc.

Paral·lelament a l'extensió del turisme de masses, cada vegada més pobre, l'agricultura i la ramaderia de les Balears sofreixen una progressiva regressió, que no es deu únicament a un clima empitjorat pel forat d'ozó i a uns sòls cada vegada més secs, sinó també a les explotacions antiquades, a l'envelliment de la població activa agrària i a les peculiaritats de la utilització del sòl agrari, que actualment no resulten rendibles.

Palma, 28-X-1992

ALGUNES CARACTERÍSTIQUES DE L'EMIGRACIO VALLDEMOSSINA A L'URUGUAI

1. Introducció

L'Uruguai, que estrenà la independència d'Espanya el 1811 i fins el 1828 no veié assegurada la seva autonomia respecte dels grans veïns: Brasil i Argentina, es constituí com a República constitucional el 18 de juliol de 1830. De llavors fins a 1960 va ser un destí emigratori escollit per gent de moltes diverses procedències.

Juntament amb l'Argentina, Puerto Rico i Cuba, l'Uruguai ha estat a Amèrica una de les destinacions preferides dels mallorquins, i si ens fixam en el cas dels valldemossins, podem dir sens dubte que aquest petit país va ser el lloc d'emigració predilecte, abans i tot que França.

2. Moments o fases de l'emigració

Aquest corrent migratori del qual tenim certesa a partir de 1860 aproximadament, i que podia tenir antecedents que es van esborrant de la memòria dels més vells, algunes dècades abans, va tenir diferents moments, per les condicions adverses o favorables als llocs de partida o d'arribada.

Bàsicament, contrastant les dades provisionals de què disposam amb altres aportacions com la de Joan Buades - estudiós del tema i autor de diferents articles al respecte- podem parlar de:

a. Els pioners. Són anteriors a 1870. No disposam quasi d'informació, però sabem que hi eren per diferents relats. No sabem perquè optaren per l'Uruguai i com començaren a assentar-se allà.

b. Els «vells», coneguts així pels que s'hi assentaren després, sabien els que s'hi instal·laren entre 1871 aproximadament i els primers anys de la centúria actual. Són recordats pels qui hi anaren llavors com a persones de molta edat i antiguitat. D'aquests, en començam a conèixer devers deu, però la xifra és provisional. Muntaren negocis (bàsicament forns) i foren el reclam de la generació següent. S'hi assentaren moltes famílies (temporalment o definitivament) ja en aquest moment.

c. Fins a la guerra de 1914-18. Entre altres foren diferents colles de joves els que partiren. Aquests, als anys trenta, constituïrien nuclis familiars estables que entre els anys quaranta i cinquanta, si la fortuna ho permetia, traslladarien a Mallorca. El fet de la I Guerra Mundial no aturà l'embarc de valldemossins.

d. Fins a la Guerra Civil espanyola. Són noves generacions d'emigrants, amb forts vincles familiars. Participarien en la dinàmica dels anteriors. La Guerra Civil suposa una aturada a l'emigració ben radical, fins a mitjans dels anys quaranta, època en què tornen a partir valldemossins. Llavors, amb la Segona Guerra Mundial es redueix el transport marítim i, de fet, és a finals dels quaranta quan tornen a partir valldemossins. Aquests dos darrers grups, c i d, consolidaren l'activitat econòmica bàsica dels valldemossins a l'entorn dels forns i l'hoteleria.

e. A partir de 1948 fins als seixanta hi ha una emigració important, però a partir de mijans dels cinquanta va declinant.

Piriápolis, 9 de gener de 1954. Fotografies arxíu de Catlita Estaràs.

1939. Restaurant "El Agulla". Fotografia arxíu de Jaume i Malen Vila.

Aquests emigrants s'incorporen als llocs de feina recomanats, reposen les «baixes» d'aquells que en vint o trenta anys d'emigració volien retornar, i ho feren massivament durant els anys quaranta i cinquanta. Aquest grup no obre nous camps quant a la seva activitat econòmica, sinó que van escalant posicions en la xarxa comercial (forns, hotelaria, altres) que havien consolidat els grups anteriors. Una vegada el país entrà en crisi, alguns d'ells optaren per retornar a Mallorca i intentar la prosperitat dins el boom turístic. Burocràticament tenien més dificultats per entrar al país, havien de tenir un aval o una reclamació de tipus laboral.

3. Característiques sociològiques

a. Mòbils per a l'emigració

S'emigra, en el cas dels homes, per millorar la situació, ja que empenyien a prendre aquesta decisió l'exemple d'altres paisans, les escasses perspectives de millora a la vila, la «moda» -entesa com un corrent cultural que afecta totes les relacions socials del poble i que implica bàsicament els joves- de partir a fer fortuna, o la necessitat de succeir parents o coneguts ja instal·lats o col·laborar amb ells, i sobretot per la «normalitat» del fet de l'emigració. Les dones ho fan per raons familiars (matrimonis, acompanyar els pares -també els al·lots-, acompanyar altres germanes o ties). Homes i dones vidus emigren per viure amb els seus fills.

b. Ritmes

Hem parlat anteriorment de moments o fases en què, sense haver-hi límits clars, la col·lectivitat valldemossina passa d'uns primers assentaments a una massiva colonització. Ara bé, aquest flux va tenir, segons deduïm del relat dels consultats, dos ritmes diferents:

- L'individual d'anades i vengudes constants (als nostres dies es dona encara entre els emigrants retornats que hi mantenen negocis o familiars), per part d'individus sols o petites colles familiars i que quasi bé des de final del segle

XIX i només amb les pauses que marquen els conflictes bèl·lics han vengut configurant una continuïtat tant cap a l'Uruguai com cap a Valldemossa.

- Les tongades de colles de joves (com les de 1917, on juntament amb Jaume «Ramellet» eren tretze valldemossins/es, la majoria d'ells de la mateixa generació, que partiren, la colla dels més guapos de Valldemossa -segons ells mateixos- de Bruno «Moreno», Vicenç de sa Majoral, Toni «Frare» i Joselito de s'Hort des Tancats, devers l'any 1920, i d'altres) que solien coincidir amb joves que havien acabat el servei militar, o que fugien per no fer-lo.

Cal tenir present que així com els fadrins podien anar-hi recomanats pels seus pares o familiars d'aquí a parents o coneguts d'allà (en alguns moments aquest era un requisit legal en l'aspecte laboral), també podien decidir d'anar-hi «a arrisca l'aventura», en colles d'amics millor que totsols. Els casats amb obligacions familiars partien (normalment) amb la seguretat d'una acollida laboral solvent.

No obstant, així com en la desicció de partir podia pesar la pressió del grup, quan tocaven port allà, cadascú feia, en el context de suport de la comunitat valldemossina que els acollia, el seu camí.

c. Integració/el retorn

Els valldemossins foren una comunitat diversa, partint sobretot de l'activitat realitzada, el nivell econòmic assolit i el caràcter mateix. Els clans familiars mantenien la vigència com a reductes de màxima confiança i seguretat i diluïen el vincle general de «ser valldemossí», que s'exterioritzava obertament en esdeveniments socials com els funerals, els batiments i les noces i en l'interès per tot el que arribava de la vila. Els valldemossins i els seus descendents es casaren també, en nombroses ocasions -i de cada vegada més, si no tenien el retorn com a objectiu- amb altres mallorquins/ines, uruguaians/anes (naturals dels països o emigrants d'altres indrets), feren bons amics entre la gent de l'Uruguai, tenien una condició social acceptable, havien aconseguit accedir a professions liberals o càrrecs de responsabilitat en l'Administració -sobretot els descendents d'emigrants afincats definitivament allà-, compartien reponsabilitats en el moviment associatiu juntament amb la resta de mallorquins, i amb catalans i valencians principalment, compatibilitzaren l'acceptació de la forma de vida i valors del lloc d'acollida amb el record i la rememorança més vius i menys nacionalistes, del lloc d'origen. S'adaptaren al castellà criollo amb més fidelitat que al castellà escolar, i fins i tot que a la llengua vernacla, que es relegà a senyal d'identitat familiar dels vells...

Era una comunitat amb molta interrelació entre els seus membres (dependent també de la proximitat geogràfica del domicili o treball), però que, a mesura que part d'aquests fixaven definitivament allà la seva vida, arrelava com a part del teixit social uruguaià.

En aquest punt direm que l'elevada endogàmia (matrimonis entre valldemossins/ines) va funcionar com a

Fotografia arxiu de Jaume i Malen Vila.

mecanisme de segurat respecte d'un entorn estrany, com a sistema emprat pels vells de forma sibil·lina, per assegurar el retorn dels fills emigrats (podem afirmar que aquell valldemossí casat amb valldemossina tenia moltes probabilitats de tornar a la vila, mentre que la casuística demostra que els valldemossins casats amb uruguaianes - naturals o emigrants d'altres indrets- sols excepcionalment tornaven -temporalment-), com a forma de mantenir un bagatge de tradicions i valors identificatius, i com a forma socialment econòmica d'aparellament on les famílies podien fer valer les seves preferències i vincles (de matrimonis que festejaren sols setmanes o mesos en trobam sovint). També indicarem que el retorn es produí massivament en els inicis de la crisi econòmica de l'Uruguai (anys cinquanta), i pogueren emprendre'l aquells que havent estalviat algun capital, es podien assegurar una tornada digna. Els sectors econòmicament més febles o aquells que tenien feina per compte d'altri ben remunerada, amb famílies dependents d'ells, optaren per la seguretat de la situació que al cap d'anys tenien allà. En qualsevol cas, la família era un llast i un mòbil per al retorn:

- Si els vells de la família no tornaven, no ho feien els joves amb més vincles aquí.

- Si els vells ho feien, els joves continuaven tenint un motiu per a la visita o el retorn.

A mesura que el transport de passatgers evoluciona, s'ha intensificat un fet que des dels primers emigrants dels quals tenim memòria es ve produint, i és el de les visites (per veure perents, per fer turisme -ara ja no vénen a cercar al·lota o al·lot, fer negocis,...-) tan d'allà a aquí, com a la inversa.

d. Procedència professional

No tenim dades fiables, i malgrat aquí el ventall de professions del moment era relativament molt ampli, les seves ocupacions allà no es consonaven amb la que aquí tenien. Tret dels forners (i no tots, perquè ens han comentat que un forn de Palma informava de tots els que havien fet de forner a qui els ho demanàs, per així tenir fàcil l'accés a l'Uruguai quan es reclamava un forner des d'allà), la majoria de valldemossins treballaven al camp, a la mar o en petits negocis familiars. Allà, com que Montevideo era una capital i no un poblet de muntanya, la feina es trobava, tret d'excepcions (també hi havia valldemossins propietaris d'explotacions agrícoles), en el sector de serveis (comerços, transport, hoteleria, alimentació...) i els valldemossins mateixos no duien endarrer de treballar a fora-vila. Amb algunes de les persones consultades hem especulat amb la idea que els primers emigrants podien ser majorment pescadors que, en contacte amb els andritxols, i atesa la penúria del seu guany, volgueren provar, com aquells, la fortuna. Al segle XIX ja coneixem pescadors que havien emigrat (en «Perins», en «Parrintos») i la llista de famílies de pescadors emigrants és extensa. Alguns, com Pere J. «Quintet», havien provat, a principis de segle, de fer l'esponja a Batabanó (Cuba), amb andritxols (?). Però aquesta suposició ens duria a Cuba i no a l'Uruguai (aquest és el seu punt feble), on els andritxols eren una petita comunitat, comparada amb la valldemossina.

No obstant això, sí que diuen que aquells valldemossins que aquí tenien segures les sopes (propietaris, amos i poca cosa més) no emigraven (si tenien càrregues familiars), si no era a tir segur.

De les dones direm que, malgrat que fessin molta feina, partien com a mestresses de casa, i normalment allà no treballaven per compte d'altri.

e. Les recomanacions

En molts de casos, el pare havia pactat amb un parent o conegut, a qui havia escrit o amb qui s'havia vist recentment aprofitant alguna visita de l'indià a la vila, l'anada del seu fill a Montevideo. El pacte incluïa bàsicament l'acolliment en un primer moment, o fins al matrimoni (en casos de parentiu), i una feina aparellada en el negoci propi o en algun de coneguts.

A partir d'aquí, el jove que arribava, amb el servei fet o sense fer, començava de mosso, i si feia el cap viu, en tocar la trentena havia investit un negoci totsol o amb socis valldemossins (això, si no tenia antecessors amb negoci propi que hagués de continuar). En tenir algun negoci o alguna feina ben retribuïda i els ingressos segurs, feia un viatge a Valldemossa per veure ells vells i casar-se. Si era ric abastament es retirava al poble i controlava el negoci a distància, llogant-lo o venent-lo. Si no ho era, tornava amb la dona per continuar treballant. Aquest podia ser un dels diferents perfils de l'indià, sobretot abans de la Guerra Civil. Posteriorment, com ja hem dit, la legislació de l'Uruguai exigia que l'emigrant tingués feina o un motiu clar per entrar al país i les recomanacions s'havien d'explicitar en el paperum per anar-hi. El Brasil fou en les èpoques de restricció d'entrada d'emigrants la porta falsa per on entrar a l'Uruguai.

f. Malnoms

A Valldemossa, agradi o no, tothom es coneix pel malnom. El malnom com a forma consensuada d'indivi-

dualitzar famílies o individus ha estat més útil (socialment) que els llinatges, que es repeteixen constantment.

Això sí, els malnoms poden ser ocurrents, crítics, heretats de la família, individuals, nous, vells, inventats... i en alguns casos molestos; però són útils i sense cap mala intenció els hem sentit i els empram per pa i per sal.

Els malnoms travessaren l'Atlàntic i allà eren tan utilitzats com aquí. Els llinatges es reservaven per a les qüestions oficials i es pronunciaven en castellà normalment.

Ara bé, la nova situació generà noves necessitats d'identificar els membres i anaren apareguent allà malnoms «criolls», en castellà i en català.

Hem sabut que es tregueren malnoms com «el Bujare-ro», «es Cosset», «es patró Miquel», «en dues patates» i altres que ja apareixeran. A aquests malnoms ocurrents, nascuts allà, haurem d'afegir els que la gent d'aquí tragué als emigrants o els descendents que venien a la vila. Així, per exemple, a Bartomeu «Moreno» li deien «el comte Moreno», i a les filles dels emigrants retornats els tragueren un apel·latiu personal (o ja els ho deien), en castellà, com és el cas de «la Xiqueta», «la Rubia», «la Lulú»... Aquests darrers tendrien també una explicació en el fet que a l'Uruguai l'ús de diminutius, noms personals abreujats (Cata, Catita), i apel·latius personals (Babi, Totó...) està molt estès.

Antoni Colom Colom

Valldemossins al Círculo Democrático Balear. Fotografia arxiu de Jaume i Malen Vila.

EL 25 D'AGOST A SA MARINA

Som espanyol i mallorquí, però em sent sentimentaltment unit a l'Uruguai. Per què?

Dos germans de mon pare varen emigrar a Montevideo: era una cosa molt freqüent allà pels anys vint. D'ençà que tinc record sent parlar de Montevideo («Muntifideu»). Els meus concos escrivien poc, però alguna relació hi havia i als anys cinquanta varen aparèixer de passeig per Mallorca i ens mostraren la seva visió de l'Uruguai. Des de llavors a ca meva vàrem començar a aprendre a estimar aquest petit però gran país: tots cantàvem l'himne nacional i cantussàvem els tangos, els *candombes*, les *vidalitas*, etc., pels discos que varen dur, que encara romanen aquí i els quals sentim amb fruïció.

I... em vaig casar amb una al·lota de l'Uruguai. Si qualque cosa marca, aquesta experiència va esser per a mi definitiva. La meva dona parlava «*uruguayo*» (ara menys), els meus sogres, igual, vivia en una casa de profunds sentiments i molta estimació cap a aquell país. O em tornava mig *uruguayo* o rebentava, i va ocórrer que em vaig tornar mig *uruguayo*.

Des de l'any 1979 fins avui hem viatjat quatre vegades a l'Uruguai. I creieu-me, és el país del món més hospitalari que conec. Hi tornarem. Allà tenim excel·lents amics, la majoria fills d'espanyols, de valldemossins. En aquests viatges hem assaborit la simpatia i l'hospitalitat d'altres molts, que sense tenir llaços familiars, volen a Mallorca i a Valldemossa quasi tant com aquells. I a més a més, tant la

meva dona com jo tenim familiars pròxims allà.

Si entenem el que hem dit anteriorment, es concep més fàcilment el significat i els motius d'organitzar a ca nostra la diada del 25 d'agost, festa pàtria dels orientals, que celebren l'aniversari i la commemoració de la independència del país. El 25 d'agost la Sala de Representants de la Província Oriental va promulgar la Declaració d'independència, de fet i de dret, lliure i independent del rei de Portugal, de l'emperador del Brasil i de qualsevol sobirà de l'univers.

Des de fa sis anys celebrem aquesta festa a la nostra casa del Port, sa Marina. Per un dia el nostre xalet es converteix en territori uruguaià. Allà ens reunim els uruguaians de naixement i els de sentiments. Ens falta que ens adoptin com a tals.

Vàrem començar essent pocs i ara quasi no hi cabem. Fins i tot alguns han arribat a venir de l'Uruguai per celebrar amb nosaltres aquesta festa.

És el dia més cansat de l'estiu, però us asseguro que per a nosaltres és el dia estel·lar de l'any. L'estiu es divideix en dues parts: abans i després del 25 d'agost.

Tots els que s'uneixen a aquesta celebració col·laboren en el sopar que preparam amb viandes, begudes, postres... i procuram tenir cada any qualque cosa de debò uruguaiana: carn, *chorizos*, *chinchulines*, banderins amb els colors de la seva bandera, que amb l'espanyola presideix els nostres actes, escarapel·les i fins i tot terra uruguaiana duita expressament del cor de l'Uruguai, que ens envien els absents perquè els sentiguem més prop.

Amb aquestes viandes i aquests motius aconseguirem que qualque cosa més ens uneixi a aquell país, que us asseguro que s'ha de conèixer per a sentir aquesta immensa emoció, que som incapaç de descriure. Cantam l'himne i ballam fins que podem el tango, el *candombe*, etc.

Un any i un altre any, cada vegada amb més il·lusió i estimació. Aquesta és la nostra Festa!

Orientales: La Patria o la tumba!

Sa Marina, 1992. Festa del 25 d'agost

=====
Felio Calafat Rotger

TESTIMONIS DELS EMIGRANTS, ANÈCDOTES I RECORDS

Una família de França a Valldemossa

Gabriel Torres Calafat, «Lero», va partir a França l'any 1932. Hi va anar per passar-hi vacances juntament amb en Jaume Mas, «Batlet», i dos Marroigs. El seu germà tenia un bar a Don Batle, més tard varen anar a Nancy, on ajudava al nou bar que va posar el seu germà. Aquestes vacances es varen anar allargant: el seu germà li va aconseguir un permís per poder quedar i va estar tretze anys sense tornar a Mallorca. L'any 1935 li corresponia fer el servei militar, però va pagar una quota per alliberar-se'n. Va lliurar els doblers a un senyor de Sóller perquè els portàs a son pare, el qual va arreglar els papers a la casa de la vila. Més endavant es va establir pel seu compte i va posar un bar. Generalment els valldemossins tenien o bé comerços de fruita o bé bars. Es va casar amb una al·lota nascuda a França de pares espanyols que va adquirir la nacionalitat espanyola pel fet de casar-se amb un espanyol abans d'haver complert els vint-i-un anys, l'afortunada era na Maria Miro. D'aquest matrimoni nasqueren un fill, Juan Francisco, casat amb una valldemossina, n'Elena Genovart; una filla, Margalida, que s'ha casat amb un valldemossí, en Joan Fiol, «Guarín», i tres néts. Així, aquesta família, després de quasi seixanta anys de la partida del patriarca, tornen a estar tots establerts a Valldemossa.

Els no ha perdut el contacte amb França, encara hi van sovint perquè allà hi tenen família i amics. En Juan Francisco ens dona una informació que és entranyable: a França s'edita un periòdic adreçat als emigrants mallorquins, *Le*

Cadet Majorquin, amb notícies de Mallorca i dels mallorquins residents a França.

Una nuvieta aventurera

Joana Aina Estaras Mas, «Peladeta», va partir l'any 1935, amb el seu home Antoni Boscana, «Gotzo», tot just acabaven de casar-se, amb el transatlàntic Cabo San Antonio. Pel que conta, la vida allà transcorria tranquil·la, el seu home feia feina i ella, les tasques de la casa, els horabaixes es reunia amb les altres dones valldemossines o anava a passejar amb el seu fill, Toni, al Parque Rodó. Una de les activitats que quasi totes les dones mallorquines varen emprendre va esser fer calaix com si fossin nuvietes, per a quan tornassin a Mallorca; compraven llençols, robes, feien randes i treballaven amb il·lusió i constància, sense estrenar res i pensant en el dia de tornar a Mallorca. Les cartes eran el nexce que durant tots aquells anys la varen mantenir en contacte i unida amb Valldemossa i amb la família. D'aquesta manera varen saber que el seu germà Joan estava malat i varen començar a enviar ajuda als seus pares i al seu germà, conscients de les seves obligacions com a bons fills i germans i demostraren que Amèrica no és tan lluny com podia parèixer.

L'any 1952 tornaren ja per retirar-se, però mai no han perdut el contacte amb la colònia de valldemossins a l'Uruguai i Joanaina encara hi ha tornat amb el seu fill Toni.

Un fill de l'Uruguai

Antoni Boscana Estaràs, «Gotzo», va néixer a l'Uruguai

Gabriel Torres, «Lero», davant el seu bar. Fotografia arxiu de Gabriel Torres

D'esquerra a dreta: ?, Joanaina Estaràs, Toni Boscana, Juansito i Maria Fiol. Fotografia arxiu de Joanaina Estaràs

Toni «Gotzo» amb els seus pares. Fotografia arxIU d'Antoni Boscana

Pedro Boscana i Xesca Cañellas conversant al bar La Cartuja. Fotografia d'Antònia Serrano

-de pares mallorquins, Toni i Joanaina- l'any 1952 i va tornar amb els seus pares als nou anys. Va anar a escola al Sagrat Cor amb els jesuïtes i tenia molts de companys mallorquins que com ell havien nascut allà. En Toni diu que no va trobar moltes diferències entre l'Uruguai i aquí, ja que ells seguien les tradicions mallorquines a les festes i, a més a més, considera que l'Uruguai és un país que sembla molt europeu amb el sistema educatiu, els costums, etc. Des de la seva tornada als nou anys ha tornat unes sis vegades a l'Uruguai. Fa poc hi ha estat amb la seva mare per visitar els amics.

El testimoni d'un valldemossí

Pedro Mas Boscana, «de can Boscana», l'any 1936 va partir a l'Uruguai. Ell ens va contar un poc el seu viatge de partida, que no va tenir res a veure amb el de tornada definitiva, que va ésser trenta-set anys després amb avió. Quan ell va partir varen ésser un grup d'onze persones, deu eren valldemossines: Toni «Pelut», en Vallespir (l'home de na Catalina «Barrera»), Catalina «Barrera», Toni «Frare», la seva dona i el seu fill, Maria «Peluda» i els seus dos fills, i Jaume «Calamandre». El viatge va durar vint dies, però hem de tenir en compte que va fer escala a: Barcelona, Tarragona, València, Alacant, Màlaga, Almeria i Cadis. Ell no ha tornat a l'Uruguai, la qual cosa no és gens estranya, perquè allà no li queda més que família molt llunyana.

Viatge de noces a Alemanya

Jaume Mulet Fiol, «Barrera» va partir a Alemanya quan es va casar amb Fide Ureta l'any 1965. Allà varen tenir el seu fill major, Francisco Xavier. Es varen establir a Dortmund i varen aprendre un poc d'alemany. Però hi varen estar poc temps, els agradava, però s'enyoraven del sol i la família. Recorda molt especialment la fàbrica de foneria on va fer feina perquè el sistema de feina era molt rigorós i exhaustiu i la fàbrica era una nau immensa.

Noces per poders

Catalina Homar Coll, de can Bardí, censurava les seves pròpies cartes perquè pensava que si escrivia moltes de les coses tal i com les sentia donaria un gran disgust a sa mare, així que va optar per fer un diari paral·lel on escrivia tot allò que no podia posar a les cartes però tenia dins el seu cor i dins el seu pensament.

El seu casament va ésser amb un valldemossí per poders. Jordi Lladó, «des Cós», havia partit de Mallorca sense haver fet el servei militar i per això no podia tornar.

Jaume, Fide i Francisco Xavier a Alemanya. Fotografia arxIU de Jaume Mulet

En ocasió del vol del Plus Ultra, Ramon Franco va conèixer aquesta problemàtica tan comuna llavors i aconseguí del rei una amnistia de sis mesos perquè els desertors poguessin venir a veure els pares o a casar-se, si era el cas, amb la seva promesa. Jordi aprofità l'ocasió i quan va ésser aquí inicià una relació sentimental amb Catalina Homar. No tengueren temps per casar-se i festejaren per carta fins que arribà l'hora.

El mateix dia es casaren dos germans: Macià i Jordí. El pare dels nuvis va representar els seus dos fills a la vegada en unes noces per poders perquè Catalina i la seva cunyada, Paula Torres, «Quens», poguessin partir casades a reunir-se amb els seus enamorats. Foren més els casaments que s'esfectuaren per poders.

Catalina ha viscut sempre allà, però té família i amigues aquí amb les quals manté contacte telefònic o epistolar. Ha vingut de visita algunes vegades i aquest any ha passat un parell de mesos a l'illa. Sempre parla mallorquí amb els seus fills, Babi i Margarita, els quals l'entenen, però no el parlen. Ara no tenen per ventura tanta vida social en comú amb els altres mallorquins com tenien anys enrere, en què el contacte era diari.

Can Reüll, cafè d'indians

Miquel Estaràs Calafat, de can Reüll, juntament amb la seva dona, Rosa Ferragut, regentaren a Valldemossa el bar can Reüll, de la via Blanquerna, número 2, (avui Sa Nostra) devers quatre o cinc anys, fins al 1968. Quan el deixaren, la seva mare, Francisca Calafat, amb l'ajuda de Joan Coll Reynés, de Sa Foganya, l'explotà fins que Sa Nostra l'adquirí per posar-hi la delegació de Valldemossa. El bar havia estat dels seus padrins, Rafel Estaràs i Magdalena Lladó, després, dels seus pares, Perico i Francisca. Des de sempre punt de reunió dels indians, a Valldemossa anomenats americans.

Formaven una gran família, i eren molt amics dels de can Reüll. Cada dia a l'hora de l'aperitiu, hi anaven a fer un

Interior del bar. En un primer plànol hi ha la madona (Francisca) i darrere es veu l'amo (Perico). Fotografia arxiu de Malén Estaràs

palo. Després de dinar, hi acudien per fer un cafè i una partideta de manilla. Les tertúlies eren a la fresca quan el temps era bo, o a l'interior si feia fred.

Amb Perico «Reüll» organitzaven alguns dinars a l'ermita.

Diàriament, si el temps els ho permetia, els americans anaven de colla a passejar fins al portalet. Pescar i caçar a coll eren dues maneres més de passar el temps d'oci.

Era proverbial la seva generositat vers les peticions que els formulaven: Costejaren festes religioses, bancs per a l'església...

Parrillada criolla

Joan Colom, «Saletes», i la seva esposa, Cata Pons, de cas Frare, ens han explicat com ho podeu fer si voleu menjar *parrillada criolla*:

A la Carniceria Amorós del mercat de l'Olivar podeu

28 de desembre de 1992. Nins de Valldemossa canten una nadala amb Catalina Homar. Fotografia d'Antònia Serrano

Un grup de valldemossins a la festa per celebrar que es donà el nom de passeig de l'Uruguai a l'avinguda de baix de la murada. Gener de 1955. Fotografia arxiu de Cata Pons

Catita el dia en què complí quinze anys. Fotografia arxiu de Catalina Estaràs

adquirir-ne els ingredients. El propietari va estar a l'Argentina i us vendrà el que necessiteu: Tires de carn per fer *asado*, *chinchulines*, *mollejas* i xoriços criollos. Es torra a la planxa o millor al carbó. Quan es retira, es rega amb un adob d'oli, sal, vinagre, llimona, pebre bord i herbes aromàtiques, normalment duen d'allà uns paquets d'herbes per a l'adob.

A cavall entre els dos continents

Catalina Estaràs Mas, Catita, és filla de valldemossins i nascuda a Montevideo. Quan tenia quatre anys va venir a Mallorca amb els seus pares i ella i la seva mare, Joanaina, hi quedaren durant el temps que durà la Guerra Civil. El seu pare, Perico Estaràs, «Gall», havia tornat a partir abans de la guerra, quan aquesta va acabar, Catita i sa mare varen reunir-se amb el seu pare. La seva segona estada a Mallorca va esser al denou anys: durant l'any que va estar aquí va conèixer el que seria el seu espòs, en Pedro Mas, de Can Micaloto. Ell, enamorat, també va partir a Montevideo, on varen festejar un parell d'anys i es varen casar. Allà tingueren el seu fill Guillem, l'únic dels seus tres fills que va néixer a l'Uruguai, en Pedro Jaime i na Marfa José varen néixer quan ja havien tornat a viure a Mallorca. Na Catita ens va contar un poc la vida social que feien allà. Quan sortien d'escola sempre es reunien a qualche casa: totes tenien un dia assignat per esser el centre de reunió. El dissabte, per exemple, era a ca seva on es reunien totes les mares i les filles. Entre elles parlaven el mallorquí i el seu tema de conversa principal era la seva estimada i enyorada Valldemossa. Pareix, però, que tenien unes relacions tan intenses i constants entre les famílies valldemossines (que encara ara perduren i es consideren quasi tots com una gran família) que l'enyorança no era tan gran. Celebraven junts aniversaris, noces, comiats de fadrins o de gent que se n'anava a Mallorca, i qualsevol esdeveniment... quasi cada setmana hi havia alguna festa.

Aquest grup de valldemossins, els estius, anava a Piriápolis i s'hostatjava a l'hotel Palma, propietat d'un

Pedro Ripoll al seu taller de l'Uruguai. Fotografia arxiu de Pedro Ripoll

mallorquí, allà es banyaven, muntaven a cavall... Els hiverns assistien al teatre, a la sarsuela o a espectacles, sobretot als que arribaven d'Espanya.

Un costum que els feia molta il·lusió era la posada de llarg: les al·lotes, als quinze anys, tenien una festa de presentació en societat i estrenaven un vestit, el més preciós possible, i els feien un ball amb amics, familiars i admiradors. Després enviaven la fotografia de la joveneta als padrins o parents de la vila, els quals la mostraven ben ufanosos.

Una vegada més na Catita ens confirma que encara que estassin lluny no oblidaven la seva família que havia quedat aquí, i com que eren temps difícils, després de la Guerra Civil sempre que podien enviaven roba, café, sucre o el que fos possible per així compartir la seva sort a les Amèriques.

Un sabater valldemossí a l'Uruguai

A finals de segle a Valldemossa hi havia una petita indústria de sabates. Unes sis o set persones feien feina al taller situat primer al carrer de la Carnisseria, després al carrer de la Rosa i als darrers anys a la via Blanquerna. Tenien a Palma, a la plaça del Bisbe Miralles, un magatzem de pell i una sabateria al carrer del Sindicat. Pertanyia a la família Ripoll de can Poquenca. Un nét del fundador, Pedro Ripoll, va emigrar a l'Uruguai i va treballar amb el seu germà Josep, propietari de la granja apícola Las Margaritas. Va estar allà tres anys i tornà a Mallorca. Aquí es va casar amb Isabel Pardo i tingueren un fill, José Manuel. L'any 1953 Pedro i la família partiren a l'Uruguai; aquesta vegada, Pedro, que ja sabia el mercat que allà hi havia, partí per fer de sabater. Va fabricar sabates econòmiques amb soles de pneumàtics usats, amb bastant d'èxit.

Com a dada curiosa direm que el pare de Pedro feia les sabates de les monges de la Puresa i que calçava la Madre Alberta.

BLANES VIALE, PINTOR URUGUAIÀ

Valldemossa. Oli de Blanes Viale. (Col. Dr. A. Morey)

El dimarts dia 15 de desembre fou inaugurada al Centre de Cultura Sa Nostra una exposició antològica composta per seixanta-nou obres del pintor uruguaià, vinculat sempre a Mallorca, Pedro Blanes Viale. Va assistir a aquest acte un nombrós grup de valldemossins relacionats amb l'Uruguai.

Pedro Blanes va néixer a Mercedes (Uruguai), l'any 1878. Era fill del metge mallorquí Pedro Blanes Mestre, nadiu d'Artà, establert a l'Uruguai vuit anys enrera, casat amb l'uruguaiana Rosa Viale Carvajal. Ja durant la formació escolar, el jove Pedro Blanes mostrà la seva vocació per l'art i va rebre classes de dibuix del mallorquí Miquel Jaume Bosch. A causa de problemes de salut de son pare tornaren a Mallorca, on prosseguí la seva formació artística, primer a l'Escola de Belles Arts de Palma i després a l'Acadèmia de San Fernando de Madrid. Però aviat abandonà la formació acadèmica i es traslladà a París. Dos anys més tard tornà a Mallorca, on repartia el temps entre Palma i Artà

(1897-1899). Començà llavors un periple d'anades i tornades entre Amèrica i Europa, especialment Mallorca i París. Blanes Viale va practicar el retrat, els temes socials i sobretot el paisatge, on destacà amb personalitat pròpia. Mallorca i l'Uruguai apareixen constantment als seus quadres (en una col·lecció particular de Valldemossa hi ha una meravellosa obra del conjunt de la Cartoixa). En la seva època va haver de suportar crítiques terribles als seus paisatges, que es consideraven exponents d'una pintura caòtica, exagerada i poc culta, per culpa del seu allunyament dels convencionalismes acceptats i imposats per l'acadèmia.

Avui dia és considerat un dels mestres de la pintura de l'Uruguai.

Els seus darrers anys s'instal·là a Montevideo, on acomplí una funció docent important. Morí l'any 1926.

Cal destacar en aquesta exposició la presència del comissari uruguaià, fill de l'emigrant valldemossí Bruno Xumbo, Manuel Mercant, vingut expressament de l'Uruguai per organitzar i dur a terme aquesta mostra antològica. Des de 1928 no es reunia a Mallorca una mostra representativa de la seva obra.

El doctor Manuel Mercant és ministre del Tribunal d'Apel·lacions en el civil, director de la revista uruguaiana de dret de família, professor de quart grau de tècnica forense de la Universitat de la República Oriental de l'Uruguai i president de la Comissió de Cultura del V Centenario a l'Uruguai.

Per a Manuel Mercant el pintor Blanes representa l'eterna nostàlgia del mallorquí fora de la seva illa.

===== Pere Bru Serrano Torres

VISITA A L'URUGUAI

Fa molts d'anys que em feia una gran il·lusió visitar aquest país, no sé si per les arrels valldemossines o per les ganes de descobrir món. Ara que he realitzat aquesta il·lusió contaré la meua experiència.

Quan vàrem esser allà, vaig trobar que Montevideo era una ciutat moderna i molt ben planificada. Em vaig imaginar què meravellosa que devia esser fa trenta anys; avui la trobam un poc abandonada, suposam que per les dificultats econòmiques que sofreixen els països sud-americans.

El més important que he de destacar és que vaig trobar les portes obertes en tots els aspectes i molta amabilitat, tant per part dels valldemossins com per tota la gent d'allà.

Dels valldemossins, vaig trobar que continuen estimant molt el poble de Valldemossa, el recorden molt bé, ho coneixen tot i no tenen cap dubte, tots diuen que volen tornar.

Vàrem aprofitar per conèixer les parts més turístiques, com Punta del Este, Piriápolis, Colonia Sacramento i tots els seus voltants.

Per acabar, en nom de tots els valldemossins que hem trobat allà, records a tothom, i molts d'anys.

===== Jaume Juan Mas

RELACIÓ DELS VALLDEMOSSINS QUE EMIGRAREN A L'URUGUAI EN EL PERÍODES 1932-1936 I 1948-1963

ANY	ESTAT(1)	Joan Mas Estrades	35	C	Trànsit	
NOM I LLINATGES	EDAT	RECLAMAT PER(2)	Joanaina Torres Morell	18	C	Acompanyar (H)
1933						
Pixedis Morell Torres	35	C Toni Estrades (H)	Pere Mulet Mates	21		Per fer de picapedrer (H)
Catalina Estrades Morell	5	F Toni Estrades (P)	Maria Estrades Terrassa	41	C	(P)
Paula Torres Morell	22	C Macià Lladó (H)	Macià Calafat Estrades	<15	F	(P)
Catalina Homar Coll	21	C Jordi Lladó (H)	Toni Calafat Estrades	<15	F	(P)
Pere Salas Pons	37	Bruno Salas (G)	Toni Pons Torres	43	C	Continuar negoci
Jaume Torres Fiol	57	Bruno Salas (CU)	Maria Mas Mercant	38	C	Acompanyar familiar
Maria Salas Mas	40		Toni Pons Mas	9	F	
Pere Estaràs Pons	35	Afers comercials	Pedro Mas Boscana	21		Pere Fiol
Tomeu Gelabert Torres	41	Afers Comercials	Jaume Mercant Torres	23		Tomeu Torres
1934						
Margalida Mas Deyà	23	C Francesc Vila (H)	Toni Vila Morell	25	F	Macià Pons (CU)
Joan Fiol Estaràs	19	Afers comercials	Toni Salvà Calafat	18	F	Nicolau Salvà (C/T)
Toni Pons Estrades	70	V Acompanya filla	Pedro Ripoll Joan	23	F	Bernat i Joan (G)
Jaume Ripoll Salvà	28	C Afers comercials	Toni Fiol Estaràs	30	C	Maria Fiol (G)
Pereta Pons Torres	25	C Afers familiars	Catalina Estrades Mercant	23	C	Maria Fiol (CU)
Macià Gelabert Torres	44	C Afers comercials	José Terrassa Mercant	23	F	Assumptes familiars
Aina Estrades Terrassa	36	C Acompanyar familiar				
1935						
Catalina Ripoll Darder	21	Acompanyar pare	Josep Mercant Darder	23	F	Biel Mercant (C/T)
Francisca Ripoll Darder	26	Acompanyar pare	Joan Fiol Coll	32	F	Francesc Fiol (CO)
Toni Boscana Lladó	33	C Trànsit	Tomeu Torres Morell	46	F	Pere Torres (G)
Joana Estaràs Mas	20	C	Toni Terrassa Mercant	26	C	Llorenç Terrassa (P)
Josep Mercant Florit	71	V Bruno Mercant (F)	Julia Cervantes Cañadilla	27	C	
Catalina Pons Estrades	39	(G)	Llorenç Terrassa Cervantes	5m	F	
Bàrbara Mercant Rebassa	33	Bruno Mercant (G)	Toni Colom Homar	24	F	Jordi Lladó (C/T)
			Llorenç Terrassa mercant	22	F	Llorenç Terrassa (P)
			Joan Salvat Calafat	23	F	Joan Morey (C/T)
			Miquel Torres Joan	21	F	Tomeu Juan (C/T)
			Francesc Morey Colom	24	F	Pixedis Morey (T)
			Margalida Ripoll Morey	75	V	Jaume Morey (F)
1948						
			Francisca Colom Mas	24	F	Jaume Calafat (PC)
			Jaume Cañellas Estrades	26	F	Toni Cañellas (G)
			Joan Mercant Darder	23	F	Tomeu Gelabert
			Maria Pons Cruelles	30	C	Josep Estrades (H)
			Aina Terrassa Palmer	80	V	Josep Estrades (F)
			Joan Colom Mercant	29	F	Pere Antoni Torres (CO)
			Toni Mateu Vila	26	F	Joan Mas
			Antònia Estaràs Estrades	65	V	Toni Fiol (F)
			Maria Morey Calafat	62	V	Joan Rubert (F)
			Catalina Torres Morey	43	F	Pere Torres (G)
			Toni Terrassa Fiol	36	C	Jaume Boscana (CU)
			Maria Mercant Mas	35	C	Jaume Boscana
			Guillem Terrassa Mercant	6	F	
			Joanaina Mercant Terrassa	55	C	Miquel Mercant (G)

D'esquerra a dreta: Bruno i Toni «Gotzo» i Pere Jaume «Cavallet». 1935. Fotografia arxIU d'Antoni Boscana.

Miquel Terrassa Mercant	21	F	Miquel Mercant (C/T)
1951			
Catalina Morey Vila	34	C	Guillem Estrades (H)
Damiana Estrades Morey	6	F	(P)
Margalida Estrades Morey	1	F	(P)
Tomàs Torres Morey	36	C	Terratinent
Catalina Torres morey	28	C	Terratinent
Pedro Mas Calafat	25	F	Feliu Mercant (CO)
Gabriel Colom Homar	26	F	Juan Mas Estrades

1952			
Toni Mas Torres	24	F	Josep Torres (C/T)
Margalida Colom Mas	25	C	Jaume Mercant (H)

1953			
Josep Juan Darder	28	F	Pep Darder (C/T)
Toni Lladó Capllonch	42	C	(CU)
Francisca Mercant Darder	29	C	(G)
Toni Lladó Mercant	8	F	
Magdalena Terrassa Vila	17	F	Jaume Vila (C/T)
Toni Morey Colom	23	F	Francesc Morey (G)
Joan Torres Morey	35	F	Tomàs Torres (G)
Pedro Ripoll Juan	29	C	Josep Ripoll (G)
Isabel Pardo Tejedor	30	C	Josep Ripoll
José Manuel Ripoll Pardo	1	F	
Juan Mas Torres	17	F	Sebastià Mas (C/T)

1954			
Catalina Colom Calafat	31	C	Francesc Vila (H)
Tomeu Vila Colom	7	F	(P)
Pedro Vila Colom	5	F	(P)
Juan Bruno Rosselló	21	F	Rafael Quetglas

1956			
Sebastià Sabater Calafat	46	C	Jaume Pons

1958			
Miquel Torres Fiol	27	F	Fca. Fiol Torres (T)

1959			
Josefina Díaz Lladó	7	F	Macià Lladó
Antoni Lladó Lladó	52	C	(G)
Toni Joan Lladó Gutiérrez	12m	F	

1960			
Rafael Estaràs Calafat	27	F	Josep Estrades Terrassa

1961			
Josep Mercant Darder	37	C	Joan Mercant Darder (G)
Francisca Morey Estrades	28	C	Joan Mercant Darder
Margalida Mercant Darder	4	F	Joan Mercant Darder
Macià Gelabert Torres	70	C	Toni Morey (CU)
Aina Estrades Terrassa	62	C	Toni Morey

Abreviatures:

(2) RECLAMAT PER

(H)= Home

(G)= Germà

(CU)= Cunyat

(CO)= Cosí/ina

(F)= Fill/a

(PC)= Per casar-se

(1) ESTAT

C= Casat/da

F= Fadri/na

V= Vidu/vídua

Dades extretes de l'arxiu de l'ex-cònsol de l'Uruguai a Palma, Sr. Andreu Jaume Rovira. En aquesta relació solament apareixen els emigrants valldemossins que complimentaren els certificats de viatge (durant els anys 1932-36) i les sol·licituds de lliure ingrés amb caràcter permanent expedits pel consolat durant els anys 1948-63. L'accés a l'esmentat arxiu ha estat possible gràcies al Sr. Joan Buades Crespi.

CARACTERÍSTIQUES DE L'EMIGRACIÓ
DISTRIBUCIÓ ANUAL I PER SEXE

ANY	H.	D.	TOT.	ANY	H.	D.	TOT.
1932	-	-	-	1955	-	-	-
1933	4	5	9	1956	1	-	1
1934	4	3	7	1957	-	-	-
1935	3	6	9	1958	1	-	1
1936	7	2	9	1959	2	1	3
1948	5	1	6	1960	1	-	1
1949	10	2	12	1961	2	3	5
1950	7	8	15	1962	-	-	-
1951	3	4	7	1963	-	-	-
1952	1	1	2				
1953	8	3	11	TOTAL	62	40	102
1954	3	1	4	%	60,7%	39,2%	

EDAT DELS EMIGRANTS

0-19 anys	20	19,6%
20-39 anys	62	60,7%
40-59 anys	12	11,7%
+ 60 anys	8	7,8%

ESTAT CIVIL

FADRINS	40	39,2%
CASATS	37	36,2%
VIDUS	6	5,8%
NO CONSTA	19	

PROFESSIONS QUE EXERCIEIEN A VALLDEMOSSA

Agricultor	28	27%
Mestressa de casa	29	28%
Foner	6	6,8%
Comerç	6	6,8%
Picapedrer	3	
Fuster	2	

Segons les dades extretes de l'arxiu del consolat de l'Uruguai a Palma, durant el període que va de l'any 1932 al 1963 emigraren des de les Balears a l'Uruguai un total de 486 persones. La distribució per lloc d'origen és la següent:

Palma	206
Valldemossa	103
Menorca	15
Pollença	14
Esporles	11
Resta de les Balears	40

Valldemossa és, per tant, després de Palma, el segon municipi amb major volum d'emigrants, amb notable diferència.

Núria Estaràs King

EXPORTACIÓ DE SANTA MARIA DEL CAMÍ A PONCE (PUERTO RICO)

LOS PRODUCTOS DE ESTA CASA HAN SIDO PREMIADOS EN LAS SIGUIENTES EXPOSICIONES
 BARCELONA (1888. Medalla de Oro). PARIS (1889). CHICAGO (1893). INNSBRUCK - Alemania (1896).
 SOLLER (1897). y PALMA DE MALLORCA (1903)

Devers l'any 1880, Margalida Bestard, de 25 anys, va partir cap a Ponce acompanyada pel seu germà, Andreu Bestard, de desset anys. El motiu del viatge era reunir-se amb el seu espòs, que havia partit abans. Portaven gran quantitat de gènere de la fàbrica del seu pare, Bestard, ubicada a Santa Maria del Camí.

Quan arribaren a Puerto Rico amb la mercaderia, l'espòs de Margalida, per motius que no fan al cas havia partit de l'illa. Davant el fet, muntaren una botiga, quasibé tota de queviures. Ja instal·lats allà, a més d'altres productes, venien els que manufacturava la fàbrica del seu pare a Santa Maria, que arribaren a ésser molt variats. Tenim constància que produïren: vinagre, vi i licors (moscatell, anís, licor estomacal, marrasquí, aiguardent, conyac...), oli, olives, melicotons, albercocs, calamars en la seva tinta, pasta per a sopa, figues seques, pebres vermells, tomàtiga.

Els seus productes foren premiats a les exposicions següents: Barcelona (1888, medalla d'or), París (1889), Chicago (1893), Innsbruk (1896), Sóller (1897) i Palma (1903).

Passat el temps, un fill d'Andreu, Pere Bestard, el qual feia viatges freqüents a Mallorca, es va casar amb una al·lota valldemossina, Joana Anna Mas. Tingueren negocis ultramarins amb Ponce fins el 1913. Després, Pere Bestard, com que tenia l'esposa i els fills a Santa Maria, va liquidar els negocis i tornà definitivament a Mallorca. Un dels tres fills d'aquest matrimoni fou el recentment desaparegut Andreu Bestard, col·laborador de la revista *Miramar*, el qual es va casar amb Francisca Darder Calafat, nascuda a França de pares valldemossins. La seva filla, Joana Maria, conserva un interessant arxiu al qual hem tingut accés.

Fonts:

Escrites: Arxiu d'Andreu Bestard Mas. Andreu Bestard Mas. Revista *Miramar* núm. 4. «Família Mas de Son Galceran»

Orals: Joana Maria Bestard Darder.

Antònia Serrano Darder

EMIGRANT? - IMMIGRANT?

«Dues ànimes, ai!, conviuen dintre el meu pit»

J. W. von Goethe

Mai no m'hauria vengut al pensament quan vaig partir cap a Alemanya a principis de novembre del 1957 que trenta-cinc anys després, la revista *Miramar* em demanaria que escrivís algunes línies sobre el tema de l'emigració, ja que jo també havia emigrat, com molts altres valldemossins havien fet abans, a l'estranger...

- Però jo no som un emigrant -vaig contestar espontàniament. Jo som valldemossí, sempre he estat valldemossí, tant com vosaltres, o més; perquè estant enfora, més estimació tens per ca teva, més l'enyores.

Idò sí, vaig pensar al moment que deia aquestes paraules, si pens així, ¿és que ho som, un emigrant? o tal vegada ho he estat i ¿ara torn a ésser valldemossí, perquè darrerament venc més sovint d'Alemanya, d'Hamburg?

D'Hamburg, d'aquella ciutat que em va acollir de jove i on he passat la majoria dels darrers trenta-cinc anys. Però, quins són els meus sentiments envers d'aquella ciutat cosmopolita, neta i cuidada, amb carrers amples i elegants galeries comercials, amb multitud de parcs i un gran llac al centre, envoltat de jardins i zones residencials? No sent també una certa enyorança envers de la nostra llar hamburguesa, dels familiars de la meua esposa, dels nostres amics, dels nostres col·laboradors, de la vida cultural, dels boscs frondosos i dels llacs, dels típics poblets dels entorns? No som tal vegada també hamburguès sense haver-me'n adonat fins ara? Idò, pensant-ho bé, he de reconèixer, que també em sent bastant hamburguès.

Però, com quedam, tu ets valldemossí o ets hamburguès? Fins ara ni m'havien fet aquesta pregunta, ni havia recapacitat sobre aquest tema. En canvi, sí que sovint em demanen si jo som espanyol o alemany: «-No, alemany, no, jo som mallorquí d'arrel, a molta d'honra i amb passaport espanyol!».

Ara bé, pensant amb la pregunta d'abans, jo em sent en primer lloc valldemossí/mallorquí, emperò al mateix temps bastant/molt hamburguès, és a dir, habitant, veí, d'aquella ciutat de l'Europa del nord que he descrit abans i del seu entorn. Per altra banda, les meves arrels són aquí, la major part de la meua família és valldemossina... Un desgavell ben gros, vos dic.

Tot va començar quan jo a penes havia complit els vint-i-tres anys. Per dir-vos la veritat, no tenia la més mínima intenció de quedar tant de temps a Alemanya com hi estat. Jo només volia ampliar els meus coneixements de la llengua alemanya i de direcció d'hotels i pensava que

allà, en un país que en deu anys havia resorgit econòmicament poderós de les runes de la guerra, les tecnologies aplicades a l'hoteleria devien estar molt per damunt de les que es coneixien a Mallorca.

Sobretot, pensava, si dic als alemanys qui som i el que som: professor mercantil, guia intèrpret de turisme; i el que he fet: treballar a hotels de luxe, els alemanys m'han de fer, tot d'una, almenys, adjunt de direcció d'un bon hotel... Faré feina sis mesos i en arribar l'estiu tornaré a Mallorca, parlant perfectament l'alemany i amb amplis i profunds coneixements de la tecnologia hotelera més avançada...

Per fer-ho més curt, després d'un mes frustant a Berlín Oest i de dues desencorajadores setmanes a Hamburg, després d'haver demanat feina a tots els hotels de cinc, quatre i tres estrelles d'ambdues ciutats, sense aconseguir més que ofertes com a ajudant de cambrer, vaig decidir tornar a Mallorca a passar-hi Nadal i cercar una altra solució. Així mateix havia après un poc més d'alemany i, sobretot, havia après que els alemanys eren molt organitzats i experts en quasi totes les professions, però no gens en hoteleria...

Quan vaig anar a dir adéu al president de la Cambra de Comerç Espanyola a Alemanya, un senyor hispano-alemany que havia conegut algunes setmanes abans, em va demanar si volia fer feina al seu despatx. Aquell senyor tenia també una empresa d'importació de fruites i flors d'Espanya, de Canàries i del Marroc a Hamburg i de distribució per tot Alemanya.

Vaig dir que sí, que m'agradaria quedar fins al proper mes de juny. D'aquesta manera podia conèixer una altra professió tan interessant com la del turisme: el món dels negocis internacionals. Efectivament, el treball a Hamburg era interessantíssim; els negocis es tractaven en un ambient més correcte i formal del que jo havia conegut abans. Em sentia, dia a dia, seduït pel dinamisme d'aquella gran ciutat, del port, de l'estació dels trens, de les subhastes de fruites arribades amb vaixells des de València, Las Palmas, Casablanca, Costa Rica o Honduras. Els concerts i festivals eren de gran categoria. Tot ho trobava fascinant, excitant.

Arribat el mes de juny de 1958, vaig tornar a Mallorca, sense adonar-me'n que aquell ambient hamburguès m'havia captivat. Per aquest motiu -segons avui puc comprendre- no vaig pensar-hi molt, quan, passat l'estiu, aquell senyor

d'Alemanya em demanà que anàs en representació seva a visitar algunes personalitats polítiques a Barcelona i Madrid, a renovar negocis al Marroc i a trobar-me amb ell a Canàries. Així ho vaig fer. I de llavors ençà, fins el 1964, passava els hiverns a Hamburg i els estius a Mallorca.

A partir d'aquell any em vaig establir a Hamburg d'hivern i d'estiu, malgrat que viatjava molt sovint per tots el països mediterranis europeus i africans. Això sí, tocant mare sempre que podia a Mallorca, a veure i abraçar la meua família i els meus amics.

En casar-me, vaig tenir la sort de fer-ho amb una joveneta alemanya criada a diversos països i amb una especial predilecció per Mallorca i per Valldemossa, des del primer moment en què hi va arribar. Per aquest motiu, malgrat que les nostres activitats empresarials dels darrers vint-i-cinc anys es desenvolupen bàsicament a Hamburg i a través de viatges per tot el món, el que més ens omple de goig a tots dos són els viatges i les estades a Valldemossa.

Què vol dir això? Per a mi, que no hi ha cap lloc al món on em senti més a ca meua com a Valldemossa, però sens dubte, quan he estat una temporadeta aquí m'entra enyorança d'Hamburg. I estant allà, m'entra enyorança de Valldemossa.

Un desgavell complet, un ser i no ser, o un ser i ser. És el sentiment que experimentam molts dels que partim per un llarg temps de ca nostra. Perquè l'emigrant d'un lloc és al mateix temps l'immigrant d'un altre.

I si tens la sort d'estimar els dos llocs, tens la sort de tenir dues ànimes dins el teu pit, la d'un emigrant i la d'un immigrant. Ara que també tens un bon conflicte amb aquestes dues animetes...

Valldemossa/Hamburg, 12-XI-1992

===== Josep Antoni Serrano i Darder

LLIBRES I REVISTES

Congrés Internacional d'Estudis Històrics **LES ILLES BALEARS I AMÈRICA**

L'Institut d'Estudis Baleàrics ha editat en tres volums les actes del Congrés Internacional d'Estudis Històrics «Les Illes Balears i Amèrica», que va tenir lloc al mes de gener de 1992, coordinat per Romà Piñá Homs.

Aquests textos arpleguen un ventall ben ampli de temes que tenen en comú principalment les relacions entre Amèrica i les Balears des del descobriment.

El primer volum conté les actes de la sessió I: «Les Illes Balears a l'època del descobriment» i les de la sessió II: «Les Illes Balears envers la mar».

El segon volum conté les actes de la sessió III: «L'obra colonitzadora: Evangelització. Segles XVII i XVIII».

El darrer volum són les actes del

sessió IV: «L'emigració de Balears a Amèrica. Segles XIX i XX». D'aquest volum el que més ens ha cridat l'atenció -sense que la resta desmereixi- són les ponències i comunicacions de l'equip format per Sebastià Serra Busquets (coordinador), Joan Buades Crespí, Rosa M. Calafat i Vila, Arnau Company Matas, Maria Antònia Manresa Montserrat, Antoni Marimon Riutort, Antònia Ripoll Martínez i Pere A. Salvà Tomàs, becats tots ells per l'Institut d'Estudis Baleàrics, els quals han fet un estudi, *in situ*, del tema que nosaltres presentam en aquests III Plecs de Cultura Popular: L'emigració.

Col·lecció de llibres **«LES ILLES BALEARS I AMÈRICA»**

La Comissió de les Illes Balears per a la Commemoració del Vè Centinari del Descobriment ha donat a conèixer episodis destacats i biografies

de personatges mallorquins, menorquins, eivissencs i formenterencs que tenguin relació amb aquest fet històric. Ho ha fet mitjantçant la col·lecció de llibres «Balears i Amèrica».

Els llibres són trilingües, català, castellà i anglès. Escrits per autors diversos, se n'han editat quinze títols:

1. *Padre Viejo*, de Bartomeu Font Obrador

L'evangelització de Califòrnia a la segona meitat del segle XVIII és una de les pàgines més belles de la conquesta espiritual de tot Amèrica i el seu principal protagonista, fra Juníper Serra, ha merescut per allò l'honor de representar l'Estat d'Or al Capitoli de Washington.

2. *El comerç amb les Amèriques*, de Joan Pou Muntaner

El llibre dóna a conèixer les relacions comercials de Mallorca amb Amèrica, que començaren a ésser bastant regulars a partir del finals del

segle XVIII. Ofereix una llista dels més importants naviliers, entre els quals volem destacar la família Miró-Granada, avantpassats del nostre col·laborador Jaume Miró-Granada.

3. *Menorquins a la Florida*, de Jaume Sastre Moll

Cent-deu famílies menorquines, contractades per A. Turnbull, emigraren a Florida per tal de colonitzar terres. Fugien de la misèria i aquell viatge era la seva única esperança.

4. *Antoni Llinàs, apòstol d'apòstols*, d'Antoni Gili i Ferrer

Entre les figures franciscanes més destacables de la història de les missions a l'Amèrica hispana es troba fra Antoni Llinàs. Nascut a Artà, fou considerat pels seus coetanis un home sant i just.

5. *El pare Antoni Guash i Bufi, apòstol de Guaraní*, d'Antoni Costa Bonet i Felip Cirer Costa

Eivissenc intrèpit, jesuïta viatger, erudit, lingüista... Aquest personatge del nostre temps (1879-1965) ens fa reviure l'espiritualitat evangèlica de les grans figures del segle passat.

6. *El bisbe Puig de Puerto Rico*, de Francesc Riera Montserrat

Per comprendre la personalitat del bisbe Puig, bastant complexa, cal emmarcar-lo dins l'envitricollada problemàtica del convuls segle XIX a Espanya.

7. *David Glasgow Farragut*, de Jaume Sastre Moll

Fill del menorquí Jorge Ferragut, que fou colonitzador americà i heroi a la guerra de la Independència Americana.

El Congrés va crear per a David Glasgow Farragut el grau d'Almirall de la seva marina.

8. *Adan Diehl i Formentor*, de Rafael Alcover Gonzàlez

Adan Diehl, argentí, aristòcrata, sensible admirador de la natura i de l'art, fou el creador, junt amb la seva esposa, de l'hotel Formentor.

9. *Felip Bauzá i el periple americà*, de C. Picornell, J.M. Seguí i A. Ginard

Felip Bauzá i Cañas nasqué a Palma i fou una de les figures rellevants pel que fa a la cartografia d'Espanya i d'Amèrica al llarg dels segles XVIII i XIX.

10. *El general Vara de Rey i el Caney*, de Nito Verdera

Vara de Rey fou l'únic general espanyol mort a la guerra de la Independència de Cuba. Fill d'un militar, nasqué a Eivissa. L'any 1904 el rei Alfons XIII va inaugurar un monument nacional a la capital pitüessa.

11. *Rubén Darío a Mallorca*, de Maria del Carme Bosch

Rubén Darío fou hoste a Valde-

mossa del matrimoni Joan Sureda Bimet i Pilar Montaner l'any 1913. A través del diari, les cartes i les memòries dels seus amfitrions, l'autora ens dona a conèixer incidències inèdites de la segona estada de Rubén Darío a Mallorca.

12. *El general Weyler, governador de l'illa de Cuba*, d'Antoni Marimon Riutort

Nascut a Palma el 1838 i mort a Madrid el 1930, el general Valerià Weyler i Nicolau fou un dels militars més importants de la Restauració.

13. *Mallorquins a Puerto Rico*, de Jaume Ensenyat Julià

Cap a l'any 1840 arribaren a Puerto Rico emigrants mallorquins amb la

il·lusió de fer fortuna. No tots ho aconseguiren, però molts d'ells decidiren viure-hi per a sempre. Resultat d'aquest fet és la gran quantitat de llinatges mallorquins presents entre la població porto-riquenya.

14. *Colón mallorquí. L'origen de Cristòbal Colón-1*, de Gabriel Verd Martorell

La teoria que Cristòfol Colom era mallorquí i nebot dels Reis Catòlics és considerada per diversos historiadors de tot el món. En aquest llibre, l'autor defensa la tesi segons la qual l'Almirall era fill natural del Príncep de Viana i de Margalida Colom i que va néixer a Mallorca l'any 1460.

15. *Colón, eivissenc. L'origen de Cristòbal Colón-2*, de Nito Verdera

L'autor desenvolupa la teoria que diu que Cristòfol Colom era eivissenc. Després de cinc-cents anys no s'ha pogut confirmar el lloc d'origen del descobridor del Nou Món.

COMUNITATS BALEARS A L'EXTERIOR

A partir del mes de juliol de 1992 -i coincidint amb la creació de la Direcció General de Relacions Institucionals de la Conselleria Adjunta a la Presidència com a òrgan superior de l'esmentada conselleria-, el departament ha treballat en l'assessorament i el suport dels emigrants d'origen balear i els seus descendents, els quals, per diversos motius, varen haver d'abandonar les nostres illes.

El nucli fonamental d'actuació havia d'esser, lògicament, el desenvolupament del que disposa l'article B.1 de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, que diu:

«Les comunitats balears establertes fora del territori de la Comunitat Autònoma podran sol·licitar com a tals el reconeixement de la seva personalitat d'origen, entesa com el dret a col·laborar en la vida cultural i social de les Illes i a compartir-la. Una Llei del Parlament de les Illes Balears regularà, sense perjudici de les competències de l'Estat, l'abast i el contingut del reconeixement esmentat que, en cap cas, no comportarà la concessió de drets polítics.»

La Direcció General de Relacions Institucionals de la Conselleria Adjunta a la Presidència va treballar durant el

darrer trimestre de l'any 1991 i els primers mesos de l'any 1992 en l'elaboració d'un document de treball que servís com a base per elaborar la disposició de categoria legal prevista en el nostre text estatutari sobre la regulació dels drets de les comunitats d'origen balear radicades a l'exterior, la qual cosa va facilitar la tramitació al Parlament de les Illes Balears d'una disposició legal sobre la matèria, que va esser promulgada com a Llei (Llei 3/1992, de 15 de juliol, publicada el 15 d'agost del mateix any).

Així mateix es va dur a terme el conveni de col·laboració entre la Conselleria Adjunta a la Presidència i la Casa Balear de Socorros Mutuos de Buenos Aires (Argentina), mitjançant el qual el Govern Balear destinarà la quantitat de 600.000 pessetes a favor d'aquelles persones d'origen balear que resideixin a la República Federal Argentina les quals, per motius de malaltia, vellesa, incapacitació i/o emergència social no tenen mitjans econòmics per a una subsistència digna o necessiten l'ajuda de serveis assistencials i/o residencials els costos dels quals no poden sufragar per si mateixos.

Per una altra banda s'ha destinat la quantitat de 400.000 pessetes per a l'elaboració d'un mapa d'emigració de les Illes Balears a la República Argentina. Aquest tema és de gran interès si tenim en compte que estudis recents, avalats per l'Institut d'Estudis Baleàrics, asseguren que a la República Argentina viuen uns deu mil ciutadans emigrats de les Illes de primera generació; i la xifra podria duplicar-se (20.000) si sumam els originaris de la nostra comunitat autònoma en segona i tercera generacions.

La Direcció General de Relacions Institucionals de la Conselleria Adjunta a la Presidència, sensibilitzada davant la greu situació en què viuen molts dels nostres emigrants i les seves famílies, va voler conèixer la realitat de la situació. Per això, la titular del departament va visitar -dels dies 17 al 21 de setembre de 1992- la Casa Balear de Buenos Aires per reunir-se amb els emigrants i els seus descendents i així conèixer les seves necessitats més importants. En aquesta visita, a més de donar compte als associats de la casa de les línies generals de la Llei 3/1992k, de 15 de juliol, la directora general es va reunir amb representats diplomàtics del Consolat Espanyol de Buenos Aires per estudiar les mesures més adequades de suport als ciutadans d'origen balear que resideixen a Buenos Aires.

Del viatge cal destacar:

- La posada en funcionament de la càtedra de llengua catalana.
- El suport a la realització de cursos sobre cultura de les Illes.
- Activitats recreatives i grups de ball regional.

Va ésser especialment emotiu el dinar amb més de tres-cents mallorquins, menorquins, eivissencs i formenterencs i tots junts vàrem cantar el Parado de Valldemossa.

Per una altra banda i per acord dels òrgans rectors de la Casa Balear a l'Argentina, aquesta entitat va sol·licitar formalment que la Comunitat Autònoma, d'acord amb les disposicions legals vigents, reconegués el seu origen balear al Consell de Comunitats Balears al president d'aquesta, senyor Antonio Mas Olivares.

No tant sols ha estat l'Argentina on s'ha desenvolupat la tasca de compartir la vida social i cultural. El dia 10 de setembre de l'any passat ens vàrem desplaçar a San Juan de Puerto Rico per mantenir contactes amb les autoritats de l'estat lliure associat, com també amb al Círculo Mallorquí d'aquella illa caribenya.

Aquesta visita obeïa a la necessitat de concretar els detalls de l'exposició Puerto Rico y Mallorca-Mallorca i Puerto Rico, que els presidents d'aquests governs varen decidir organitzar durant la visita que l'Hble. Sr. Gobernador de Puerto Rico realitzà a Mallorca durant el passat mes de juny. La mostra es va inaugurar el dia 4 de desembre a l'Edifici de Recepcions del Govern i va mostrar als visitants diversos objectes, obres d'art, patrimoni documental, il·lustracions fotogràfiques, etc., de l'emigració mallorquina

a Puerto Rico, de la integració en la societat d'aquella illa caribenya dels emigrants de les nostres illes, com també la influència portorriquenya en la seva personalitat. L'exposició, una vegada inaugurada a Puerto Rico serà presentada a Palma durant el mes de març d'enguany. A més de les reunions mantingudes amb la Comissió Organitzadora de l'Exposició i amb les autoritats governatives de Puerto Rico, vàrem compartir amb el col·lectiu de mallorquins integrats al Círculo de San Juan els actes commemoratius del dia de Mallorca organitzats en honor de Nostra Senyora de Lluc, actes en els quals vàrem cantar l'Avemaria en mallorquí.

Es va tenir també un sopar molt especial amb els mallorquins a Puerto Rico, la majoria de Sóller, acte en què el president del Círculo Mallorquí fou designat representant del Consell de Comunitats Balears i es va sol·licitar expressament que es reconegués l'origen balear a l'associació.

Així mateix els membres de la Casa Balear varen manifestar els seus desitjos d'aprendre la llengua catalana, per la qual cosa els vàrem enviar un conjunt de llibres per aprendre la dita llengua. Finalment cal dir que la Direcció General de Relacions Institucionals ha donat suport tant tècnic com econòmic a les activitats dutes a terme pels col·lectius d'origen balear fora de les illes, tant a l'estranger com al territori nacional. Així, destacam, a més de les ajudes esmentades, aquelles que s'han concedit a persones d'edat avançada residents a l'Hogar Español de Montevideo, a l'Urugai, ajudes que es concediren a balears residents a l'Urugai que tenien certes dificultats econòmiques. S'han mantingut contactes amb importants personalitats de l'Urugai: senyor Manuel Mercant (ministre del Tribunal d'Apel·lacions) i som conscients de l'esperit d'aixecar de nou la Casa Balear a l'Urugai i realitzar un projecte comú de compartir la cultura, la llengua i la tradició d'aquests dos pobles.

Vull des d'aquí agrair la inestimable ajuda i el suport que ens ha donat la col·lectivitat uruguaiana a Valldemossa per fer realitat aquest projecte. Moltes gràcies.

L'EMIGRACIÓ I LA CULTURA POPULAR

El fet de l'emigració està present a la cultura popular. Alguns refranys, algunes cartes glosades, gloses i cançons sobre aqueix tema són al nostre cançoner. Us mostrarem el material que hem arreplegat, començant pels refranys.

Quan hom ha tingut bona sort diu:

- Ha trobat l'Havana!

A Cuba no sols hi hagué emigració, també se n'hi anaren com a soldats. Per això quan hom té mala sort es diu:

- Ha calgut a Cuba!

Quan hom se'n va i es torba molt a tornar, podem dir:

- Ha anat a Llorna, qui hi va, no torna!

Des de la segona meitat del segle passat fins a principi dels anys trenta els andritxols que emigraven ho feien a Batabanó per pescar l'esponja. Les seves dones quedaven a Andratx tenint cura de la llar i dels infants. Els doblers que el marit enviava o portava quan tornava de l'eixida eren la base de l'economia familiar.

- Homes per enllà i doblers per ençà!

Això es deia per Andratx i això solia dir una andritxola fins que el seu espòs se n'assabentà. Un vespre, a mitja nit, feia una tempesta de trons i llamps i queia aigua a portadores. L'home s'aixecà del llit, tot rabent i cridà la dona:

- Aixeca't tot d'una! Duu un llençol! Puja al terrat! Agafa un cap del llençol! Estira! Amolla! Amolla! Estira! Estira! Més! Més fort!

La pobra dona tota esglaiada, remull i tremolant de fred, deia:

- Per què? Què et passa? Que has perdut el seny?

- No dius tu: Homes per enllà i doblers per ençà? Idò així es guanyen els doblers a Batabanó!

Podeu estar segurs que aquella dona no ho tornà a dir!

Els emigrants escrivien a les seves famílies i si podien enviaven alguns diners dins el sobre, els carters se'n solien adonar i deien:

- Hi ha carta i cosa.

Fins a principis del anys trenta a Valldemossa hi havia un carter, Bernat Torres, «Xiu», que no sabia llegir. Era ajudat per un fill seu, Es Xiuet, que era sord-mut. Malgrat

això les cartes arribaven puntualment als seus destinataris. Una veïnada, Catalina Ripoll de cas Bufarito, llegia les adreces al carter, el qual posava les cartes en un ordre determinat i les repartia sense equivocar-se. Pel que fa al fill sord-mut, mitjançant un codi de senyals particularíssim li explicava a qui havia de dur la correspondència i ell, amb la mà oberta, es col·locava les cartes entre els dits, fins a quatre destinataris, i a repartir s'ha dit! Bernat Xiu sabia conèixer quan el sobre portava qualche cosa més que notícies i en lliurar aquella carta deia al destinatari: Hi ha carta i cosa!

Alguns emigrants no podien ajudar o s'oblidaven de la seva família, aquest fou el cas d'un fill de Toni Boscana Rebassa, «Gotzo», valldemossí, que va emigrar a Alger a principi del segle XIX. No es va recordar mai més dels seus pares ni dels seus germans. Passaren els anys i un mariner que viatjava sovint allà i el solia veure va demanar al pare si volia res del seu fill. Ell li va fer una carta glosada perquè li fós tramesa oralment:

**Fill meu, si saps que som mort
I véns per sa lleghitima
me pens que serà tan prima
que no et bastarà pes port.**

Jaume Pizà, «Talf», que va morir a Palma, molt vellet, va emigrar a Cuba devers els anys trenta. Va deixar una filleta, Joana Pizà, que tenia devers dos anys. La seva sogra, Aina de Cas Totiot, del Secar de la Real, era efectada de glosar i per veure si el gendre tornaria li enviava cartes glosades, vegeu-ne una mostra:

**Deu mesos han passat
absent de ta companyia,
almanco pensa en sa nina
que mal t'ha desoblidat. (sic)
Es capell vares deixar
penjat an es penjador,
na Joana en afinar-lo
diu tot d'una: «És des papà».
Si la sentissis xerrar
es teu cor s'alegraria,
lo que xerra aquesta nina
des que te'n vares anar.**

Fotografia arxiu Catalina Ferrà.

En Joanet va anar a l'Havana, perquè ho diu la cançó:

Catalina, catalana,
penja es llum a sa paret
i veuràs en Joanet
que el s'enduen a l'Havana
amb uns calçons d'Indiana
per s'hivern quan farà fred.

Aquesta primera estrofa la trobam al començament d'altres gloses que no tenen res a veure amb l'emigració:

En mig de la mar hi ha
una pedra amb quatre caires
allà s'asseven es curros
quan vénen de Bones Aires.

Trobam gloses que fan referència al viatge, el vaixell o la mar:

En veure barca dins mar,
els meus ulls ja fan canal:
això és que em dóna senyal

de com te'n vares anar.

Com es *barco* partirà,
que amollaran ses cadenes,
sa sang de ses meves venes
tota s'apilotarà.

El comiat de l'estimat i l'estimada és trist:

Com veig que te n'has d'anar
a l'Havana, tan enfora,
es meu cor alegria una hora
te promet que no tindrà.

Per anar a Veracruz
han de passar per l'Havana.
Da'm aquesta mà, Joana,
Déu sap si no ens veurem pus.

Quan seràs damunt es moll
que a l'Havana te'n 'niràs,
Joanet, de mi rebràs
una aferrada pes coll.

Garrida recordau-vos
de mi alguna vegada,
que me n'he d'anar a la Havana
i sa primera indiana
que duga serà per vós.

Bones Aires i Cuba eren el destí d'alguns emigrants:

A Bones Aires se'n van
es quatre culejadors:
se pensen venir senyors
i se'n vénen morts de fam.

Ja és partit en Catalí
i se'n va devers l'Havana
amb sos calçons d'indiana
i guardapits de xelí.

L'enyorança és també motiu de glosa:

Hores me pareixen anys
i los quarts una mesada.
Si dius que m'has enyorada
estant de mi departada,
bona amor, no crec que em guanyis.

Ell qui se'n va anar a l'Havana
de llevors ençà no m'ha escrit.
Deu ésser mort o ferit,
perquè són molts que m'han dit
que és una part molt forana.

Més llàgrimes he plorades
des que me vàreu deixar,
que gotes d'aigua no fa
quan comença a brusquejar,
que en cau a portadorades.

El qui no ha estat absent
no sap què cosa és penar;
que m'ho vengà a preguntar
i jo li daré entenet.

La cançó següent és la història d'una aventura que sols
durà un mes. L'estància a Alger d'en Joan, tan curteta, li va
fer canviar la seva llengua, com podeu observar.

Un dia ben de matí
en Joan amb beca alçada,
per anar a fer una pescada,
de ca seva va partir.
Sa mare el va despedir
diguent-li: -Pensa tornar.

Però en Joan s'embarcà
amb un llaüt cap a Alger.
Això és un altre món, digué,
en Joan quan va arribar.
Va està allà sobre un mes,
tot ho havia corregut,
quan prou se'n va haver temut
que feien via es doblers
va dir an es forasters:
- Jo me'n vaig, no m'entretengo.
perquè es doblers que jo tengo
són puecos, no puc gastar.
I en Joan se va embarcar
i va tornar a Barcelona.
Se va comprar uns esclops
i uns guardapits amb flocs
tallats amb punta rodona.
Pes camí li daven tunda,
tots es Joans són cabotes,
sa mare i ses al·lotes
riguent varen rebentar
quan el varen afinar
amb aquelles sabatotes
encalçava ses al·lotes
per darrera es campanar.
Sa mare li va pegar
ben fort amb una granera
se va rompre sa greixonera
i no pogueren sopar.
En Joan quan va arribar
va dir: - Mumare, ja vengo!
- Ai, fill meu, jo no t'entengo
si no mudes de parlar.
En Joan quan va arribar
va dir: - Mumare ja soi.
Sa mare va dir: - Refol!
Que no et sables rentar?

Bibliografia:

R. Ginard, *Cançoner Popular de Mallorca*, vol. I, III.
A. Serrano, *Revista Miramar*, núm. 6, Plecs de Cultura I.

Fonts orals:

Dolors Estrades
Antònia Serrano
Margalida Amengual

LA NOSTRA CULTURA ÉS ÀMPLIA I RICA, AL
TEMPS QUE ADOPTA DIFERENTS FORMES A
L'HORA D'EXPRESSAR-SE.

DES DE LA COMISSIÓ DE CULTURA DEL
CONSELL INSULAR DE MALLORCA POSEM A
L'ABAST DE TOT HOM

BIBLIOTEQUES, EXPOSICIONS, CERTÀMENS
DE TEATRE, EL CENTRE CULTURAL DE LA
MISERICÒRDIA, CONCERTS I

CONGRESSOS...

PERQUÈ EL POBLE DE MALLORCA PUGUI
APROFITAR LA CULTURA DE LA FORMA QUE
MÉS LI AGRADI.

CONSELL INSULAR DE MALLORCA

Comissió de Cultura i Educació

més alta que la de l'aire fred invasor, el qual pot deixar en arribar a les illes taques blanques de neu al cap cimbal del puig Major. Si la tramuntana persisteix unes trenta hores i la seva intensitat és d'uns 40 o 50 km/h, les ones que arriben a les costes del nord de Menorca i Mallorca poden ésser de 4 a 5 metres: «mar molt grossa». En algunes zones, per exemple, al canal entre Mallorca i Menorca, s'han pogut observar ones de fins a 7 metres.

Amb aquesta situació de tramontana, l'aire arriba a les costes dels termes de Valldemossa i Deià entre la punta des Dols i el racó de sa Cova (figura 2), un poc embiaixat i segons la seva energia, és a dir, la seva velocitat, i la seva inestabilitat, remunta més o menys fàcilment els primers pendents fins a la carretera de Deià, per després passar pel pla de ses Aritges i per l'estret de Son Gallard i arribar a Valldemossa seguint els comellars, i atacar les cases de la vila per dos o tres fronts, que inclouen tot el sector nord. No cal ni dir que l'aire augmenta la seva força mentre desemboca per l'Estret fins a Son Pacs. Per altra banda, l'aire que arriba des de la punta de Deià fins el Port gira una mica cap el nord-est, al gregal, pel fregament de la serralada, però en arribar al pla del Rei, el corrent torna a girar a mestrall i arriba així a Valldemossa per un altre front. Al poble amb aquesta situació els panells fan tombs forts, però apunten sempre cap el sector nord.

Un front fred que arribi al nostre terme amb la tramuntana veurà reforçats els seus núvols cumuliformes en pujar l'aire al Teix, al Caragolf i al Pouet, per Deià i Son Marroig. Aquests núvols deixaran precipitacions, que poden ésser importants a la vessant nord d'aquests massissos. Una part de l'aire que ve de la mar, arriba a la costa i es desvia cap a gregal, com ja hem dit, ha de produir una gran nuvolositat del tipus dit «d'estancament», que, si persisteix, produirà una

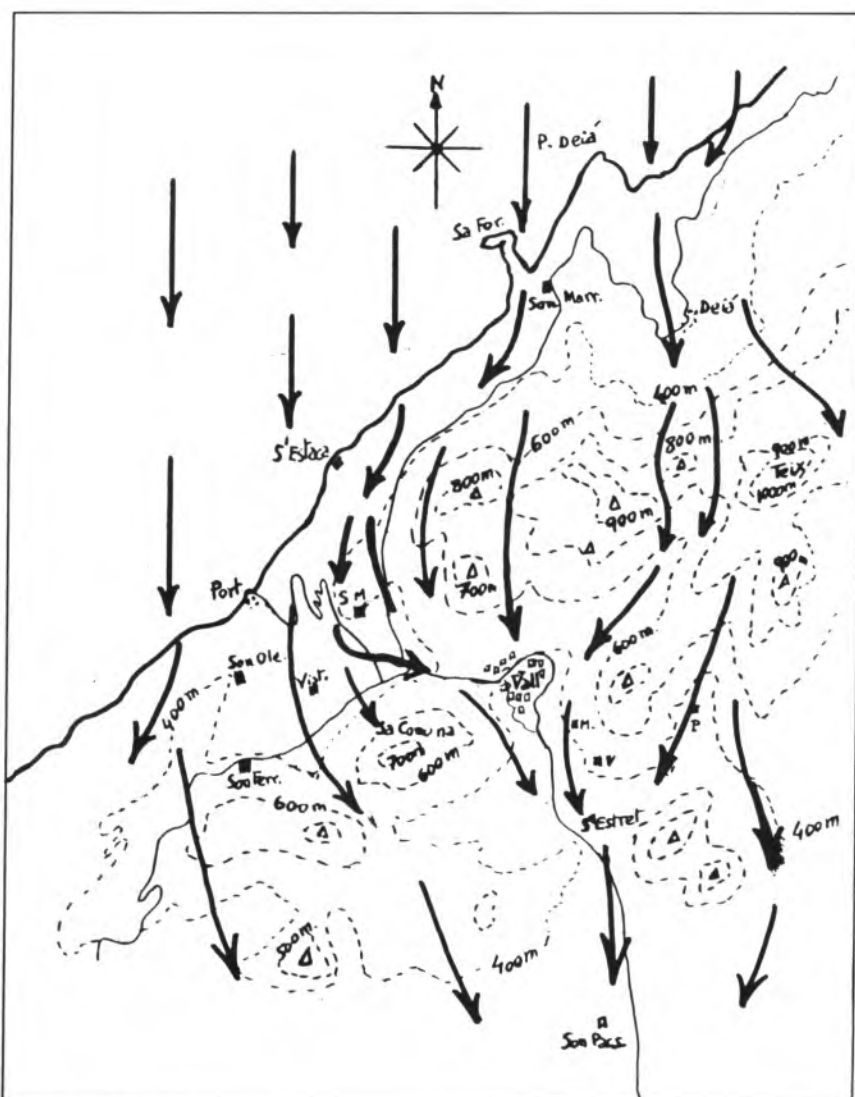

Fig. 2. Flux de Tramuntana.

gran quantitat de pluges a Miramar, Can Costa, Son Mas, Son Olesa i Son Ferrandell, que es traduiran en cabals importants a les fonts i als sistemes de captació d'aigua.

Està clar que també en aquestes circumstàncies hi haurà precipitacions al poble, però segurament no arribaran al pluviòmetre, ni de molt, a les mesures que es poden donar als llocs indicats. I el mateix ha de passar a la vall que va des de S'Abadua a Son Salvat, Son Brondo i Son Morro. Tampoc les pluges no seran tan abun-

dants per Son Pacs i Son Maixella. En aquests punts darrers com també a Valldemossa, es podrà contemplar cap al nord la negror de l'alta i espessa nuvolositat cumuliforme que feia presagiar, equivocadament, precipitacions de més importància. Cap al migjorn no es torba molt a haver-hi clarianes al cel, per efecte del descens de l'aire des de zones més elevades, com ja hem descrit a capítols anteriors.

Es Patró Jaume.

Reconstrucció d'una inundació

A LA VALLDEMOSSA DEL SEGLE XVIII

«Avui en dia no plou com abans», diuen els vells, i de vegades sembla que tinguin raó. Al llibre *Introducció a la història de Valldemossa* -a la pàgina 64-, de Joan Muntaner Bujosa, hem trobat la transcripció d'un document que conta el que succeí en ocasió d'unes «Aygues extraordinàries succehidas en nostrom temps en Valldemossa», escrit per Pere Estaràs, que era prevere de la parròquia, que sembla donar suport a l'afirmació que obre aquest article.

Els fets ocorregueren un poc abans de la mitja nit de dia 13 de setembre de 1708. En aquell moment, a conseqüència de la pluja, el torrent de Son Gual -que davalla del Pouet, passa per davant el cementiri, per darrera el camp de futbol i arriba fins al pla del Rei, abans de caure cap a la Marina, convertit en el torrent del Lli- es va desbordar i «feu moltíssim mal»; en aquest escrit reconstruïrem els fets que succeïren aquella nit de 1708 i els situarem damunt un plànol.

La pluja es degué concentrar a la banda del pla del Pouet i va ésser molt intensa. Una mica abans de mitja nit, un forn de calç que hi havia part damunt la font de «la Olivereta» -segurament l'actual font de s'Aburada-, que estava cremant, s'apagà per culpa de l'aigua

que davallava del pla del Pouet i que hi entrà dedins: «fonch tanta la aygo qui abaxave per el torrent, que entrà dins el forn y lo apagà». Els homes que el vigilaven no pogueren fer res i: «el torrent sen portà una olla de aram que tenian allí».

El torrent arrossegava una gran quantitat de pedres i branques, que va depositar on el pendent era més petit: «el torrent de Son Gual demunt la paret de la Bandereta se umpli de pedras y macada o reblade». El camp de la Bandereta era un sementer que anava des dels actuals xalets adossats "de la vergonya" fins davall el camp de futbito. Allà, l'aigua va sortir de mare i va deixar el llit del torrent: «la aygo, ço és molta, prengué per el camp del Cós». El Cós era un troç de terra que llindava amb el camí que duia a Esporles, el Camí Reial, i que ocupava el que actualment és l'avinguda de l'Arxiduc Lluís Salvador.

L'aigua va davallar per dins el Cós fins a la part de baix de la Bandereta: «prop del Camí Real rompé dins la Bandereta», anegant la zona que ara ocupa "el mur de la vergonya". Com que la Bandereta fa partió amb el torrent, aquí haurien pogut acabar els problemes si l'aigua hagués tornat a prendre el llit del torrent, però: «El torrent del Camp y

Toçal, el Magnífic Sr. Mateu Moragues (...) ab aplauso de persones velles lo havia posat devall terra, fent una mina de 7 palms de amplària y 7 de altària, fent al cap demunt del Camp junt a la Bandereta un basol molt gran i molt fondo ab retxats de tions molts grosos devant la boca de la mina y demunt dita boca perquè si venia brosa no lo pogués embassar».

És a dir, en Mateu Moragues, segurament el senyor de Son Moragues en aquella època, havia soterrat tot el recorregut del torrent des de la partió entre la Bandereta i el Camp (un altre sementer, situat aigües avall de la Bandereta i que llinda amb la carretera d'Esporles i el camí de Son Moragues) fins al safareig dels Tres Cantons, fent una mina de devers 1,40 m d'alta i 1,40 m d'ampla. Per evitar que qualsevol torrentada la pogués embassar, a la boca hi va fer un pou on col·locà dos jocs de reixats, un a la boca de la mina, i l'altre a la boca del pou.

Tot això no va ésser prou: «però esta vegada ya se umplí lo dit basol tot de reblada y la aygo prengué per demunt y ya se experimentà que dita obre fonch errade». El pou s'omplí de macs i brancam i l'aigua tornà a sortir de mare. L'aigua «de dins la Bandereta al arribar anel Camp

**BANC DE
CREDIT BALEAR**

Es Crèdit

Plànol 1. La línia contínua assenyalà el llit natural del torrent. La línia de punts marca el recorregut de l'aigua, un cop va haver sortit de mare. La zona retxada representa la part inundada.

rompé dins el Camp». Ja hem dit que el Camp, avui en dia el Camp Nou, és el sementer que hi ha devora la Bandereta, anant cap al pla del Rei.

Ara l'aigua, perdut ja definitivament el llit del torrent, anà rompent totes les tanques: «per dins el Toçal, donà al camí Reyat qui va a Deyà i rompé la pared de la Sínia». Des del Camp Nou l'aigua va passar al sementer del Tossal, situat entre el sementer del Camp Nou, el torrent i la carretera de Deià.

La tanca de davall la carretera, ja dins el pla del Rei és la de la Sínia de Son Moragues: aquí, l'aigua: «feu moltíssim mal, particularment a la Sínia, com l'aygo caygué del camí Reyat sen portà de un tros molt gran tota la terra, que no dexà sino las rocas de sevell molt ben netas y com dit any se feu el safaretx triangular del cap demunt de dita Sínia, ab dos anys se tornà remedià». La carretera de Deià està a un nivell superior al sementer de la Sínia, per això l'aigua va caure des de la carretera sobre el camp, amb molta força, arrossegant la terra i deixant les roques

nues. El safareig dels tres cantons que s'havia fet aquell any (1708) degué quedar danyat i va reparar-se al cap de dos anys. Des de la Sínia l'aigua degué tornar a mare, agafant de bell nou el curs del torrent.

D'aquesta trista pàgina de la nostra història podem destacar dos fets: El primer és la pervivència dels noms de lloc, per fer-ho palès, vegem el quadre següent:

1708	1992
Font de la Olivereta	Font de s'Abeurada ?
Son Moragues	
Son Moragues	
Torrent de Son Gual	
Torrent de Son Gual	
Camp del Cós	
Cós	
Bandereta	Bandereta
Camp	Camp Nou
Toçal	
Tossal	
Sínia	
Sínia	

És a dir, trobam una col·lecció de noms que té tres-cents anys de vida i algun encara més, perquè el nom del sementer de la Sínia ja apareix en un document de l'any 1517 (la plana 135 del llibre de Joan Muntaner), per tant, aquest nom s'ha mantingut més de quatre-cents anys. Desgraciadament, els canvis socio-econòmics han fet que molts d'aquests noms estiguin avui en desús, i en conseqüència, hi ha el risc que desapareguin.

L'altre fet destacable d'aquesta petita història és que sembla que poden repetir-se els errors d'un temps: el torrent de Son Gual ha estat cobert des d'abans del cementiri fins a la carretera d'Esporles. Suposam que quan el cobriren es degué valorar el risc que això podia representar i no es va pensar, senzillament, que «avui en dia no plou com abans».

Antònia M. Calafat i Rivas
Nicolau S. Cañellas i Serrano

Racó del jovent

Els més jovenets també han començat el curs. Davant, d'esquerra a dreta: Vicenç Colom Lizana, Llorenç Calafat Lladó, Blanca, Joan Rigo Mercant, Azahar Goya, Margalida Calafat Maimó, Sebastià Sastre Carbonell. Darrere, d'esquerra a dreta: J. Pedro Pérez Ripoll, Maria Reynés Morey, Jaume Mas Ripoll, Llorenç Bauzà Esteva, Sebastià Morey Bauzà, Aina, Caterina Moyà Munar.

Totes aquestes jovenetes anaren amb l'OCB de viatge. S'ho passaren molt bé i fins i tot lligaren. La fotografia la va fer en Pep Lladó al pati de l'Ajuntament de Perpinyà.

Na Marta Lladó Colom va esser la sibil·la d'aquest any. Ho va fer molt bé. No és en va que ella canta en un cor i està estudiant música. Les matines foren molt lluïdes, va interpretar les cançons i nadeses el cor parroquial sota la direcció de Mateu Calafat. Fotografia de Pep Lladó

Pere Bru Serrano Torres, col·laborador habitual de la revista Miramar, va assistir a un curssets d'alemany i de disseny a Hamburg, Alemanya. En aquesta fotografia que es va fer allà ens mostra els títols.

Us oferim el cartell anunciador de l'homenatge, obra de Pere Joan Joan Estaràs.

L'AJV a Coll Bardolet

(Paraules dites per Miquel Alorda Boscana a l'acte d'homenatge a Josep Coll Bardolet)

L'Associació de Joves de Valldemossa ofereix al senyor Josep Coll en el dia del seu homenatge.

Primer. En reconeixement de la vida artística i creativa durant els seus vuitanta anys. Segon. Pel reflex de la bellesa valldemossina que ha duit a conèixer per tot el voltant del món. Tercer. Perquè ha escollit aquest lloc de la serra de Tramuntana per establir la seva vida.

Per tot això i molt més l'Associació de Joves de Valldemossa el vol obsequiar amb:

- Un calendari perpetu. Perquè aquest somriure que sempre ha tingut per a tots nosaltres perduri per molts d'anys.

- Un portamines. Que l'esperit dels vostres pinzells que han sabut plasmar muntanyes, pagueses valldemossines i ametllers, continuïn presents dins nosaltres.

- **I una flor per a un gran pintor.** Tan sols vós la sabeu dibuixar amb la música i els vostres colors.

Molts d'anys del jovent de Valldemossa. Una flor per a un pintor.
Valldemossa, Cartoixa, 8 de novembre de 1992.

Miquel Alorda Boscana, Secretari de l'Associació de Joves de Valldemossa

L'AJV de Valldemossa col·laborà activament a l'homenatge que el nostre poble va retre a Josep Coll Bardolet. Elena Gelabert, Mag Boscana i Miquel Alorda en un moment de l'acte. Fotografia de Beatrice Goecker

ESPORTS

Començarem esmentant a continuació els jugadors que conformen la plantilla del Valldemossa At. aquesta temporada, que són els següents:

Jaume Ferrer, Toni Canals, Francesc Xavier Gili, Jaume Morey, Tomeu Pizà, Jaume Juan, Salvador Cano, Guillem Cerdà, Joan Amer, Josep Romaguera, Miquel Rigo, Joan Toni Sansó, Biel Castell, Paco Boscana, Vicenç Colom Torres, Gori Morey, Pedro L. Garrido, Joan Morey, Sebastià Vila, Pep Toni Gil, Francisco José Morey, Jacobo Vidal, Miquel A. Busquets i Toni Mas.

Es pot observar que, a part dels de sempre, aquesta vegada s'hi han afegit noms nous, del poble i de Palma. Del poble, podem destacar sobretot la joventut de Biel Castell, Sebastià Vila, Jacobo Vidal i Francisco José Morey, els quals, des de principi de temporada, estan integrats perfectament dins l'equip, jugant de forma més o manco contínua. De Palma, en Pep Toni Gil, que la temporada passada jugava amb el Collerense, de primera regional, i en Pedro L.

Garrido, de l'Algaida.

Com a entrenador hi ha en Joan Ramon Gómez Pérez, que també fins la temporada passada jugava amb l'equip de preferent de La Unión (Establiments).

Hem de destacar que, malgrat que per la seva edat no poden fitxar, en David i en Sito vénen entrenant i participant dins l'equip com si fossin ja de la plantilla, esperant la seva incorporació definitiva.

La directiva vol agrair des d'aquestes línies l'ajut i la col·laboració de tots els socis col·laboradors i patrocinadors que fan pos-

sible que temporada a temporada es pugui practicar el futbol a la nostra vila.

Els resultats obtinguts fins al moment són els següents: **13-09-92.** Llubí 0 - Valldemossa At. 0. **20-09-92.** Valldemossa At. 4 - S'Horta 1. **Gols:** Juanito (2), Tomeu Pizà, Jaimon. **27-09-92.** Sant Jordi 0 - Valldemossa At. 3. **Gols:** Paco, Jaunito, Tomeu. **04-10-92.** Partit suspès al minut vint-i-tres de la primera part, per agressió de l'equip visitant a l'àrbitre. En el moment de suspendre el partit el resultat era d'empat a un gol. La continuació va tenir lloc el dia

22 de novembre a les 15.30 h. **11-10-92.** At. Balears 3 - Valldemossa At. 0. **18-10-92.** Valldemossa At. 2 - CD La Victòria 2. **Gols:** Juanito, Sebastià Vila. **25-10-92.** Sta. Maria 0 - Valldemossa At. 0. **01-11-92.** Valldemossa At. 0 - Porreres 1. **08-11-92.** Colònia 5 - Valldemossa At. 0. **15-11-92.** Valldemossa At. 3 - Cas Concos 0.

Us informarem de totes les novetats que es produixin al proper número de la revista.

Tomeu Torres

EL PÒRTIC DE VALLDEMOSSA

És com si fos estat un somni / que em va portar a aquest lloc... / Em trobava davant el majestuós pòrtic de l'antiga entrada a Valldemossa / - el qual pareix que es desploma-. / Des d'allà admirava aquell bonic poblet / i el veia com abans devia ésser: / Me l'estava imaginant amb les seves casetes, / com si fossin floretines silvestres espargides, / en una vall on dues belles esglésies / i un monumental i preciós claustre, / com una simbòlica Trinitat, / regissin tots els elements de la Natura; / posant aquí i allà, com en una decoració, / algun nigul blanc, immaculat, / una o dues gotes de comprensibilitat / i l'esperança d'un raig de sol. // Un aset, com un adolescent, va treure el capet / i es mostrava tot ell com si fos un faune. / Bramà, i el seu bram era tan innocent / que sonava a veu humana cantant una ària / de la immortal obra *El Perdó*. // Arribaven apressats ocellets; / prenien alè posats a la branca d'un arbre, / sorpresos em miraven i fugien de la meua soledat. / I jo quedava mirant allà lluny el poblet, / i el veia com esperant una

promesa / que sols el Gran Amor sap omplir. // Davant tota aquella harmonia / vaig sentir la necessitat d'unes paraules de consol. / En el meu encantament, em creia allargar el braç / i tocar la humilitat i la fe de la bona gent / que per aquells carretons caminava, / com passatge d'immensa senzillesa; / No menjaven el pa d'amagat / ni bevien el vi a les fosques. // Em sentia de en un moment / de molts anys ja passats i consumits; / al mateix temps em demanava: / Quants i quins éssers han creuat aquest pòrtic? / També notava un segle i mig de joventut / però ja esvaïda... / I així, deixant flotar la meua imaginació, / vaig veure passar quatre persones / camí de la Cartoixa. / Eren un romàntic poeta, compositor musical, / una dona per les venes de la qual / corria la sang del descobriment i la literatura, / tan difícil de cultivar i absorbir. / Juntament amb ells, dues criatures, / mentrestant, jo no intentava lligar la ignorància amb el saber; / ni tampoc ésser jutge d'un tribunal / sols d'opinió i ofenses, / en un jurat for-

mat per arrels d'orgull. / El que jo respirava era l'hàlit de la puresa, / del que és bo, de no veure ni sentir la superstició; / de no sentir en el cor res més que l'abraçada de la tendresa / sostenint l'estendard humà de la fraternitat. // Els honors d'aquests personatges eren: / Frederic Chopin, músic polonès, / Aurore Dupin - baronessa Dudevant- (George Sand) / i el fill i la filla de la senyora. / Venien per trobar salut, / però, a la farmàcia de l'existència, / trobaren pocs remeis. / No portaven la intenció de comprar el món. // Per un instant vaig tancar els ulls, / i prestant gran atenció / sentia polsar aquelles mans i aquells dits / i venia a la meua sensibilitat / la música del gran virtuós, / vivint la interpretació i el prodigi / d'un dels seus nocturns, / formatat amb la seva delicadesa i la seva finor, / dedicat als cors que saben apreciar / l'art que ens alimenta i fa viure, / per l'ànima de la pau i de l'amor, amb la claredat d'una cordialitat afectuosa, / molt espiritual i amb tacte de saber viure, / fora de tot el que és monòton i amarg. // Despert

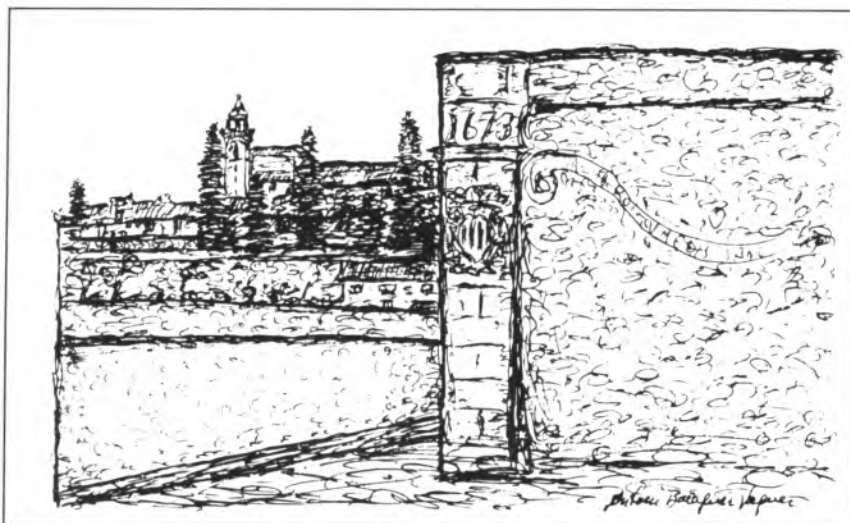

PLAÇA RAMON LLULL, 4
Telèfon 61 24 85

VALLDEMOSSA

Si voleu enquadrar *Miramar*, basta que ens ho digueu, nosaltres ens en cuidarem i la revista us regalarà una làmina per a la portada.

ja d'aquest somni, -estava assegut davant el pòrtic- / i un altre encantament es mostrava. / Les aigües del torrent, saltant, / portaven mesclades les notes musicals / de l'entranyable preludi de «La gota d'aigua». // Més tard, entre llàgrimes i tristors, / m'arribaven les dèbils súplices del lament / al compàs lent d'un altre preludi: / La mort és a l'aguait. / Pobre malaltet! Quina herència deixares! // I forçós vaig fer una oració de goig i agraïment. // Continuava sense poder abandonar aquell lloc tan fascinant. / I així estant, era com si seguís la ploma d'aquella dona: «...de ment acalorada». / Que al mèrit i l'honor d'haver descobert Mallorca, / s'ha d'afegir que va ser una troballa de l'illa on «...flueix llet i mel». // No m'oblidava, embolcallat en la veu del bé, / i res no em faria pensar de diferent manera; / que era gran la fe que tenia al davant / la resta, no volia anar a cercar-la. / Per això, en sentir en el meu punt més profund / tot el que afalaga la nostra Mallorca, / és lliurar-me a assaborir aquesta poesia, / que la nostra Illa anunciava / i que l'escriptora sabé captar i no sols quan escrigué: / «...és la verda Helvècia Baix el cel de Calàbria, amb la solemnitat i el silenci d'Orient.» // Sinó que també podem fruit amb: // «... allà on no feia més que descriure la bellesa pintoresca.»

/ «... Mallorca és el Dorat de la pintura.» / «... a Mallorca el silenci és més profund que en cap altra part.» / «... Valldemossa s'obria davant nosaltres com un jardí juvenil.» / «... la poesia d'aquesta Cartoixa m'havia transtornat el cap.» / «... les oliveres, que en veritat són les més belles del món.» / «... tot quant pugui somniar el pintor o el poeta ho ha creat la Naturalesa en aquest lloc.» / «... tot això feia d'aquesta Cartoixa el lloc més romàntic de la terra.» / «... a Mallorca ho havia vist tal com ho havia somniat, net i blau com el cel.» / «... l'esperit no és sempre suficient per assaborir i comprendre l'obra de Déu.» / «... els ancians i els homes

d'edat madura eren, si no bells, amb els trets greus i la seva figura d'accentuada noblesa.» / «... record que m'extasiava recollint els rumors de la nit per adonar-me'n d'ells.» //

Que bell és tenir per herència / el veritable sentit de la sensibilitat, / consubstancial en nosaltres; / i que formós oblidar tot el que mata la nostra identitat! / Quin do és saber pensar, saber agrair, / i donar pas a un present que treballa per a un futur; / el qual condueix un tant en el goig i en la feblesa d'un passat!

Text i dibuix
d'Antoni Balaguer Vaquer

Sense deixar Valldemossa,
per comprar bé i aviat,
barat i de qualitat,
comprau al supermercat:

SUPERMERCAT VALLDEMOSSA.

C/ del Marquès de Vivot, 5

Tel.: 61 25 68

Telefax: 61 23 12 VALLDEMOSSA

Cursos de català

Ens complau en gran manera que, per segon any consecutiu, el nostre ajuntament patrocini un curs de català a Valldemossa. Sabem que els alumnes aprofiten el temps i que les classes que imparteix la professora, Maria, són molt amenes i instructives.

Des d'aquí voldríem encorajar la gent perquè que s'animi a participar-hi, ja que el curs és una gran oportunitat per aprendre a escriure, conèixer i, en conseqüència, estimar més la nostra llengua.

Nicolau Cañellas, Pere Sampol, gerent d'EMAYA, i Joan Tortella.

LLIBRES I REVISTES

La revista *Miramar* ha rebut dues invitacions per a la presentació de dos llibres. Una del president del Consell d'Administració d'EMAYA, Arturo Cadenas Romero, i l'altra, conjunta, de la Banca March i l'Editorial Moll.

Llibres

Us presentem quatre llibres de la nova col·lecció «Vell Marí», que dirigeix Joana Serra de Gayeta. Són llibres per a infants i estan editats per Edicions Cort.

Títol: *El fantasma del país del vent*

Autor: Pere Rosselló

Edita: Edicions Cort

Col·lecció: «Vell Marí»

És un conte deliciós per a infants a partir de 10 anys, que relata les aventures de Mateu, el fantasma, i Ramon, l'Encantador. Està il·lustrat per Mercè Arànega.

Títol: *L'illa d'escuma rosa*

Autor: Joan Guasp

Edita: Edicions Cort

Col·lecció: «Vell Marí»

Il·lustrat per Katy Guasp, aquest llibre per a lectors a partir de 10 anys és una narració del que passa per la imaginació de Menxu a l'hora de fer una redacció escolar.

Títol: *Es gat amb botes*

Autor: Marià Villangómez

Edita: Edicions Cort

Col·lecció: «Vell Marí»

Dirigit als infants a partir de 8 anys, és l'escenificació del conte de Perrault. Les il·lustracions són a càrrec de Maen Ordinas.

Títol: *...i com a postre un ou de massapà i xocolata*

Autor: Jürgen Banscheraus

Edita: Edicions Cort

Col·lecció: «Vell Marí»

El protagonista, Martí, i son pare resten totsols a casa seva un parell de setmanes. Martí ha de fer d'infermer, ja que son pare té el grip. No diu res a la seva mare i en surt així com pot. És per a infants a partir de 8 anys. Està traduït per Germà Garcia Boned, les il·lustracions són de Karin Schliehe (interior) i Mario Tardito (coberta) Llibre Coll.

Títol: *Petita història de Coll Bardolet*

Autor text: Montserrat Prat i Frigola

Autor dibuixos: Pilarín Bayés

Edita: Editorial Mediterrània

Patrocinat per la Caixa de Girona, el llibre *Petita història de Coll Bardolet* fou presentat el mateix dia del vuitantè aniversari del pintor, a l'hotel Son Vida, per les autores. Aquest llibre forma part d'una col·lecció pensada per a nins i nines de 10 a 14 anys i té com a objectiu apropar més els infants al món de la pintura. A la mateixa col·lecció han sortit llibres dedicats a Dalí, Miró, Gaudí, Picasso, Goya, Toulouse Lautrec...

Títol: *La gestió tradicional de l'aigua a Valldemossa: Son Ferrandell, Son Olesa, Vistamar*

Autor: Nicolau Cañellas i Serrano i Joan Tortella i Araque

Edita: EMAYA

Col·lecció: «Gorg Blau»

Pere Sampol, gerent d'EMAYA, presentà als mitjans de comunicació el primer llibre de la col·lecció «Gorg Blau», que edita l'Empresa Municipal de Aguas y Alcantarillado per donar a conèixer temes relacionats amb l'aigua. Els autors han fet un estudi de les 733 hectàrees d'aquesta

zona de Valldemossa, en el qual descriuen i cataloguen els sistemes tradicionals de recaptació de les aigües. Les fotografies i els dibuixos que il·lustren el llibre són dels autors mateixos. El disseny de la portada és de Nicolau Cañellas.

Títol: *Recull de terminologia muntanyenca relacionada amb l'excurcionisme*

Autor: Benigne Palos i Vadell

Edita: Editorial Moll, amb el suport de La Banca March

La primera edició d'aquest llibre fou comentada al núm. 9 de la revista *Miramar*. Aquest mes n'ha sortit una segona edició revisada i molt augmentada, i se n'ha fet una presentació a la sala d'actes de la Banca March. El doctor Jesús Garcia Pastor va ser l'encarregat de fer-la; per cert, que volem felicitar-lo tant per l'encert del que va dir sobre Benigne Palos, com per haver fet la presentació en català.

Revistes

Títol: *Solcs i Ones*, núm. 3

Autor: Miquel Segura

Edita: Conselleria d'Agricultura i Pesca

És una revista molt ben editada i amb fotografies en color, que compta amb aquest sumari: Portal major. Entrevista. Agroturisme i turisme rural: alternatives per a una crisi. Entrevista. El gira-sol. El senyor Jordi d'es Pont. Rondalla

La veu dels nostres poetes i glosadors

Dedicam aquest espai a les poesies i les gloses que resultaren premiades al concurs Una flor per a un pintor.

Vull viure amb els ulls

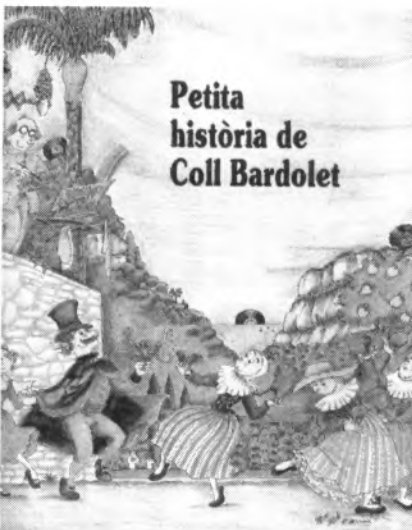
Ferma branca d'olivera,
estudi de balladora primera,
flor renascuda a la primavera,
esboç de Valldemossa sencera.
Amb els ulls viure vull
per gaudir del moviment
que l'artista pacient
immortalitza avui.

Que el record de la vida
no té millor semblança
que l'esperit de l'enyorança
plasmata a l'obra sentida.

Amb els ulls vull viure
per estovar la imatge
que no abasta el llenguatge
ni ningú pot descriure.

Que el que no pot la memòria
ni deixa l'Home conservar
pugui ser, quan ja se'n va,
preservat per a la Història.

Vull viure amb els ulls
per esperar la tornada
de la flor ara esclafada
i tota plena de cruïes.

Però perquè el meu goig sigui complet,
encara que era així com l'estimava,
que no torni com jo la recordava,
sinó com la va pintar en Coll Bardolet.

Maties Morell Ripoll

Quan l'espai pinta

Estela de l'onada, que corres indecisa,
ferida per dolceses, allunyes l'amargor;
encant de pal·lidesa, que fa la pell més llisa,
lleugera, dissimules al jaç d'una repisa
les claus d'antics bagatges que parlen d'abundor.
Els llavis són poncelles pintades per l'espai,
es clouen els problemes sorgits del fred rancor,
es fonen les besades al seny de blanc desmai,
no beuen els rellotges les aigües de l'esplai,
avui, són testimonis polits per l'avior.

Se'ns dormen tots els somnis, sospiren quan
dibuixen
tendresa que s'aferra pel son reparador;
les pluges conrades, que trists gemecs arruixen;
les febres, en els núvols, a poc a poc afluixen;
es buiden les calitges farcides de maror.

Nodrit dins roja terra, pels dits esvolatega
raïm que escolta càntics en llar de vermador;
no perd mai l'esperança raó que no es doblega,
la vermelló traspua, la llàgrima rossega,
la llengua sols medita paraules de candor.

Proclamaràs silenci on has calmat la set
quan l'ànima trepitgi les fulles de tardor,
a l'era de les obres, s'afanya el teu esplet;
el blat polsós d'estalvis olora l'aire net
de sitja que respira l'alè proveïdor.

Pere Bru Serrano i Darder

Assaig

En l'ofrena de roses que us dedica
esta vila que tant heu estimada
on fa tants d'anys volguéreu fer-hi estada,
la nostra gratitud vos testifica.

El fotògraf, que tot ho magnifica,
els dibuixos dels nins, cosa galana!,
poetes, joves, grans... tothom s'afana
per venir a desitjar-vos llarga vida.

Sóu el senzill amic de tot el poble
i el poble se n'adona i se sent feliç
per això us ofereix com a amic noble

rica garlanda de son bell jardí.
Entre l'allau de flors, d'amor en prova
accepteu mon petit «pitiminí».

Mercè Hernández Bordoy

Torrent de Parels

A la vila va arribar,
molt prest farà cinquanta anys,
un geni que amb afany
nostres paisatges plasmà.
Des colors s'embadalí,
de muntanyes i oliveres
i de bones a primeres
volgué fer es niu aquí.

Incansable empenedor,
sense tenir gens d'aturall
no se cansava gens ni mai
de ser es cap organitzador.

Que si trobades i concerts,
simpatia i bon carisma
repartint sense egoisme
lo que sempre eren encerts.

Valldemossa molt li deu
per propagar sa bellesa,
es costums i sa puresa
de lo nostre i també seu.

El nom de Coll Bardolet
que tanta gent coneix
el nom de fill se mereix,
la vila el té al seu endret.

Amb això només pregonam
lo que per nosaltres ha fet
i un poble molt satisfet
un gran abraç tots li donam.

Bernadí Estaràs, "Gotzo"

L'Illa d'Or

La soca és catalana
valldemossí té el cor,
des de la terra llunyana
va arribar a l'Illa d'Or.

De les seves mans artistes,
per pintar ben falagueres,
pageses, flors, oliveres,
pins, mates i esteperes
foren pintures mai vistes.

Joan Planisi
i Antoni
Socias.

Associació d'Amics de la glosa

Entre altres activitats, l'Associació ha organitzat diferents vetllades de gloses. Una d'elles tingué lloc al bar Es Romaní de Valldemossa i va comptar amb la presència dels glosadors Joan Planissi de Can Picafort i Toni Socias de Sa Pobla. L'assistència a l'acte fou massiva i tothom s'ho va passar molt bé.

NOTÍCIES

Dins l'Europa, als quatre vents
Mallorca donà a conèixer,
un paradís va parèixer
dels colors més resplendents.

En el seu aniversari
vuitanta anys ha complit
per oferir-li una festa
nosaltres ens hem reunit.

Dolores Estrades

El primer vers

Un dia, ja fa molts d'anys,
a Valldemossa arribares
veres roses i estranys
de Cartoixa t'enamoraes.

Al poble que t'acollí
li has ben lliurat el cor
plasmant dintre un jardí,
tot de blat, d'espigues d'or.

Als pagesos vida has dat,
Josep Coll i Bardolet,
amb el pinzell has creat
oliveres, tanques, s'Estret.

És el primer vers que faig
i des del fons del meu cor,
com l'abella el mes de maig,
et dedic aquesta flor.

Isabel Serrano i Darder

L'Escola Catalana de Prada

El grup de l'OCB que va viatjar a Andorra i Catalunya Nord es va aturar a Prada per tal de visitar l'Escola Catalana que fa tot l'ensenyament en català. És una escola petita de capacitat però gran pels ideals que la fan viure. Fòrem rebuts pel professor Joan Pere Le Bihan, fill de pare occità i mare mallorquina, lluitador infatigable a favor de la llengua catalana, tan en perill de desaparèixer a aquella zona. Ens va explicar la situació actual i el procés que hi ha duit. En dues generacions -cinquanta anys- s'ha deixat de parlar una llengua que era la pròpia del país

bar LOS TILOS

Plaça de la Cartoixa, 16 A
Blanquerna, 5
Tel. 61 61 01

Fotografia de Josep Lladó

perquè els pares començaren a parlar als fills en francès, aquests entenien el català i no el parlaven, per això els seus fills ja no senten parlar la llengua dels padrins -el català- i per tant, no l'entenen. Els directius de l'OCB a Valldemossa lliuraren a Joan Pere Le Bihan la revista *Miramar* i diversos llibres en català obsequi de Coll Bardolet i de Miquel Ripoll.

Homenatge a Ordi Broig

El 15 de novembre, a Santanyí, se celebrà una gran festa per commemorar el X aniversari de la fundació d'Ordi Broig, una agrupació folklòrica santanyinera que ha fet diverses sortides fora de Mallorca, entre les qual cal destacar la que feren a l'illa de Rodes, Grècia.

Després d'una missa solemne i

multitudinària celebrada a la parròquia de Sant Andreu tingué lloc a la Plaça Major una festa entranyable. Hi hagué música i balls mallorquins, homenatges i un refresc. Sebastiana Rado Perelló fou l'encarregada de presentar i aconduir els actes als quals prengueren part nombroses persones, entre les quals destacam el vicari Salas, com a representant de l'Associació de la Tercera Edat de Santanyí.

Apol·lònia Perelló

Homenatge a Josep M. Llompert

L'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana va organitzar un homenatge al nostre poeta. L'acte fou patrocinat per la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear i per la Comissió de Cultura del Consell Insular de Mallorca. Hi col·laboraren l'Obra Cultural Balear, la Universitat de les Illes Balears, Sa Nostra i Editorial Moll. Vint-i-nou poetes participaren recitant alguns dels seus poemes en el decurs de l'homenatge que tingué lloc el 28 de novembre al Teatre Principal de Palma.

ESPORTS MODA

futbol, tennis,
bàsquet, etc.

C. de Niceto Alcalá Zamora, 22
Tel. 28 19 29

**RECANVIS
I
MOTORS MARINS**

**VOLVO
PENTA**

C. del Gremi de Fusters, 11
Tel. i telefax: 20 41 02

PALMA DE MALLORCA

**REPARACIONS
NAUÍQUES**

Serveis oficials:

**VOLVO-PENTA
IVECO-AIFO
SOLE-DIESEL
MAN-DIESEL**

Club de Mar
Tel. 40 36 11
Reial Club Nàutic de Palma
Tel. 70 10 50

NADAL A L'ESCOLA NICOLAU CALAFAT DE VALLDEMOSSA

El dia 23 de desembre, a l'escola Nicolau Calafat de Valldemossa, hi hagué una festa nadalenca. Cada classe va participar d'una manera diferent:

Tots els cursos feren uns exercicis de pre-escalfament.

Els de pre-escolar cantaren.

Els de primer i segon feren una rondalla, «La pomarrina».

Els de tercer i quart cantaren nades.

Els de cinquè i sisè feren un ball i una desfilada de models humorística.

Els de setè i vuitè feren un ball.

Tot seguit us oferim el guió de la presentació de la desfilada de models humorística.

«Els nins i les nines de cinquè i sisè hem organitzat una desfilada per mostrar-vos la roba d'hivern més actual. Per això hem convidat alguns personatges famosos que faran de models millors que nosaltres.

Per començar, comptam amb la presència d'un famós periodista esportiu i la seva família: José María García, que darrerament es deixa la barba, la seva esposa, Montserrat, i la seva filla, Maria Josep. La roba que us presenten és molt adequada per anar als partits de futbol dels diumenges horabaixa: Tots els veïnats i veïnades us admiraran.

Seguidament, i en exclusiva per a la nostra escola, hem pogut reunir les famoses Bo Derek, Claudia Schifer i Linda Evangelista, que s'han vestit amb la millor roba per anar a dormir: Elegant, pràctica i molt adequada per a l'hivern de la serra de Tramuntana.

A continuació podeu veure roba en vermell i blanc, perfecta per anar de compres a la ciutat o visitar els

amics i les amigues: La cantant Marisol i la seva germana Marilluna han volgut participar de molt bon gust en aquesta desfilada.

Ara tenim amb nosaltres tres cantats de les bones: Madonna, Sabrina i Tina Turner, que us mostren els seus conjunts preferits de l'estil dels anys seixanta.

Seguint amb personatges famosos, us presentam dues de les millors models del món: Inès Sastre, que us mostra la roba del més pur estil ciutadà, i Judith Mascó, que vesteix un model perfecte per anar a passejar pel camp en un dia d'hivern.

Seguidament acaben d'arribar en avió dues de les conegudes presentadores de programes televisius que també es guanyen la vida cantant, es tracta de: Rafaella Carrá amb els seus fills Giovanna i Paolo, i Sara Montiel, amb el petit Lluís. El seu model, si el comprou, serà el millor que us podeu posar per

anar a un dels seus espectacles.

L'atleta Sandra Maier no s'ha volgut perdre aquest acte i s'ofert a presentar-nos un model pre-mamà, com també la roba infantil que duen els seus fills, segons deia en un anunci de Pastas Gallo, la seva major il·lusió a la vida era tenir un fill. L'hem de felicitar perquè aviat ja en tindrà tres.

I com a cloenda de la nostra desfilada ha vingut, directament de l'estació d'esquí de Baqueira-Beret l'esquiadora més famosa dels darrers anys: Blanca Fernández Ochoa, amb el seu marit, BlacK, la seva germana Rosa i la seva mare Violeta amb el fillet de Blanca i la filla de Rosa.

Tots els famosos, en nom de les nines i els nins de cinquè i sisè, us agraeixen la vostra presència i us desitgen un bon Nadal i felicitat any nou.

Miquel Angel Plomer Riutort

Els nins participants al concurs cantant una nadala. Fotografia de Xesca Cañellas

Felicitations nadalenques

La revista *Miramar* desitja un any 1993 ple de pau, concòrdia i amor a tots els seus amics, col·laboradors, subscriptors, patrocinadors i a tothom en general.

Us oferim els dibuixos d'algunes de les nombroses felicitacions que ens han arribat.

Concurs de Betlems de l'OCB a Valldemossa

El 28 de desembre, el jurat infantil, acompanyat per Catalina Calafat Castelló i Antònia Serrano, visità devuit betlems. La visita va finalitzar a casa de les monges Franciscanes.

El vespre hi hagué el lluirament de premis i la tradicional festa del

torró. Va iniciar l'acte un vídeo de l'homenatge a Coll Bardolet, obra de Jaume Moià. Tot seguit, Antònia Serrano va llegir la memòria de les activitats duites a terme per l'OCB i la revista *Miramar* durant l'any 1992.

Arribà el moment de proclamar el premis del concurs de betlems. El jurat infantil, representat per Maria del Mar Morey, Francisca Calafat Bujosa i Jaume Juan Calafat, volgué fer constar que la qualitat dels betlems és més bona que l'any passat i que ha valorat l'originalitat i també l'esforç personal dels concursants.

Aquesta és la llista de participants per ordre de puntuació:
Primer premi- Dolores Estrades Calafat .

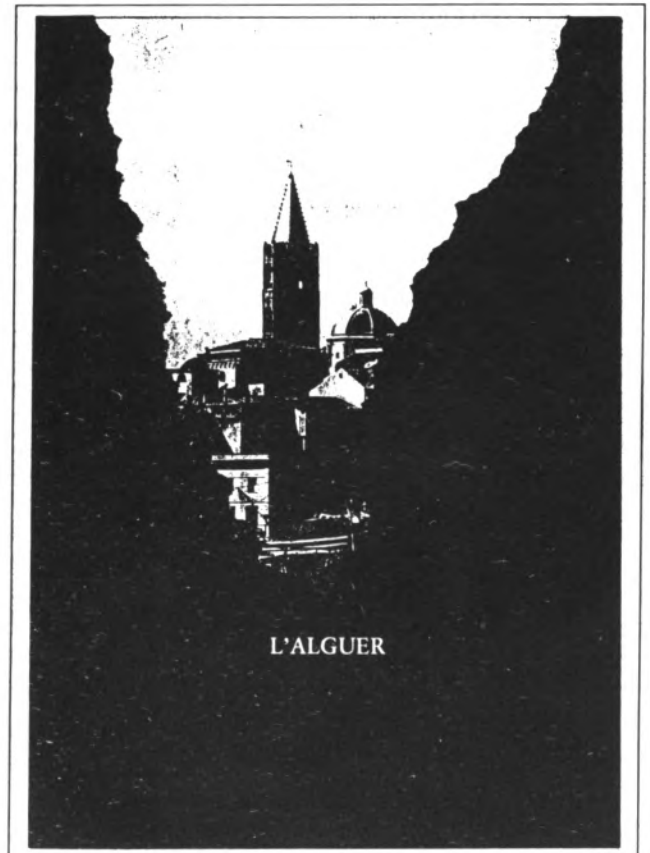
Segon premi- Damià i Tomeu Amengual Calafat.

Tercer premi- Antoni Calafell Mas.
Quart premi- Maria Fiol. Miquel Calafat Torres. Maria del Mar Morey Terrassa. Francisca Mas Calafat. Francisca i Maria Calafat Bujosa . Pilar Segura Rullan. Joan Reinés Estaràs. Josep Antoni Serrano. Aina Català Carbonell. Tomeu i Llorenç Calafat Lladó. Joan Amengual Estaràs. Francisca i Margalida Calafat Maimó. Miquel Morey. Jaume Juan Calafat. Nadal Calafat Torres.

La festa va acabar -entre dolços i torrons, taronjada i cava- brindant tots plegats.

Banca March

Obra Cultural, L'Alguer

Al tota aquesta singular
família Miramar,

Molts d'anys i bons!
amb una abraçada

d'en

Pere Gil

desembre 1992

i Molts
d'Anys!

Mireia Serrano

A dalt, a l'esquerra: Pere Gil

A dalt, a la dreta: Supermercat Valldemossa, SA

A l'esquerra: Mireia Serrano

A la dreta: Xavier Serrano

amb el suport de

"SA NOSTRA"

CAIXA DE BALEARS

Gloses de presentació

Encara no em coneixeu en que sia valldemossí només vull que des d'aquí amb amor em rebigueu. Esper que els meus burots que en aquest plec trobareu vostre temps d'oci passareu trobant tots els esvalots. Ara que prest ve Nadal i dies plens d'il·lusió a mi em dóna l'ocasió de fer-vos fugir tot el mal.

Si algú té partiguera i altres terres habitar li dic que no ha d'oblidar que allà tindrà plorera. Perquè, què va a cercar més enllà de sa Roqueta? Que no em digui sa pesseta, **QUE AQUI TAMBÉ ES POT**

[TROBAR]

Lo que allà trobareu serà a faltar Cartoixa, us entrarà tal angoixa que tornar desitjareu . Digau on podeu trobar a dins cap terra llunyana sentir tocar sa campana que a vespres us vol cridar. I es Port i sa Foradada, port des Canonge i Banyalbufar? Per tot lo món podeu trescar sense trobar tal petjada. No us n'aneu valldemossins; a ca vostra teniu feines conrau bé amb vostres eines lo que us deixaren es padrins.

Bernadí Estaràs, «Gotzo»

Deu errades. Trobau les deu diferències que hi ha entre els dos dibuixos.

Jeroglífic

Aniràs a pescar demà?

Mots encreuats

Horizontals: 1. Riquesa del ramat d'una regió o país. 2. Afectat d'amaneramet. 3. Peces de cinc pessetes./ (al revés) Verb. 4. Sense olor./Matrícula de Màlaga. 5. (al revés) Ho du encés a les processons./ Consonant. 6. Símbol del cobalt./Conjunt d'ungles i dits del felins i aus rapaces. 7. (al revés) Per aplanar./Consonant./Consonant. 8. (al revés) Lluitar dos exèrcits, l'un contra l'altre. 9. (al revés) Tornar de nou. Verticals: 1. Línia que va del centre de la circumferència a qualsevol punt seu./De preu elevat. 2. Aplegar, reunir. 3. La mar amb ones sense arribar a temporal./Serveix a les aus per volar. 4. Desconegut, ignorat./Tres consonats. 5. Buidar, desallotjar. 6. (al revés) Nota musical./Consonant./Consonant./Matrícula de Toledo. 7. Estrany/Terreny sembrat de pastura. 8. Adverbi llatí que denota continuïtat./Nom de consonant. 9. Vocal/(al revés) Mesura d'oli, vuitena part d'un càntir./Consonant.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									

Sopa de lletres. Cercau els noms de quinze fruites.

V P R A N O M I L L P I
 O S A T Y N O D O C J K
 M M T A T F I G A O Ñ M
 A E Z R A R E R I C Q J
 D L E O A N U R P R K Ñ
 U I R N P E R A L E T Y
 I C O J R A I M U B V Z
 X O L A M O P H O L U R
 A T A N E S P R A A T S
 X O R U N E S P L A D F

Sa plaça Pública té botiga i carniceria on podeu comprar-hi bé es queviures cada dia, congelats, fruita també, i a més, molta simpatia.

CA N'AMELIA

QUEVIURES I CARNISSERIA

Plaça Pública, 13
 Tel. 61 24 33
 VALLDEMOSSA

Com els nostres padrins entretenien els seus néts

El tió de Nadal

El tió de Nadal és una soca adormida, com la resta de la natura en aquesta època de l'any. El tió és objecte de veneració aquest dia al Principat de Catalunya i a Mallorca. És costum de guardar un tió gros per fer foc la nit de Nadal. Dies abans, les criatures li porten força menjar (pa, blat de moro, garrofes, serradures, etc.) per tal que mengi i pugui cagar arribat el moment.

L'acte de fer cagar el tió, efectuat tradicionalment la nit de Nadal, constitueix una gran festa de menuts i grans: mentre el bastonegen, els infants canten la fórmula: «Tió, caga torró, d'avellana i de pinyó» o d'altres semblants com ara: «Tió, caga neules i torró i si són dels fins millor» o «Tió, caga torró i juguetes guapetes per a aquest minyó».

Malgrat una certa regressió, sobretot a les ciutats, aquesta tradició encara és viva i amb tendència a renèixer en molts de llocs.

D'altra banda, el tió, sacrificat al foc de la llar, escalfa la casa i l'abriga del fred hivernal la nit de Nadal. D'aquesta manera esdevé el símbol d'un immemorial culte a la llar que demana: «Per Nadal, cada ovella al seu corral».

Cançó per fer cagar el tió:

El dia de Nadal
posarem el porc en sal
la gallina a la pastera
el pollí a baix del pi
els capons amb sabatons
el vicari fa torrons
la rateta els ha tastats
diu que són un poc salats:
Marieta posa-hi sucre
que seran un poc millor.
Caga tió!

Miquel Ripoll i Rul·lan

Fonts: *Gran Enciclopèdia Catalana*.
Joan Amades. *Festes i costums*.

Joana Maria Orfila

SOLUCIONS ALS PASSATEMPS

Mots encreuats

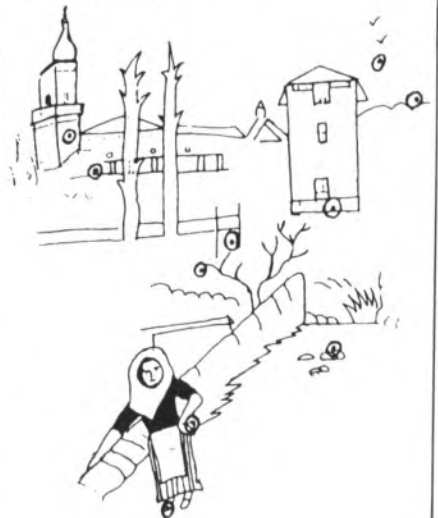
Horizontals: 1. Ramaderia. 2. Amanerat. 3. Duros./reF. 4. Inodor./Ma. 5. iriC./D. 6. Co./Urpia. 7. analP./R./C./ 8. rallataB. 9. ranroteR.

Verticals: 1. Radi./Car. 2. Amunionar. 3. Maror./ala. 4. Anodí./LLN. 5. Desocupar. 6. eR./R./R./To. 7. Rar./Prat. 8. Item./I./Be./ 9. A./fadaC./R.

Jeroglífic

Si fa sol! (si-fa-sol)

Deu errades

Sopa de lletres

V	P	R	A	N	O	M	I	L	L	P	I
O	S	A	T	Y	N	O	D	O	C	J	K
M	M	T	A	T	F	I	G	A	O	N	M
A	E	Z	R	A	R	E	R	I	C	Q	J
D	L	E	O	A	N	U	R	P	R	K	N
U	I	R	N	P	E	R	A	L	E	T	Y
I	C	O	J	R	A	I	M	U	B	V	Z
X	O	L	A	M	O	P	H	O	L	U	R
A	T	A	N	E	S	P	R	A	A	T	S
X	O	R	U	N	E	S	P	L	A	D	F

C/ Arxiduc Lluís Salvador, 23
Telèfon 61 25 84
VALLDEMOSSA

Cafeteria Bar **LA CARTUJA**

Pça. Ramon Llull, 1
Tel. 61 22 40
VALLDEMOSSA

Bar Restaurante

CAN COSTA

Teléfono 61 22 63

07170 Valldemossa - Mallorca

«REBAIXES D'HIVERN»

NACRE

Moda

C/ DE LA ROSA, 25
VALLDEMOSSA

VIATGI AMB B O N A COMPANYIA

**LA SEVA AGÈNCIA DE VIATGES
AL POLÍGON DE SON CASTELLÓ**

Gremi Fusters, 11 • Tel. 29 34 00 (8 línies)

Télex: 69120 • Fax: 75 81 31

SUCURSALS A: EIVISSA • COSTA DEL SOL • CALA D'OR • CALA RATJADA